

TARTU ÜLIKOOL

ÕIGUSTEADUSKOND

Äriõiguse ja intellektuaalse omandi õppetool

Hanne-Loore Härma

SEADUSLIKU MAKSEVAHENDI KASUTAMISE ÕIGUS PRAKTIKAS

Magistritöö

Juhendaja

Dotsent Andres Tupits

Kaasjuhendaja

Lektor Ave Hussar

Tartu

2013

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Sularaha kui seaduslik maksevahend	8
1.1. Sularaha õiguslik määratlemine.....	9
1.2. Lepinguvabaduse põhimõte ja sellest kõrvalekaldumine sularahatehingutes	13
1.3. Rahalise kohustuse täitmine sularahas.....	15
2. Seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest keeldumise õigus hea usu põhimõtte kohaselt	20
2.1. Sularaha piirangutega vastuvõtmine.....	20
2.1.1. Suure nominaalväärtusega paberraha ja väikese nominaalväärtusega sentide vastuvõtmisest keeldumine.....	20
2.1.3. Määratud ja rikutud rahatähtede vastuvõtmisest keeldumine.....	31
2.2. Maksekaardi eelistamine sularahale	34
3. Seadusliku maksevahendi kohustuslikkuse põhimõte töötasu ja pensioni maksmisel.	41
3.1. Töötasu sularahas maksmise piiramine	41
3.2. Pensioni sularahas väljamaksmise piiramine.....	44
4. Seadusliku maksevahendi vastuvõtmise õigus riiklike maksude ja kohustuste tasumisel	50
4.1. Maksukohustuste sularahas tasumise piiramine	50
4.2. Trahvide sularahas tasumise piiramine.....	57
Kokkuvõte	63
Right to perform monetary obligations with legal tender in practice	66

Summary	66
Kasutatud materjalide loetelu	72
Kasutatud kirjandus	72
Kasutatud normatiivaktid.....	74
Kasutatud kohtupraktika.....	75
Muud materjalid.....	76
Lisa 1	79

Sissejuhatus

Iga kord, kui räägitakse uutest maksevahenditest (krediit- ja deebetkaardid, internetimaksed, kontaktivabad kaardid, mobiilimaksed), kuulutatakse koheselt välja ka seadusliku maksevahendi – sularaha – väljasuremine.¹ Tegelikuses ei ole olukord nii must-valge, kuivõrd väga suur osa tehingutest tehakse siiani sularahas. Sularaha on olnud maksete ajaloos kõige vastupidavam ja edukam ning tänapäeval tehakse üle 75% jaemaksetest endiselt sularahas.² Kui 1913. a. kandis Euroopas statistiliselt iga isik vaid ühte pangatähte, siis tänapäeval on see keskmiselt 37 ühikut inimese kohta.³ Sularaharingluses oli 2011. a. lõpus 14,9 miljardit euro pangatähte, mille koguväärtus moodustas 888,6 miljardit eurot.⁴ Sularaha on ilmselt seetõttu niivõrd vastupidav, et inimestele meeldib selle lihtne kasutamine – sularahamaksed on kiired, sularaha väärtus on selge ja kõigi poolt aktsepteeritud.⁵ Kaupmehed on sularahatehinguid aktsepteerinud põhimõtteliselt alates sellest, kui sularaha tuli maksevahendina käibe.⁶

Sularahal on ka ainuomased eelised: see on jätkuvalt ainus maksevahend, mis on üldiselt aktsepteeritav põhiliselt oma seadusliku maksevahendi olemuse tõttu, aga ka seetõttu, et sularaha kasutamine ei nõua näiteks eraldi makseterminali. Lisaks saab sularaha probleemideta kasutada rahaliste kohustuste täitmiseks eraisikute vahel, peale selle võib sularaha olla ka üks teguritest sotsiaalses integratsioonis.⁷ Sularaha tagab nii tehingute konfidentsiaalsuse kui pakub ka täielikku turvalisust eraelu kaitseks. Sularaha ei mõjuta süsteemirikked ega elektrikatkestused.⁸ Lisaks sellele on sularahatehinguid lihtsam tagasi pöörata – juhul, kui klient ei ole teenuse või kaubaga rahul, on võimalik raha tagasi küsida.⁹

Eestis hakkab üha kiiremini arenev info- ja tehnoloogiaajastu varasemalt kehtinud põhimõtteid ümber lükkama ning järjest enam tekib olukordi, kus maksevahendina aktsepteeritakse sularaha asemel hoopis muid makseinstrumente – maksekaarte,

¹ Hensley, S. Why the war on cash is doomed to fail. Asian Banking & Finance Magazine, 02.03.2012. Arvutivõrgus: <http://asianbankingandfinance.net/cash-management/commentary/why-war-cash-doomed-fail> (17.11.2012)

² Salmony, M. Why is use of cash persisting? Critical success factors for overcoming vested interests. Journal of Payments Strategy & Systems, Volume 5 Number 3, 20.04.2011, p 246.

³ *Ibid*, pp 246-247.

⁴ European Central Bank. Annual Report 2011. European Central Bank, 2012. P 94.

⁵ Hensley, S.

⁶ Garcia Swartz, D. D., Hahn, R. W., Layne-Farrar, A. The Economics of a Cashless Society: An Analysis of the Costs and Benefits of Payment Instruments. AEI-Brookings Joint Center for Regulatory Studies, 2004. P 12.

⁷ Quaden, G. Costs, advantages, and disadvantages of different payment methods. National Bank of Belgium, report, December, 2005. P 7.

⁸ G4S Cash Solutions. The Netherlands/Belgium Cash Report 2011. P 23.

⁹ *Ibid*.

pangaülekandeid jms. Maksevahendi mõiste on aeg-ajalt seoses ühiskonna arenguga muutunud, kuid seadusliku maksevahendi mõiste on veel siiani kohati arusaamatu. Võib öelda, et mõiste “seaduslik maksevahend” on üha väiksema tähtsusega – see on aga oluline eeldus virtuaalse raha kui maksevahendi suurenevale tähtsusele.¹⁰ Kuigi Euroopa Liidu liikmesriigid on siiski säilitanud seadusliku maksevahendi õigusliku raamistiku formaalses mõttes, toetavad eemaldumist sularahast mõnes mõttes ka muud õiguslikud arengud, näiteks võitlus maksudest kõrvalehoidumisega ja rahapesuga, mis nõuab tehingute kontrollimist ning paljud vastu võetud seadused nendes valdkondades soodustavad üleminekut nõ sularahata arveldustele.¹¹ Käesolev töö uurib praktiliste näidete abil kas ja millistel juhtudel on kaupmehel, riigil või füüsilisel isikul õigus keelduda Eesti Vabariigis kehtivast seaduslikust maksevahendist, euro pangatähtedest ja müntidest.

Käesoleva magistr töö eesmärgiks on analüüsida probleemistikku, mis tuleneb Eestis kehtiva lepinguvabaduse põhimõtte ja sularaha vastuvõtmise kohustuslikkuse vahelistest konfliktidest. Töö peamiseks juhtmõtteks on leida kinnitus hüpoteesile, et vaatamata sellele, et sularaha vastuvõtmise kohustus on paljudel juhtudel seatud ülimuslikuks lepinguvabaduse põhimõttest, eksisteerivad siiski olukorrad, kus sularaha vastuvõtmine pole mõistlik ega õigustatud. Töö põhineb kolmel kaasusel, millest esimene analüüsib võimalikke probleemküsimusi eraõiguslikes suhetes, täpsemalt müügipunktides. Teine kaasus toob välja peamised vaidluspunktid sularaha väljamaksetel nii eraõiguslikus kui ka avalik-õiguslikus suhtes ning kolmandas kaasuses keskendutakse põhiliselt riigi ja kodaniku vahel tekkida võivale seadusliku maksevahendi problemaatikale.

Sularaha kasutamist ning selle piiramist ei ole Eestis õiguslikul tasandil varem uuritud, kuid antud töös analüüsib autor sularaha kui seadusliku maksevahendi määratlust ja tähendust ning kasutamise võimalusi tänases kontekstis nii Eesti kui ka Euroopa Liidu tasandil. Vaatluse all on peamised uurimist vajavad küsimused, mis seostuvad sularaha praktilise kasutamisega nii eraõiguslikes kui ka avalik-õiguslikes suhetes. Lisaks sellele keskendutakse töös läbivalt ka sularaha kasutamist reguleerivate seaduste ja määruste tõlgendamisele ning nende praktikas rakendamise selgusele.

Käesolev magistr töö koosneb neljast peatükist. Esmalt on sissejuhatavas osas antud ülevaade sularahast kui seaduslikust maksevahendist, seadusliku maksevahendi määratlusest Euroopa Liidu liikmesriikide õiguses, sellest tulenevaid vastuolusid ning lepinguvabaduse rollist

¹⁰ Proctor, C. Mann on the Legal Aspect of Money. Seventh Edition. Oxford University Press, 2012. P 26.

¹¹ *Ibid.*

rahalise kohustuse täitmise puhul. Töö teises ehk kõige mahukamas peatükis on süvitsi peatunud probleemidel, millega tarbija võib igapäevaselt erinevates müügipunktides kokku puutuda. Autor analüüsib müügipunktides kõige sagedamini ette tulevaid situatsioone, mis on muuhulgas vajalikud ka mõistmaks seadusliku maksevahendi määratlust. Esmalt vaadeldakse probleeme seoses sularaha vastuvõtmise piirangutega – eelkõige suure ja väikese nominaalväärtusega raha vastuvõtmisest keeldumist ning täpse või kindlaksmääratud raha vastuvõtmise kriteeriumit. Seejärel on uurimise all praktilised probleemid seoses määrdunud ja katkise raha vastuvõtmisest keeldumisega ning lõpuks leiab käsitlust ka maksekaardi eelistamise temaatika. Kolmandas peatükis on käsitletud töötasu ja pensionite sularahas väljamaksmist ning sellega seotud probleematikat ning töö viimases osas on analüüsitud juhtumeid, mille üheks õigussuhte pooleks on riik, eeskätt riiklike kohustuste tasumist sularahas. Läbivalt on töös pakutud välja mõningad lahendusvariandid, kuidas kehtivaid seadusi mõista ning nimetatud valdkonda paremini reguleerida või hoopis parandada. Eelkõige on analüüsitud kehtivat regulatsiooni, võrreldud praktikat teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega ning on püütud leida võimalusi eelnimetatud valdkondade täpsemaks reguleerimiseks. Kõik käsitletavat teemasid on tihedalt seotud seadusliku maksevahendi määratlemisega ning on analüüsitud selle käsitlust peamiselt Eesti õigusnormides. Nimetatu on vajalik selleks, et hinnata Euroopa Liidu ühisraha puudutavate sätete ühtlust ning ühtlustamise võimalusi, samuti selleks, et leida praktilisi juhtnööre õiguspärasemaks käitumiseks igapäevastes võlasuhetes.

Töö peamiseks alusnormiks on Euroopa Nõukogu määrus 974/98¹², mis reguleerib euro kasutusele võtmist, lisaks on töös olulisel kohal ka Euroopa Komisjoni soovitus 2010/191/EL¹³, euro pangatähtede ja müntide seadusliku maksevahendi staatuse ulatuse ja mõju kohta. Läbivalt on töös tuginetud võlaõigusseadusele¹⁴ ja euro kasutusele võtmise seadusele,¹⁵ aga ka teistele asjakohastele siseriiklikele õigusaktidele. Kuna Euroopa Kohus ei ole käesolevas töös uuritavaid teemasid analüüsinud, siis on autor Eesti õigusnormide paremaks käsitlemiseks tuginenud Riigikohtu lahenditele nr 3-3-1-15-05 ja 3-2-1-139-10. Autor on töös kasutanud peale muu asjakohase õiguskirjanduse ka peamiselt C. Proctori teost “Mann on the Legal Aspect of Money” ning Euro Legal Tender Expert Group’i aruannet euro pangatähtede ja müntide seadusliku maksevahendi staatuse ulatuse ja mõju kohta. Töö

¹² Euroopa Nõukogu määrus (EÜ) nr 974/98, 3. mai 1998. a. euro kasutuselevõtu kohta. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:10:01:31998R0974:ET:PDF>

¹³ Euroopa Komisjoni soovitus, 22. märts 2010, euro pangatähtede ja müntide seadusliku maksevahendi staatuse ulatuse ja mõju kohta (2010/191/EL). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:083:0070:0071:ET:PDF>

¹⁴ Võlaõigusseadus – RT I 2001, 81, 487; RT I 08.07.2011, 21.

¹⁵ Euro kasutusele võtmise seadus – RT I 2010, 22, 108 – RT I, 30.12.2010.22.

kolmandas peatükis on peamiselt tuginetud Euroopa Keskpanga arvamustele seoses erinevate riikide seaduseelnõudega, millega on soovitud piirata Euroopa Liidu seadusliku maksevahendi üldpõhimõtteid ning töö viimases osas on täpsemalt käsitletud õiguskantsleri 15.02.2011. a. seisukohta krediidasutuse teenustasule liiklustrahvi maksmisel.

1. Sularaha kui seaduslik maksevahend

Uue vääringu, euro, kasutuselevõtmine on paljudes inimestes segadust tekitanud. Me ei ole harjunud käsitsema peotäit münte ning rahatähtede väärtused on võrreldes Eesti krooniga üsna suured. Seetõttu tekivad probleemid nii tagastusraha andmisega kui ka sellega, et kaupmehed üritavad mugavusest sularaha käitlemisest üldse loobuda. See aga tõstatab küsimuse, kas seadusliku maksevahendi ehk sularaha vastuvõtmisest või sellega arveldamisest keeldumine on õiguspärane ja kooskõlas nii Eestis kui ka Euroopa Liidus (edaspidi: EL) kehtivate normidega.

Praegu kehtivad euro pangatähed ja mündid seadusliku maksevahendina 17 riigis 27-st EL-i liikmesriigist, sealhulgas euroala riikidele kuuluvates või nendega seotud territooriumidel, ülemeredepartemangudes ja saartel.¹⁶ Ametliku kokkuleppe alusel Euroopa Ühendusega on euro kasutusel ka Monacos, San Marinos ja Vatikanis, kuid lisaks on euro ühepoolselt seaduslikuks maksevahendiks tunnistanud ka Montenegro ja Kosovo, ilma, et nad oleksid EL-ga sellekohase lepingu sõlminud.¹⁷ Hinnanguliselt 20-25% sularaharingluses olevatest pangatähtedest on väljaspool euroala, peamiselt euroala naaberriikides – neid hoitakse eelkõige väärtuse säilitajana, kuid kasutatakse ka tehingute tegemise eesmärgil rahvusvahelistel turgudel.¹⁸ EL-s loetakse seaduslikuks maksevahendiks sularaha – paberraha pangatähtede näol ja metallraha ehk münte.

Tänapäeval sooritatakse Euroopas siiani ligikaudu kaheksa maksetehingut kümnest sularahas.¹⁹ Eesti Panga andmetel aga sooritati 2012. aastal kaardimakseid kokku keskmiselt 325 miljoni euro väärtuses kuus, kuid sularaha võeti pangautomaatidest välja samal perioodil keskmiselt 303 miljoni euro väärtuses.²⁰ See summa on veel liialt suur, et sularaha kasutamist võiks vaid ajalooliseks rudimendiks pidada.

¹⁶ Euroopa Keskpang. Sissejuhatus – euro kasutamine. Arvutivõrgus: <http://www.ecb.int/euro/intro/html/index.et.html> (12.04.2012)

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ European Central Bank. Annual Report 2011. P 94.

¹⁹ Wincor Nixdorf Report. The Cash revolution. February, 2010. P 6.

²⁰ Eesti Panga 25.01.2013 pressiteade “Eestis makstakse kaardiga üha enam”. Arvutivõrgus: <http://www.eestipank.ee/press/eestis-makstakse-kaardiga-uha-enam-25012013> (02.04.2013)

1.1. Sularaha õiguslik määratlemine

Rääkides seaduslikust maksevahendist, tuleb eristada üldmõistet “raha” ning spetsiifilisemat “sularaha” määratlemist. Tegemist ei ole samasisuliste mõistetega, sest seadusliku maksevahendi all mõistetakse siiani eelkõige ainult sularaha. Järgnevalt toob töö autor välja peamised raha ja sularaha eristamise kriteeriumid ning seadusliku maksevahendi määratluse nende mõistete läbi.

On öeldud, et raha on materiaalne asi ehk kaup, millel on omadus olla kõigi teiste väärtuste mõõdupuuks.²¹ Raha võib defineerida kui seaduse alusel loodud vahetusväärtust, mis toimib üheaegselt nii arvestusühiku kui väärtuse säilitajana ning omab seadusliku maksevahendi staatust vähemalt ühes riigis.²² Raha varalise väärtuse tekkimine ei ole puhtalt faktiline, vaid pigem juriidiline küsimus.²³ Hetkel ei eksisteeri rahale standardset õiguslikku ega rahvusvahelisel tasandil kokku lepitud määratlust.²⁴ Tsiviil- ja karistusõiguses on kummaski oma viis vaatemaks raha kui nähtust – tsiviilõiguses on raha määratlus jäänud (peaaegu) puutumata selle majanduslikest muutustest ning on valdavalt määratletud füüsilise sularahana ehk müntide ja pangatähtedena.²⁵

Raha peamiseks funktsioonideks on olla maksevahend, aga ühtlasi on see ka väärtuse mõõtja või lepinguliste kohustuste standard, samuti väärtuse säilitaja ja arvestusühik.²⁶ Rahal võib olla erinevaid funktsioone ja tähendusi erinevates kontekstides. Majandusteadlane peab rahaks mistahes mehhanismi, mida turg kohtleb või on valmis kohtlema aktsepteeritava maksevahendina,²⁷ kuid juristi ülesandeks on raha vaadelda pigem kohustuse täitmise seadusliku vahendina. Majandusteadlane võib käsitleda “rahana” näiteks panga hoiuseid, kuid õigusteadlane võib “raha” näha kui võlga või kohustust krediidasutuse ees.²⁸ Seadus peab andma raamistiku, mis on raha roll ja kuidas on selle kasutamine seoses õiguslike tagajärgedega.²⁹ See tähendab, et õigusteadlane peab tingimata keskendumas rahale kui lepingu või muu juriidilise kohustuse täitmise vahendile.³⁰

²¹ Mark, M., Raa, R., Siibak, K., Tupits, A. Eesti pangandusõiguse alused. Õpik õigus- ja majandusteaduskonna üliõpilastele. Juura, 2003. Lk 16.

²² *Ibid*, lk 20.

²³ Krauskopf, B. How euro banknotes acquire the properties of money. European Central Bank. Legal Aspects of the European System of Central Banks, 2005. Pp 243-256. P 249

²⁴ Krauskopf, B. P 249.

²⁵ *Ibid*.

²⁶ Proctor, C. P 10.

²⁷ Howard, M., Masefield, R., Chuah, J. Banking Law Guide. Butterworths Law, 2006. P 246.

²⁸ Proctor, C. P 10-11.

²⁹ *Ibid*, p 11.

³⁰ *Ibid*.

Raha kui seaduslik maksevahend on seotud mitmete oluliste õiguslike määratlustega. Raha on seadusliku maksevahendina täies ulatuses vabalt kaubeldav, samas raha ei saa osta ega müüa – seda saab kas laenata või omandada kingitusena või rahalise kohustuse täitmisenä, võlausaldaja võib nõuda maksmiseks raha rahalise kohustuse täitmiseks ilma eelneva kokkuleppeta ning rahas maksmine toimib tavaliselt absoluutse (mitte tingimusliku) heakskiiduga igasuguse rahalise kohustuse puhul.³¹

Eesti võlasuhteid reguleeriv võlaõigusseadus (edaspidi: VÕS), täpsemalt § 91, sätestab rahalise kohustuse täitmise viisi. VÕS § 91 lg 1 kohaselt võib rahalise kohustuse täita sularahas, aga ka muul viisil, kui see on poolte poolt kokku lepitud või kui seda kasutatakse tasumise kohas tavaliselt majandustegevuses. Sama sätte lg 2 järgi kui riigis, kus rahaline kohustus tuleb täita, on võlausaldajal krediitiasutuses konto, mis on määratud arveldamiseks, võib võlgnik kohustuse täita võlgnetava summa kandmisega sellele kontole, kui võlausaldaja ei ole seda otseselt keelanud.

VÕS § 92 seab teise olulise punktina täita rahaline kohustus raha nimiväärtuses, kui seadusest või lepingust ei tulene teisiti. Normi eesmärk on sätestada rahalise kohustuse täitmise lähtealus ehk nn nominaalsuspõhimõtte juhtudeks, kui raha tegelik väärtus muutub.³² Lisaks nominaalsuspõhimõttele ja täitmise viisile on rahalise kohustuse täitmisel oluline ka vääring. Selle põhimõtte sätestab VÕS § 93 lg 1, mille kohaselt rahalise kohustuse täitmiseks makstav raha peab olema tasumise ajal kehtiv riigis, mille vääringus makse tehakse. VÕS § 93 dispositiivsus leiab täpsemalt käsitlemist köesoleva töö peatükis 1.3.

Lisaks üldosa sätetele defineerib VÕS § 709 makseteenuse lepingu ja sellega seotud mõisted. Oluline on nimetatud sätte seetõttu, et lõige 8 annab edasi üldise maksevahendi mõiste, selle määratluse. § 709 lg 8 kohaselt on maksevahend, makseinstrument või makseviis (edaspidi kõik koos maksevahend) võlaõigusseaduse tähenduses makseteenuse pakkuja ja tema kliendi vahel kokkulepitud isikustatud seade või ka toimingute kogum, mida makseteenuse pakkuja klient kasutab maksejuhise algatamiseks. Seega võib lisaks seaduslikule maksevahendile olla maksevahendiks ka mõni muu kehtiv maksevahend, mida makseteenuse pakkuja aktsepteerib. Siiski on selline määratlus kehtiv ainult makseteenuse lepingu tähenduses, mille sisuks on maksetehingute tegemine maksejuhise täitmiseks, enamasti maksekonto kaudu. Seega ei ole niisugune üldine määratlus laiendatav kõikidele maksevahenditele või maksekohustustele. Eelnevast nähtub, et seaduslikku maksevahendit üldisemas plaanis võib defineerida kui

³¹ Proctor, C. P 247.

³² Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus I, Üldosa. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2006. § 92, kōmm 1.

vahendit, mida võlgnikul on õigus seaduslikul alusel kasutada maksevahendile märgitud nominaalväärtuses, võlausaldajal on kohustus see maksevahend vastu võtta ning maksevahendi üleandmisega loetakse, et võlgnik on oma kohustuse täitnud.

Seadusliku maksevahendi mõistena on siiani käsitletud peamiselt sularaha. Seaduslik maksevahend on küll alati raha, kuid igasugune raha ei pruugi olla veel seaduslik maksevahend. Deebet-, krediit- ja kliendikaardil olev raha maksevahendina ei ole ebaseaduslik, vaid eraõiguslik maksevahend VÕS § 91 lg 1 teise lause mõttes. Samuti ei ole näiteks USA dollar Eestis seaduslik maksevahend, aga võib olla eraõiguslik maksevahend VÕS kohaselt. Kuigi isik võib väita, et tal on “raha pangakontol”, on selge, et ta ei oma füüsiliselt neid pangatähti ja münte, mille ta on andnud pankade füüsilisel kujul, vaid selle asemel on ta muutunud võlausaldajaks, kes saab oma vara tagasi läbi teatud nõude.³³ Konto krediitjääki võib kasutada kui rahalise kohustuse täitmise vahendit ja seega võib seda pidada antud käsitluses “rahaks”,³⁴ ehkki tegemist on rahaliselt väljendatud nõudega.

Lihtne seletus, miks inimesed ikka veel võlanõuetes just sularaha aktsepteerivad, seisneb selles, et inimesed usaldavad sularaha ja seda, et neil on omakorda võimalik osta kaupu ja teenuseid tasudes sama nimiväärtusega pangatähtedes.³⁵ Seega võib sularaha defineerida kui erinevate riikide õiguses eksisteerivat seaduslikku maksevahendit. Peale selle on sularaha ka vanim ja tõenäoliselt kõige paremini mõistetav kokkulepete väärtus.³⁶

Seaduslikuks maksevahendiks käesoleva magistritöö raames loetakse raha füüsilist vormi (edaspidi nimetatud ka sularaha), mis on välja antud pädeva finantsorgani poolt ning mida loetakse seaduslikuks maksevahendiks riigi õiguskorra poolt. EL-i liikmesriik säilitab olulise rolli rahasüsteemi loomisel – riigi keskpanga pädevuses on sularaha väljastamine, sellele seadusliku maksevahendi staatuse andmine ning kaotamine käibelt kõrvaldamise teel. Kui raha kõrvaldatakse käibelt, kaotavad pangatähed ning mündid kehtivuse ja sellega seoses kaovad ka rahale iseloomulikud omadused.³⁷ Sularaha omab seadusliku maksevahendi staatust seetõttu, et see on volitatud täielikult ja nõuetekohaselt rahaliste kohustuste

³³ Proctor, C. P 7.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Mbuya, J. C. The Pillars of Banking. Dr John Chibaya Mbuya, 2008. P 223.

³⁶ Johnson, C.A., Steigerwald, R. S. Legal and Policy Aspects of the Central Bank's Role in the Payment System. Current Developments in Monetary and Financial Law Vol. 5, Volume 5, 2006. P 452.

³⁷ Krauskopf, B. P 255.

täitmiseks, sõltumata võla summast, kui pooled ei ole kokku leppinud alternatiivsete maksevahendite kasutamises.³⁸

Kuni 31.12.2010 kehtinud Eesti Vabariigi rahaseaduse³⁹ kohaselt (edaspidi: RahaS) oli Eesti Vabariigis ainus seaduslik maksevahend Eesti kroon, kusjuures Eesti Vabariigis asuvatel juriidilistel ja füüsilistel isikutel ei olnud õigust omavahelistes arveldustes muid maksevahendeid kasutada. Eesti Pank, samuti kõik teised Eesti Vabariigi pangad ja muud krediitiasutused olid kohustatud kehtivat Eesti Vabariigi raha vastu võtma piiranguteta. Muud juriidilised isikud olid kohustatud vastu võtma kehtivaid münte korrakauni 20 Eesti krooni ulatuses, pangatähti aga piiranguteta. RahaS § 7¹ sätestas seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest keeldumise puhul rahatrahvi.

Täna reguleerib seadusliku maksevahendi vastuvõtmist euro kasutusele võtmise seadus (edaspidi: EKVS), mille kohaselt on Eesti Pank ja Eestis tegutsevad krediitiasutused kohustatud euro münte ja pangatähti vastu võtma piiranguteta, ülejäänud isikud on kohustatud vastu võtma korrakauni 50 kehtivat euro münti sõltumata nende väärtusest, pangatähti aga piiranguteta. Euroopa Nõukogu määrus nr 974/98⁴⁰, mis on tervikuna siduv ja vahetult kohaldatav kõikides EL-i liikmesriikides, sätestab reeglid euro kasutuselevõtu kohta. Eelnimetatud määruse artikli 10 kohaselt lasevad Euroopa Keskpank (edaspidi: EKP) ja osalevate liikmesriikide keskpangad alates vastavatest sularahavahetuse päevadest osalevates liikmesriikides käibele euros vääringustatud pangatähed. Need euros vääringustatud pangatähed on ainsad pangatähed, millel on osalevates liikmesriikides seadusliku maksevahendi seisund. Artikkel 11 sätestab, et alates vastavast sularahavahetuse päevast lasevad osalevad liikmesriigid käibele euros või sendis vääringustatud münte. Need mündid on ainsad mündid, millel on osalevates liikmesriikides seadusliku maksevahendi seisund. Ükski isik ei ole kohustatud ühegi üksikmakse puhul vastu võtma rohkem kui 50 münti, välja arvatud käibele laskev ametiasutus ja käibele laskva liikmesriigi õigusaktidega spetsiaalselt määratud isikud. Vastutus seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest keeldumise kohta on reguleeritud siseriiklikult ning see on Eestis sätestatud tarbijakaitseseaduses. Nagu eelnevalt nähtub, on seadusandja EKVS-i loomisel lähtunud EL-i poolt kehtestatud seadusliku maksevahendi määratlusest. Nii EKVS-i kui ka nimetatud määruse tähenduses peetakse seaduslikuks maksevahendiks euro pangatähti ja münte ehk sularaha.

³⁸ Arda, A. Euro Banknotes and Coins: A Commentary on Article 106 TEC. Smit & Herzog on the Law of the European Union, 2005. P 10

³⁹ Eesti Vabariigi rahaseadus – RT 1992, 21, 299. Kehtetu.

⁴⁰ Euroopa Nõukogu määrus (EÜ) nr 974/98, 3. mai 1998. a. euro kasutuselevõtu kohta.

1.2. Lepinguvabaduse põhimõte ja sellest kõrvalekaldumine sularahatehingutes

VÕS § 1 lg 1 kohaselt kehtib võlasuhetes lepinguvabaduse põhimõte. See tähendab, et lepingupooled ei pea rangelt kinni pidama seaduses nimetatud lepingutest, vaid võivad sõlmida lepingu enda valitud tingimustel, mis ei ole seaduse sisu ja mõttega vastuolus. Lepinguvabadus tähendab, et tsiviilsuhetes osalejad võivad määrata ise lepingu sisu, lepingutüübi ja vorminõuded, lepingu sisu kujundamise vabadust on aga põhiseaduse ja muude seadustega piiritletud.⁴¹

Rahalise kohustuse puhul tuleb lepingu sõlmimisel kokku leppida kohustuse hind, makseviis ja soovitatavalt ka vääring. Lepinguvabaduse põhimõttest tulenevalt võivad pooled vabalt valida tehingu rahalise kohustuse täitmise viisi ja vääringu. Seega võivad pooled kokku leppida ka muu maksevahendi, näiteks teise riigi raha, maksekaardi või pangaülekande kasutamises.

Kuivõrd Euroopa Nõukogu määrus nr 974/98 ja EKVS seavad kohustuse rahaliste nõuete puhul sularaha aktsepterida, siis võivad tekkida küsimused kohustusliku maksevahendi ja lepinguvabaduse printsiibi vahekorra üle. EL-i riikides eksisteerib kaks erinevat suunda seadusliku maksevahendi aktsepteerimisel. Eesti kuulub pigem nende riikide hulka, kus seadusliku maksevahendi vastuvõtmise kohustus sularaha näol on seatud ülimuslikuks lepinguvabaduse põhimõttest.

Valdav osa EL-i liikmesriikidest pooldab sularaha üldist aktsepteerimist tarbija ja ettevõtja vahelistes suhetes, sularahast keeldumine peaks olema erandlik ning võib toetuda vaid hea usu põhimõttele.⁴² Neli EL-i liikmesriiki – Holland, Soome, Saksamaa ja Iirimaa – on seisukohal, et lepinguvabaduse põhimõte võib sootuks piirata seadusliku maksevahendi sätteid.⁴³

EL-i liikmesriikide seas on levinuim arvamus, et ettevõtte ja tarbija vahelised võlasuhted peaksid erinema ettevõtete vahelistest võlasuhetest, kus osapooled omavad samaväärset läbirääkimisõigust.⁴⁴ Ettevõtete vahelistes võlasuhetes eksisteerib üldtunnustatud kokkulepe, et lepinguvabaduse põhimõte on ülim ning pooled võivad vabalt kokku leppida muudes

⁴¹ Kull, I. Lepinguvabaduse põhimõte Euroopa ühtlustavas tsiviilõiguses ja Eesti tsiviilõiguse reform. RiTo 2, 2000. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11654> (21.03.2013)

⁴² Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG) on the definition, scope and effects of legal tender of euro banknotes and coins. Brussels, 2009. P 6.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid*, p 4.

maksevahendites peale sularaha.⁴⁵ Seetõttu sooritatakse paljud juriidiliste isikute vahelised maksed just sularahata maksevahendeid kasutades. Ettevõtte ja tarbija vahelistes võlasuhetes peaks prevaleerima siiski seadusliku maksevahendi ülimuslikkus ning sellistes suhetes tähendab seadusliku maksevahendi mõiste eeskätt seda, et kui klient ehk tarbija nõuab sularahas maksmist, st kui kaupmees ja tarbija ei lepi kokku mõne muu maksevahendi kasutamist, siis ei tohi sularaha vastuvõtmisest keelduda, kui kaupmees ei põhjenda seda piisavalt objektiivselt.⁴⁶ Antud juhul näeb üldtunnustatud põhimõtte ette tarbija kui võlasuhte nõrgema poole kaitse sellega, et kaupmehe keeldumisõigust piiratakse. Käesolevas magistritöös on peale eraõiguslike suhete analüüsitud ka olukordi, kus sularaha vastuvõtmisest keeldutakse avalik-õiguslikus võlasuhtes. Kuivõrd kodanikku peab Eesti Vabariigi põhiseaduse § 13 alusel kaitsma nii riik kui ka seadus, siis tuleb eelnimetatud printsiibid ka kodaniku ja riigi vahelisse avalik-õiguslikku võlasuhtesse adapteerida. Põhjalikumale analüüsile nimetatud teemal on keskendutud töö järgnevatel peatükkides.

Praegusel juhul võib arusaam seaduslikust maksevahendist riigiti väga palju erineda. EL-i õiguse järgi on määratletud küll seadusliku maksevahendi mõiste, kuid selle kasutamine, mõju ja õiguslikud tagajärjed on jäetud siseriikliku regulatsiooni ülesandeks. Sarnaselt Eestile on seaduslik maksevahend määratletud euro pangatähtedes ja müntides ka näiteks Saksamaal, Hispaanias, Austrias, Portugalis ja Soomes.⁴⁷ Holland on aga jätnud täpsemalt sõnastamata seadusliku maksevahendi mõiste, üldistades seda nii, et raha peab kohustuse täitmiseks olema makse ajal kehtiv riigis, kus makse sooritatakse,⁴⁸ seega võiks seadusliku maksevahendina käsitleda ka muid maksevahendeid peale sularaha ning see jätab laialdase võimaluse lepinguvabaduse printsiibi rakendamiseks. Samas ei näe Hollandi tsiviilseadustik ette õiguskaitsevahendit, mille alusel võiks sularaha mitteaktsepteerimist karistada. Ometi on lepinguvabadust piiratud mõistlikkuse ja õigluse põhimõttest tulenevalt mõlemal juhul, nii sularahamaksete kohustuslikkuse kui ka nendest keeldumise puhul.⁴⁹ Itaalia tsiviilseadustik sätestab, et rahalised kohustused tuleb täita rahas, mis on riigis seaduslikuks maksevahendiks kohustuse täitmise ajal, kuid näeb ette sätteid ka juhuks, kui kohustus täidetakse poolte poolt kokkulepitud rahas, mis ei ole seaduslik maksevahend.⁵⁰

Nagu eelnevalt tähelepanu juhiti, võib seadusliku maksevahendi mõiste kohati vastuollu minna lepinguvabaduse põhimõttega. Kindlasti võib siinkohal tekkida küsimus, kas riigis, kus

⁴⁵ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 4.

⁴⁶ *Ibid*, pp 4-5

⁴⁷ *ibid*, pp 24-44.

⁴⁸ *Ibid*, p 35.

⁴⁹ *Ibid*.

⁵⁰ *Ibid*, p 30.

üldjuhul kehtib lepinguvabaduse põhimõte, peaks nii subjektiivne lepingutingimus, nagu maksevahendi aktsepteerimine, olema seaduse alusel kohustuslikuks muudetud. Holland on EL-is üks väheseid, kui mitte ainus riik, kus seadusliku maksevahendi mõiste võib jätta mulje, et selle all ei mõelda ainult sularaha. Hollandi tsiviilseadustiku järgi on maksmine pangaülekande kaudu sobiv vahend rahalise kohustuse täitmiseks juhul, kui võlausaldaja ei ole kehtivalt välistanud panga kaudu maksmist.⁵¹ EL-i tasandil on kokku lepitud, et kuigi pangaülekanded on kehtivad maksevahendid rahalise kohustuse täitmiseks (seda sätestab ka VÕS § 91 lg 2), siis nende vastuvõtmine ei ole seaduse mõttes kohustuslik, seega ei laiene neile seadusliku maksevahendi staatus.⁵² Siinkohal tulebki eristada kehtivat maksevahendit seaduslikust maksevahendist. Kui kehtivaks võib võlausaldaja lugeda mistahes maksevahendi – tšeki, vekslit, sularaha või pangaülekande, siis seaduse mõttes on sularaha seaduslikuks maksevahendiks *per se*.

1.3. Rahalise kohustuse täitmine sularahas

Kuna raha eksisteerib tänapäeval väga erinevates vormides, siis peaks seadus tagama, et raha saajaks oleva isiku õigused oleks sisuliselt samad, sõltumata sellest, millises vormis on raha temale laekunud.⁵³

VÕS § 91 sätestab rahalise kohustuse üldreeglid. Rahaline kohustus tähendab kohustust maksta teisele poolele teatud rahasumma. Rahalise kohustuse võib täita ükskõik, millisel võlasuhte poolte vahel kokku lepitud viisil. Kui kokkulepet rahalise kohustuse täitmise viisi kohta tehtud ei ole, võib raha maksta nii sularahas kui muul viisil, kui seda kasutatakse tasumise kohas tavaliselt majandustegevuses.⁵⁴ Võlausaldajad on rahaliste kohustuste vastuvõtmisel hakanud sagedamini aktsepteerima tšekke, pangaülekandeid, krediitkaardimakseid ja muid makseviise, mis on majanduslikult mõistlikumad, kuigi need maksevahendid on väljastatud, korraldatud ja hallatud eraõiguslike isikute, mitte riigi enda poolt.⁵⁵ VÕS § 91 lg 1 ei pane küll poolele tingimuseks täita rahaline kohustus ainult sularahas, kuid seab selle eelduseks olukorras, kus pooled ei ole omavahel muud viisi eraldi kokku leppinud.

⁵¹ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 4.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Proctor, C. P 43.

⁵⁴ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus I, Üldosa. Kommenteeritud väljaanne. § 91, komm 4.1.

⁵⁵ Proctor, C. P 31.

Kui rahalise kohustuse täitmise viisis on kokku lepitud, siis tuleb kindlaks teha ka rahalise kohustuse täitmise vääring, mis on riigi poolt kehtestatud.⁵⁶ Iga lepingu sõlmimise puhul on oluline otsustada, millist raha peetakse arveldusrahaks ja millist maksmiseks kasutatavaks rahaks. Arveldus- ehk kontoraha ja maksmiseks kasutatava raha eristamine väljendub üldtunnustatud nominalismi põhimõttes.⁵⁷ Nominalismi printsiip seisneb järgnevas: rahaline kohustus (võlg), mis on väljendatud teise riigi vääringus, sisaldab kohustust tasuda võla nominaalväärtus selles maksevahendis, mis on seaduslik makse sooritamise ajal konkreetses riigis ja selle riigi seaduse järgi, mille vääringus võlg on väljendatud, sõltumata mistahes kõikumistest, mis võivad olla toimunud selle vääringu puhul kulla või muude kaupade suhtes võla tekkimise ja lõppemise ajavahemikus.⁵⁸ Lühemalt tähendab aga nominalismi printsiip seda, et rahaline kohustus hõlmab nii paljude pangatähtede ja müntide, mis on maksmise ajal seaduslikeks maksevahenditeks, maksmist, mis vastavalt oma nominaalväärtuste summale annavad tulemuseks summa, mis on võrdne rahalise kohustusega.⁵⁹

Riigikohtu tsiviilkolleegium on 26. jaanuari 2011. a. lahendis nr 3-2-1-139-10⁶⁰ analüüsinud, millises vääringus tuleb tagastada lepingu alusel tasutud ostuhind ja leppetrahv ning millise aja vahetuskursi alusel saab rahalised kohustused maksmiskoha vääringusse ümber arvutada. Asjaolude kohaselt leppisid pooled lepingus kokku eseme müügihinnas 74 200 Suurbritannia naela, mille Eesti kroonidesse ümberarvutamise aluseks lepidi kokku vahetuskurss 1 nael = 22,5 krooni. Ka ülejäänud ostusumma tasumise vääringuks olid pooled määranud Suurbritannia naela. Leppetrahv oli omakorda 20% ostuhinnast. Kohus leidis, et lepingust taganemise korral saab üldjuhul eeldada, et lepingu alusel tasutud summad tuleb tagastada samas vääringus, milles need tuli lepingu alusel maksta. Samuti saab ostuhinnaga seotud leppetrahvi kui rahalise kohustuse vääringu määrata üldjuhul ostuhinna vääringu järgi.⁶¹ Iseenesest said pooled kokku leppida, et lepingust taganemisel tekkivad kohustused tuleb täita Eesti kroonides, kuid sellist kokkulepet poolte vahel ei olnud.

Kohus leidis lisaks, et kuigi üldjuhul tuleb rahaline kohustus täita kokkulepitud vääringus, võib võlgnik teatud tingimustel täita rahalise kohustuse ka muus vääringus. VÕS § 93 lg 3 esimese lause järgi võib võlgnik täita maksmiskoha vääringust erinevas vääringus väljendatud kohustuse ka maksmiskoha vääringus, välja arvatud juhul, kui see vääring ei ole vabalt

⁵⁶ De Lapasse, P. The legal status of the euro. Legal Aspects of the European System of Central Banks. European Central Bank. Pp 235-242. P. 237.

⁵⁷ Howard, M., Masefield, R., Chuah, J. P 249.

⁵⁸ Proctor, C. P 256.

⁵⁹ *Ibid*, p 260.

⁶⁰ RKTko 26.01.2011 3-2-1-139-10

⁶¹ RKTko 26.01.2011 3-2-1-139-10, p 16.

konverteeritav või kui on kokku lepitud, et tasumine ei ole lubatud muus vääringus kui selles, milles rahaline kohustus on väljendatud. Sõltumata sellisest kokkuleppest võib võlausaldaja sama sätte teise lause järgi nõuda rahalise kohustuse täitmist maksimiskoha vääringus, kui on võimatu tasuda vääringus, milles rahaline kohustus on väljendatud. Seega juhul, kui rahaline kohustus tuleb täita Eestis, võib võlgnik üldjuhul valida, kas ta täidab kohustuse kokku lepitud välisvääringus või kohalikus vääringus. Võlausaldaja võib sõltumata kohalikus vääringus maksimist välistavast kokkuleppest nõuda kohustuse täitmist kohalikus vääringus juhul, kui välisvääringus maksta ei ole võimalik. Samuti võib võlausaldaja kolleegiumi arvates nõuda kohustuse täitmist VÕS § 93 lg 1 järgi kohalikus vääringus juhul, kui kokkulepitud vääring ei kehti enam riigis, milles käibel olnud vääringus lepingus kokku lepiti. Tsiviilkolleegium leidis, et kuna lepingujärgseks rahaliste kohustuste täitmise vääringuks oli Suurbritannia nael ning täitmise kohaks oli Eesti, võis võlausaldaja VÕS § 93 lg 3 järgi valida, kas täita kohustus Suurbritannia naeltes või Eesti kroonides. Võlgnik ei saa nõuda tasutud ostuhinna tagastamist Suurbritannia naelte asemel Eesti kroonides. Kuna võlgnikul oli kohustus tagastada võlausaldajale tasutud ostuhind ja ka leppetrahv oli lepingu järgi seotud ostuhinnaga, mis oli kokku lepitud Suurbritannia naeltes, tuli ka hagi rahuldada selles vääringus.

Eelnevast tuleneb, et kuigi Eestis on ainuke seaduslik maksevahend euro, võib lepingupoolte vahelise kokkuleppe korral tehingu läbi viia ükskõik millises valuutas või millist maksevahendit kasutades. Sellist praktikat lubab ka Euroopa Komisjoni 22.03.10 soovitus⁶² (edaspidi: Euroopa Komisjoni soovitus) punkt 1a mis sätestab, et võlausaldaja ei saa keelduda euro pangatähti ja münte vastu võtmast, välja arvatud juhul, kui pooled on eelnevalt leppinud kokku muude maksevahendite kasutamises, näiteks maksekaart või tšekk või hoopis muu rahaline vääring.

Vastavalt VÕS § 85 lg-le 1 peab võlgnik kohustuse täitma lepingu või seadusega kindlaksmääratud kohas. Kui kohustuse täitmise kohta ei ole lepingu või seadusega kindlaks määratud, tuleb kohustus täita kohas, mis tuleneb võlasuhte olemusest. Sama paragrahvi lg 2 punkt 1 täpsustab, et kui kohustuse täitmise kohta ei saa määrata lg-s 1 nimetatud alusel, tuleb rahaline kohustus täita võlausaldaja võlasuhte tekkimise ajal võlasuhtega kõige rohkem seotud tegevuskohas, selle puudumisel aga võlausaldaja elu- või asukohas. Üldjuhul lepivad pooled lepingus kokku ka vääringu, milles tuleb raha tasuda ehk millises valuutas tuleb

⁶² Euroopa Komisjoni soovitus, 22. märts 2010, euro pangatähtede ja müntide seadusliku maksevahendi staatuse ulatuse ja mõju kohta (2010/191/EL).

rahaline kohustus täita.⁶³ Näiteks, kui lepingus on sätestatud auto müügihind 30 000 krooni, siis võib see segadust tekitada, kas tegemist on Rootsi, Taani, Norra või Tšehhi krooniga. Seetõttu on oluline, et pooled määratleksid lepingus kohustuse täitmise vääringut võimalikult täpselt. Kõigil sellistel juhtudel, kui rahalise kohustuse vääring ei tulene konkreetset lepingust, tuleb raha tasuda VÕS § 93 lg 2 kohaselt kohustuse täitmise koha ehk raha tasumise koha vääringus. See tähendab, et kui auto eest tasutakse Norras, siis peab võlgnik maksma ostusumma Norra kroonides ning kui auto eest tasutakse Tšehhis, siis Tšehhi kroonides. Lepingu sõlmimisel oleks võlgnikul mõistlik taotleda lepingus sellise maksmise vääringu määramist, mis on talle maksmisel kõige sobivam, eelkõige tema enda asukohamaa vääring.⁶⁴ Võlausaldajal jääb alati õigus sellisele taotlusele vastu vaielda. Seetõttu on ka üsna levinud, et kui lepingupooled asuvad erinevates riikides, siis määratakse lepingu täitmiseks üldlevinud vääring, näiteks USA dollar või euro,⁶⁵ harvemal juhul ka rahvusvaheline arveldusühik, mis arvestatakse hiljem ümber vajalikku vääringusse vastavalt soovitava vääringu ja arveldusühiku suhtele.

Võlasuhted muutuvad järjest enam rahvusvahelisteks ja majandus integreeritumaks, seega pole enam harv nähtus, kui lepingupooled asuvad erinevates riikides ning lepivad kokku tingimustes, mis neile lepingu sõlmimisel mugavad või sobivad on. Seetõttu võib lepinguvabaduse põhimõte mängida olulist rolli ka rahalise kohustuse vääringu kokkuleppimisel.

Kontorahaks võib olla näiteks SDR (Rahvusvahelise Valuutafondi arveldusühik), kuid maksmiseks kasutatav raha hoopis riigi seadusliku maksevahendina kasutatav euro.⁶⁶ Arveldusraha ei käsitleta õigusteaduslikus kirjanduses rahana, vaid rahaliselt väljendatud nõudena, sest arveldus- ehk kontoraha ei eksisteeri füüsiliselt.⁶⁷ Üldiselt kasutatakse kontoraha rahvusvahelistes võlasuhetes, et kindlaks määrata hindu või kahjusummasid. SDR-i kasutamine on sätestatud rahvusvahelise kaupade autoveolepingu konventsioonis (CMR) ning ka VÕS-is kaubaveolepingu puhul, kuna kaupade vedamisel on enamasti esindatud ka rahvusvaheline aspekt. Seega, kui VÕS § 795 sätestab piirangu veose või selle osa kaotamineku või kahjustumise tõttu maksmisele kuuluva hüvitise eest, mis on võrdeline 8,33 SDR-iga kaotsi läinud või kahjustunud veose või selle osa brutokaalu iga kilogrammi kohta, siis tegelikkuses arvestatakse SDR eurodeks ümber vastavalt euro ja arveldusühiku väärtuse

⁶³ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus I, Üldosa. Kommenteeritud väljaanne. § 93, komm 4.2.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Vt lisaks: Proctor, C. P 26.

⁶⁷ Mark, M., Raa, R., Siibak, K., Tupits. A. Lk 18.

suhtele veose vedamiseks vastuvõtmise päeval või lepingupoolte poolt kokkulepitud muul päeval ning hüvitis tasutakse kahju kandnud poolele eurodes. Kui euro ühendab enamjaolt kõiki Euroopa riike, siis SDR-i võib pidada rahvusvaheliseks rahaks. Juhul, kui võlasuhte pooled on kokku leppinud kontoraha kasutamises, siis peab võlgnik tasuma kokku lepitud summa, sõltumata valuutakursi kõikumisest. See aga võib põhjustada rahas väljendatud kohustuse muutumise võlgniku jaoks palju koormavamaks, kui algselt ette nähti.⁶⁸ Peamine nominalismi põhimõtte praktiline tagajärg on see, et võlausaldaja kannab riski, mis kaasneb lepingu alusel kokkulepitud vääringu ostujõu langemisega selleks ajaks, kui saabub maksetähtpäev, samas võlgnik kannab vastupidist riski.⁶⁹ Seega tuleks lepingute sõlmimisel valida stabiilne vääring, et vältida vahetuskursi kõikumisel rahalise kohustuse vähenemist või suurenemist. Ujuvkursi kasutamine võib päädida sellega, et rahalise kohustuse täitmisel võetakse aluseks vahetuskurss maksmise päeva seisuga. Kui kurss on vahepeal muutunud, on see ühele lepingupooltele mõistagi kahjulik.

⁶⁸ Howard, M., Masefield, R., Chuah, J. P 249.

⁶⁹ Proctor, C. P 261.

2. Seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest keeldumise õigus hea usu põhimõtte kohaselt

2.1. Sularaha piirangutega vastuvõtmine

Sularaha piirangutega vastuvõtmise või sularaha vastuvõtmisest keeldumisega võib kokku puutuda enamikes igapäevastes võlasuhetes. Järgnevalt analüüsib töö autor erinevaid situatsioone, mis võivad tarbijal tekkida kaupmehe või teenusepakkuja juures. Esmalt keskendutakse olukorrale, kus kaupmees või teenusepakkuja keeldub väikese nominaalväärtusega sentide või suure nominaalväärtusega paberraha vastuvõtmisest või kui sularahamaksetele on kehtestatud mõni muu piirang ning seejärel analüüsib autor olukorda, kus isik ei saa kaupmehe juures üldse sularahas tasuda.

2.1.1. Suure nominaalväärtusega paberraha ja väikese nominaalväärtusega sentide vastuvõtmisest keeldumine

Seoses euro kasutuselevõtuga peame kohanema asjaoluga, et paljude pangatähtede väärtus on võrreldes Eesti krooniga väga suur. See tekitab probleeme lisaks tavakodanikule ka kaupmeestele, kellel ei pruugi piisavas koguses tagastusraha olla. Peale selle, et pangatähtede väärtus on küllaltki suur, on euro sentide väärtus võrreldes kupüüridega proportsionaalselt väga väike. Sellega seoses esineb keerukaid küsimusi mõlema äärmusliku nominaalväärtusega raha kasutamisel eeldusel, et EKVS-i kohaselt on kaupmehel kohustus müntse 50 tükki ning rahatähti piiramatul koguses vastu võtta.

Euroopa Komisjoni soovitus üsna juhtmõte seisneb selles, et jaemüügi puhul peab kaupmees aktsepteerima ka suure nimiväärtusega pangatähti. Enamike EL-i liikmesriikide arvamus kohaselt võib suure nimiväärtusega pangatähtedeks lugeda 200- ja 500- euroseid rahatähti, kuid Soome ja Holland on arvamusel, et suureks võiks pidada ka 100-eurost pangatähte, kuna Hollandi sularahaautomaadid seda ei väljasta ja seetõttu ei satu see tihti ka sularaharinglusesse.⁷⁰ Ka Eestis võib sarnaselt Hollandile pidada suureks pangatäheks 100-eurost, sest pangautomaadid üle 50-euroseid rahatähti ei väljasta. See tähendab, et 100-eurost ja suuremat pangatähte võib rahalise kohustuse täitmiseks küll pakkuda, kuid sellega võib esineda probleeme.

⁷⁰ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 9.

Tulenevalt asjaolust, et mõned EL-i liikmesriigid on valinud prevaleerivaks põhimõtteks lepinguvabaduse, tähendab see, et nendes riikides võib kaupmees ise otsustada, millise nimiväärtusega münte või rahatähti ta vastu soovib võtta või kas ta sularaha üldse vastu võtab. Eelkõige võib olla piiratud väikese nimiväärtusega sentide ning suure nimiväärtusega pangatähtede vastuvõtmine. Tihti tuuakse Eestiski raha vastuvõtmisel ning lepinguvabaduse põhimõttele viidates näiteid Soomest, kus kaupmehel on õigus keelduda näiteks 500-eurosest ning 1- ja 2-sendistest. Kõik euro pangatähed ja mündid, sealhulgas meenemündid, on ka Soomes seaduslikuks maksevahendiks. Soome Pank, seadusliku maksevahendi emitent, on asunud seisukohale, et kõiki maksevahendeid, millel on seadusliku maksevahendi staatus, tuleb vastu võtta,⁷¹ sealhulgas ka väikese nominaalväärtusega sente. Valik, milliseid maksevahendeid aktsepteerida, kuulub lepinguvabaduse sfääri, mis praktikas tähendab seda, et kaupmeestel on vabadus valida, milliseid maksevahendeid nad aktsepteerivad ning vastavalt sellele võivad nad keelduda ühe- ja kahesendistest või 500-eurosest rahatähest.⁷² Soome tarbijakaitseameti seisukoha järgi, kui jaemüüja ei soovi aktsepteerida väikese nominaalväärtusega sente, peab ta klienti sellest eelnevalt selgelt ja nähtavas kohas informeerima (nt kaupluse esiuksel).⁷³

Ka Sloveenias on olulisel kohal sarnased põhimõtted teiste EL-i liikmesriikidega, kaasaarvatud Eestiga. Sularaha vastuvõtmisest saab teoorias keelduda ainult tehnilistel põhjustel (näiteks, kui tagastusraha puudub), kuid selline praktika on seaduse järgi suisa keelatud.⁷⁴ Hollandis valitseb seisukoht, et igasugust sularaha tuleb aktsepteerida, välja arvatud juhtudel, mis on vastuolus mõistlikkuse põhimõttega, seda eelkõige tagastusraha puudumisel, ning samuti on oluline klienti eelnevalt sularaha vastuvõtmise piirangutest teavitada.⁷⁵

2005. aastal avaldas Hollandi Majandusministeerium, enne asjassepuutuvate osapooltega konsulteerimist, memorandumi, mis sisaldas raamistikku suure nimiväärtusega euro pangatähtede vastuvõtmisest keeldumise juhtudeks.⁷⁶ Kuigi see eeskiri on pelgalt soovituslik, järgitakse seda laialdaselt kõikide osapoolte poolt.⁷⁷ Sarnane raamistik on kasutusel ka Eestis. Tarbijakaitseamet on seoses euro kasutuselevõtmisega välja töötanud suure nominaalväärtusega pangatähtede vastuvõtmise juhendi, milles on sätestatud, et tuginedes

⁷¹ Suomen Pankki. FAQ: Euro banknotes and coins. Arvutivõrgus: http://www.suomenpankki.fi/en/suomen_pankki/faq/pages/eurosetelit.aspx (13.12.2012)

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 52.

⁷⁵ *Ibid.*, p 51.

⁷⁶ *Ibid.*, p 44.

⁷⁷ *Ibid.*

oma tegevusala praktikale, varub kaupleja tagastusraha vajalikus mõistlikus koguses olenevalt kaupleja käibest, müüdavate kaupade sortimendist ja hinnatasemest, kuid suurema väärtusega rahatähtede puhul võib kaupleja tarbijal soovitada enne ostmist müüjalt järele küsida, kas vajalik tagastusraha on olemas.⁷⁸

Enne Euroopa Komisjoni soovitusel vastuvõtmist peeti 2009. aastal põhjalikke arutelusid EL-i liikmesriikide ekspertide seas, kes moodustasid ajutise töögrupi *Euro Legal Tender Expert Group* (edaspidi: ELTEG) nime all.⁷⁹ Grupi tööd juhtis Euroopa Komisjon ja EKP, samuti osalesid kõik euroala riikide rahandusministeeriumite ja riiklike keskpankade esindajad.⁸⁰ ELTEG-i liikmed on analüüsinud ka põhilist erinevust ajutise sularaha vastuvõtmisest keeldumise (näiteks, kui puudub tagastusraha) ja pikemaajalise sularaha vastuvõtmisest keeldumise (silt aknal, mis viitab üldisele või pikaajalisele vastuvõtmisest keeldumisele) vahel.⁸¹ Vastavaid otsuseid seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest keeldumise lubamiseks peaks tegema heas usus. See tähendab, et seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest keeldumine ei tohiks olla püsiva iseloomuga: näiteks silti, mis kuulutab, et 1- ja 2-sendiseid või 500-euroseid üldse vastu ei võeta, ei tohiks üles riputada ning suure nominaalväärtusega pangatähtede vastuvõtmisest keeldumise võimalus peaks jääma siiski vaid erakorraliste juhtude tarvis.

Ajutise sularaha vastuvõtmisest keeldumise puhul tuleks tugineda peale EKVS-i, mille alusel peab pangatähti vastu võtma piiranguteta, ka VÕS §-le 76 lg 2, mille kohaselt tuleb kohustuse täitmisel lähtuda hea usu ja mõistlikkuse põhimõttest, võttes arvesse ka tavasid ja praktikat. Vastavalt VÕS §-dele 6 ja 7 peavad võlausaldaja ja võlgnik teineteise suhtes käituma hea usu ja mõistlikkuse põhimõttest lähtuvalt. Hea usu põhimõtet õiguse normina võib pidada võlaõiguse kõrgeimaks normiks.⁸² Võlgnik ning võlausaldaja ei tohi võlasuhtes oma õigusi kuritarvitada üksnes seetõttu, et ühel on seaduse järgi õigus sularaha kaupmehele pakkuda ning teisel on kohustus seda piiranguteta vastu võtta. Hea usu põhimõttega tuleb ühendada ka mõistlikkuse põhimõte, mille kohaselt võlasuhtes loetakse mõistlikuks seda, mida samas olukorras heas usus tegutsevad isikud loeksid mõistlikuks. Arvestada tuleks lisaks ka võlasuhte olemust, tehingu eesmärki ning vastava tegevus- või kutseala tavasid ja praktikat. Mõistlikuks võib pidada kohustuse täitmist, mis tehakse asjaoludest tulenevalt ratsionaalselt,

⁷⁸ Tarbijakaitseameti juhend suure nominaalväärtusega pangatähtede vastuvõtmise kohta. Arvutivõrgus: http://www.tka.riik.ee/public/Suure_nominaalvaartusega_pangatahtede_vastuvotmine_1.pdf (04.02.2012)

⁷⁹ EU funding news from Welcomeurope. New recommendation on the scope and effects of legal tender of euro banknotes and coins. Arvutivõrgus: <http://eufunding.welcomeurope.com/?p=3475> (23.04.2013)

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 6.

⁸² Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus I, Üldosa. Kommenteeritud väljaanne. § 6, komm 4.1.

efektiivselt ja arukalt ning võttes arvesse ka teise poole huve.⁸³ Kui klient soovib kauplusest osta toosi tikke või paki piima ja tasuda selle eest 100-eurose kupüüriga, siis ei saa lugeda sellist käitumist hea usu ja mõistlikkuse põhimõtetega kooskõlas olevaks. Sellisel juhul võib õigustatuks lugeda kauplusepidaja poolt rahatähe vastuvõtmisest keeldumist. Samale seisukohale on jõudnud ka Euroopa Komisjon soovitus punktis 2⁸⁴, mille kohaselt tuleks euro pangatähti ja münte üldjuhul jaekaubandustehingutes maksevahendina vastu võtta, kuid nende vastuvõtmisest keeldumine peaks olema võimalik üksnes põhjendatud juhtudel, lähtuvalt hea usu põhimõttest, näiteks kui jaemüüjal ei ole vahetusraha. Punkt 3⁸⁵ sätestab lisana suure nominaalväärtusega pangatähtede vastuvõtmise jaekaubandustehingutes, mille kohaselt tuleks suure nominaalväärtusega pangatähti vastu võtta ning nende vastuvõtmisest keeldumine peaks olema võimalik üksnes põhjendatud juhtudel, lähtudes hea usu põhimõttest, näiteks kui pangatähe nimiväärtus on võlausaldaja nõude suhtes ebaproportsionaalne, mida illustreeris ka eelnev tikutoosi näide. Üldine praktika lähtub sellest, et rahalise kohustuse võib küll täita VÕS § 91 lg 1 alusel sularahas ja kaupmehel on EKVS-i järgi kohustus rahatähti piiranguteta vastu võtta, kuid selleks peaksid olema täidetud ka eelnimetatud üldisest lepinguõigusest tulenevad põhimõtted.

ELTEG-i juhatus on teinud ettepaneku jaotada sularaha vastuvõtmisest keeldumise objektiivsed põhjused nelja gruppi, mis on seotud sularaha füüsilise olemusega ja mille kohaselt jaemüüja võib õiguspäraselt keelduda sularahamaksest.⁸⁶ Need põhjused võivad olla järgnevad: kaalul on inimeste ja ettevõtte turvalisus; ühe ühiku kauba väärtus on nii suur, et jaemüüjal võib tekkida tõsiseid turvalisusest tulenevaid probleeme, kui kõikide selliste kaupade eest makstakse sularahas (nt autode või väärisesemete müüjad); kauplus asetseb kõrvalises piirkonnas ja lähedal ei ole krediidasutust, mis võimaldaks kaupmehel regulaarseid sularahasissemakseid; ost toimub ilma tehingupoolte füüsilise kontaktita (kaugmüük, internetimüük jms).⁸⁷ Käesoleva magistritöö autor leiab, et lisaks neile põhjustele tuleks aga alati aktsepteerida ka hea usu ja mõistlikkuse põhimõtte alusel keeldumist.

Silmas tuleb pidada aga seda, et suure nominaalväärtusega pangatähtedest võib keelduda ainult juhul, kui kaupmees on klienti enne ostu sooritamist sellest teavitanud, sest ilma

⁸³ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus I, Üldosa. Kommenteeritud väljaanne. § 76, komm 4.2.3.

⁸⁴ Euroopa Komisjoni soovitus, 22. märts 2010, euro pangatähtede ja müntide seadusliku maksevahendi staatuse ulatuse ja mõju kohta (2010/191/EL).

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 6.

⁸⁷ *Ibid.*

vastava informatsioonita ei saaks tarbijad teha teadlikke ja ratsionaalseid tehinguotsuseid.⁸⁸ Tarbijakaitseaduse⁸⁹ § 4 lg 4 kohaselt peab tarbijale antav teave olema tõene ja arusaadav ning esitatud tarbijale eesti keeles. Teadliku valiku tegemiseks on kaupleja ja tootja kohustatud andma tarbijale enne lepingu sõlmimist üksikasjalikku teavet kauba või teenuse omaduste, kasutamistingimuste ja garantii kohta, hinna ja tasumise tingimuste ning lepingu täitmise ja sellest tulenevate õiguste, kohustuste ning vastutuse kohta.⁹⁰ Autor leiab, et parimaks teavitamise viisiks võib olla teave müügipunkti uksele, et klient saaks vajadusel koheselt müügipunkti vahetada. Samas võib erandolukorras pidada mõistlikuks ka seda, kui tagastusraha puudumine ilmneb alles kassas.

Belgias, sarnaselt Eestile, on üldiselt võlasuhetes samuti tähtsaim lepinguvabadus, kuid sularaha mitteaktsepteerimist loetakse ebaausaks kaubandustavaks, kui keeldumine ei põhine objektiivsel ja põhjendatud argumendil, näiteks erakorraline ja ajutine turvalisuse huvidest tulenev keeldumine.⁹¹ Portugalis kehtivad enamjaolt samad põhimõtted, nagu sätestavad Eesti VÕS ja EKVS,⁹² kuid Slovakkias on võetud seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest keeldumisel kasutusele äärmuslikud meetmed. Karistusseadustiku kohaselt karistatakse igauht, kes keeldub õigusliku põhjuseta seaduslikust maksevahendist või kahjustab seda, kuni kuuekuulise vangistusega.⁹³ Soome, Holland, Iirimaa ja Saksamaa, kes järgivad võlasuhetes eelkõige lepinguvabaduse põhimõtet, on jõudnud suure nominaalväärtusega pangatähtedest keeldumise puhul samale järeldusele, nagu ka sularaha üldisest vastuvõtmisest keeldumise puhul: seadusliku maksevahendi mõiste ei mõjuta võimalust tugineda lepinguvabaduse põhimõttele ning sellele, et pooled võivad kokku leppida suure nominaalväärtusega pangatähtede mittevastuvõtmises.⁹⁴ Igal juhul aktsepteeritakse pangatähtedest keeldumist ka hea usu ja mõistlikkuse põhimõtte kohaselt.

Euroopa Maksenõukogu⁹⁵ usub, et Euroopa Komisjoni soovitus, mis seab kohustuseks euro pangatähti ja münte igal juhul vastu võtta, on vastuoluline ja vaidlusi tekitav, arvestades erinevate liikmesriikide ametiasutuste katseid just vähendada ebaseaduslikku või "halli majanduse" tegevust ja võitlust rahapesu, maksudest kõrvalehoidumise ning organiseeritud

⁸⁸ Kingisepp, M. Tarbijakaitseõigus Euroopa Liidus ja Eestis. Hagen-Nord OÜ, 2010. Lk 81.

⁸⁹ Tarbijakaitseadus – RT I 2004, 13, 86; RT I 2007, 56, 375.

⁹⁰ Kingisepp, M. Tarbijakaitseõigus Euroopa Liidus ja Eestis, lk 83.

⁹¹ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 23.

⁹² *Ibid*, p 37.

⁹³ *Ibid*, p 40.

⁹⁴ *Ibid*, p 10.

⁹⁵ Euroopa Maksenõukogu loodi 2002. aastal Euroopa pangandussektori poolt EL ühtse euromaksete piirkonna ehk SEPA programmi elluviimiseks. Brüsselis tegutsev Euroopa Maksenõukogu, mis koosneb 74 panku, pangandusliite ja makseasutusi esindavatest liikmetest, arendab maksesüsteeme ja raamistikke, mis aitavad realiseerida integreeritud euro maksete turgu. Vt. lähemalt: <http://www.europeanpaymentscouncil.eu/>

kuritegevuse vastu.⁹⁶ Suurte pangatähtede kasutamine Euroopas ei paku ainult emissioonitulu, vaid hõlbustab ka maksudest kõrvalehoidumist ning muud ebaseaduslikku tegevust.⁹⁷ Hollandis kehtivate seaduste alusel võib olla makse sellise iseloomuga, et seda loetakse ebamõistlikuks ja seetõttu võib sellisest maksest seaduslikult keelduda (nt liiga suure või liiga väikese nimiväärtusega raha).⁹⁸ Praktikast võib makseid sularahas teatud ulatuses julgeoleku tõttu õigusaktidega piirata, et takistada rahapesu ja terrorismi rahastamist: ebatavalisteks sularahatehinguteks, mida võib seadusega piirata, loetakse tehinguid väärtuses üle 15 000 euro.⁹⁹ Eestis on nimetatud piirangud kehtestatud rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadusega¹⁰⁰, eelkõige § 12 lg 2 p-ga 2, mille kohaselt tuleb seaduses nimetatud hoolsusmeetmeid kohaldada tehingute juhuti tegemisel või vahendamisel, kui tehingu väärtus on üle 15 000 euro või võrdväärne summa muus vääringus, sõltumata sellest, kas rahaline kohustus täidetakse tehingus ühe maksena või mitme omavahelist seost omava maksena.

Paljuski võib suure nominaalväärtusega pangatähtede mitteaktsepteerimine tuleneda ka kartusest saada võltsitud pangatähti. Kui väikekaupmees võtab vastu 500-eurose pangatähe, mis hiljem osutub võltsinguks, on ta 500 euroga kahjumis ning see võib ärile laastavalt mõjuda. Eesti Pank ega Euroopa Keskpank ei anna võltsitud raha asemel uut ning seega võib tõepoolest olla väikesele kaupmehele kasulikum tasuda krediidiastutusele makseterminali tasu, et sellist riski vältida.

Tarbijakaitseameti andmetel on Eestis suurte rahatähtede vastuvõtmisest keeldumise peamiseks põhjuseks tagastusraha puudumise kõrval ka see, et igas müügipunktis ei ole võimalik rahatähtede õigsust kontrollida, seega ei julge kaupmehed võltsitud rahatähe vastuvõtmisega riskida.¹⁰¹ Kui aga suure rahatähega maksmine on ostusummaga proportsionaalses mõttes õigustatud, siis on kaupmel igal juhul kohustus suure nimiväärtusega rahatäht pretensioonideta vastu võtta.

Kui kaupmees on klienti enne ostu sooritamist nõuetekohaselt informeerinud tasumise tingimuste kohta, mis seisneb näiteks suure nominaalväärtusega rahatähtede mitteaktsepteerimises, ning klient nõustub nende tingimustega ehk sooritab ostu sularahata maksevahendit kasutades, siis võib seda nimetada VÕS § 91 lg 1 teise lause kohaselt poolte

⁹⁶ Machado, L. Missed Opportunity. European Commission recommendation on scope and effects of euro cash as legal tender. EPC Newsletter, Issue 7, July 2010.

⁹⁷ Santomero, A. M., Viotti, S., Vredin, A. Challenges for Central Banking. Kluwer Academic Publishers, 2001. P 142.

⁹⁸ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 51.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus. RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5.

¹⁰¹ Nagel, A. Härma, H-L. Tallinn, 10.04.2013. Lisa 1.

vahel kokku lepitud rahalise kohustuse täitmise viisiks ning edaspidised õigused ja kohustused tulenevad juba pooltevahelisest kokkuleppest.

Riigid, kes on sentide vastuvõtmist piiranud, näiteks Soome, Holland, Iirimaa ja Saksamaa, on teinud seda pelgalt lepinguvabadusele viidates ja argumenteerides, et kaupmehel on õigus oma klientuuri valida.¹⁰² Mõistlikkuse printsiipi sentide mitteaktsepteerimisel võiks kaaluda juhul, kui kaupmees suudab tõendada, et väikese nominaalväärtusega sentide vastuvõtmine põhjustab talle liiga suuri käitlemiskulusid, mis ei ole arvestades tema käivet mõistlik. Samas tuleb tõdeda, et selline argument ei pruugi olla Eestis piisavalt kaalukas, sest praegu kasutuses olev väikseim euro sent ehk 1-sendine on võrdne eelnevalt kehtinud 15 Eesti sendiga. Seega ei ole tegemist äärmiselt väikese nimiväärtusega rahaga Eesti mõttes, arvestades, et eelnevalt kehtis ka 5 Eesti senti seadusliku maksevahendina ning seejuures võeti müügipunktides iga nimiväärtusega sente pretensioonideta vastu. Lisaks ei võimalda ka Eestis kehtivad seadused sellist olukorda, et kaupmehel oleks võimalik lepinguvabaduse printsiibi alusel väikese nimiväärtusega sentide vastuvõtmisest keelduda.¹⁰³

1- ja 2-sendiste mittevastuvõtmisel võib kaupmehel vajadus tekkida hindade ümardamiseks. Ümardamisreeglid kehtivad ainult sularahamaksetele, mitte aga muudele makseviisidele.¹⁰⁴ Ümardamisreeglid on kehtestatud kahes liikmesriigis: Soomes vastavalt õigusaktidele ja Hollandis vastavalt huvirühmade vahelisele kokkuleppele.¹⁰⁵ Soomes oli pikaajaline ümardamise traditsioon väikeste sularahamaksete puhul lähima Soome marga 10 pennini ning järjepidevuse huvides võttis Soome Parlament vastu uue ümardamise seaduse, et laiendada seda tava ka pärast euro kasutuselevõttu ning ümardada sularahatehinguid lähima viie euro sendini, et vältida sellega väikeste euro sentidega arveldamist.¹⁰⁶ Samas tunduvad ümardamisreeglid olevat vastuolulised euro müntide seadusliku maksevahendi staatuse mõttega peamiselt kahel põhjusel: pakkudes sularahas täpse võlgnetava summa, ei lõpeta see võlakohustust (välja arvatud Hollandis), samal ajal, kui seadusliku maksevahendi kasutamine eeldab võimalust arveldada täpses rahasummas ning ümardamise tõttu on keskmiselt pooltel juhtudel makstud summa suurem ja pooltel juhtudel väiksem, kui rahaline kohustus täidetakse sularahas.¹⁰⁷ Lisaks võib ümardamine kaasa tuua olukorra, kus 1- ja 2-sendistest keelduv kaupmees soovib ühesugused ümardatud hinnad kehtestada kõikidele kaupadele ja teenustele, olenemata sellest, kas klient soovib nende eest tasuda sularahas või mitte. Ka Eestis on

¹⁰² Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 6.

¹⁰³ Nagel, A. Härma, H-L. Tallinn, 10.04.2013. Lisa 1.

¹⁰⁴ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 56.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p 15.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ *Ibid.*

praktikas ümardamist ette tulnud, kuigi seadus seda ei luba. Peamiselt põhjendatakse ümardamist kiirema teeninduse pakkumisega.¹⁰⁸

Euroopa Komisjoni soovitusel punkt 9 selgitab, et liikmesriikides, kus on ette nähtud ümardamine ja hinnad on ümardatud viie sendi täpsuseni, peaksid ühe- ja kahe- sendised müntid jääma seadusliku maksevahendina käibele ja neid tuleks vastu võtta. Tähtsaim on see, et ümardamist tohib kasutada vaid lõpparve suhtes, mitte iga üksiku toote suhtes eraldi. Euroopa Komisjon ei kiida sellist praktikat, nagu Soomes ja Hollandis rakendatakse, heaks ning soovib riikidel seda muuta lisades, et liikmesriigid peaksid muuhulgas hoiduma uute ümardamiseeskirjade kehtestamisest, sest need pärsivad müntide maksekohustusest vabastamise võimet ega võimalda maksta täpset summat ning võivad mõnel puhul tähendada sularahamakse eest lisatasu nõudmist.¹⁰⁹ Liikmesriigid, kes on kehtestanud sellised ümardamise reeglid, nagu Soome ja Holland, tegid otsuse pärast laiapõhjalist konsulteerimist ja konsensusele jõudmist sularaharingluses osalejatega ning lõppkasutajatega, eelkõige tarbijate ja ettevõtjatega.¹¹⁰ Kõik kaasatud osapooled leidsid, et ühiskondlikud kulud, mis kuluvad 1- ja 2-sendiste ringluses hoidmisele, ületavad sellest saadavat kasu.¹¹¹ Kuigi väikese nominaalväärtusega sentide emiteerimine on liikmesriikides niigi üsna piiratud¹¹², ei tähenda see, et sellised sendid on kaotanud seadusliku maksevahendi staatuse.

Käesoleva töö autor nõustub sellega, et lepinguvabaduse põhimõtet ei ole tarvis 1- ja 2-sendiste vastuvõtmise kohustusega seoses piirata juhul, kui sellest on klienti eelnevalt teavitatud, mille põhjal saab klient ise vabalt valida, kas oma oste konkreetse kaupleja juures sooritada või mitte. Siiski tuleks seda eelnevalt kaaluda ja leida need põhjendatud argumendid, mille puhul võib kaupmees öelda, et 1- ja 2-sendiste käitlemise kulukus kaalub üles nendest saadava kasu. Kui sellised põhjendatud argumendid puuduvad, siis võib lugeda kaupmehe keeldumist õigustühiseks, kuna sularaha vastuvõtmine ei teeni ainult seadusliku maksevahendi vastuvõtmise ideed kui sellist, vaid on väga tugevalt seotud ka tarbijaõiguslike aspektidega, eelkõige tarbija kaitse seisukohalt.

¹⁰⁸ Nagel, A. Härma, H-L. Tallinn, 10.04.2013. Lisa 1.

¹⁰⁹ Euroopa Komisjoni soovitus, 22. märts 2010, euro pangatähtede ja müntide seadusliku maksevahendi staatuse ulatuse ja mõju kohta (2010/191/EL).

¹¹⁰ Machado, L. Missed Opportunity. European Commission recommendation on scope and effects of euro cash as legal tender. EPC Newsletter, Issue 7, July 2010.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² Vt lähemalt European Central Bank. Annual Report 2011. P 95.

2.1.2. Täpse ja kindlaksmääratud raha kriteerium

Prantsusmaa on soovitanud väikese ja suure nimiväärtusega sularaha vastuvõtmisel kaaluda ka “*faire l’appoint*” süsteemi, mis tähendab seda, et kaupmees võib paluda kliendil tasuda täpses summas: siis ei ole vaja ka tagastusraha leida ning ühtlasi oleks see kompromissiks kaupmehe turvalisuse ja sularaha seadusliku maksevahendi staatuse vahel.¹¹³ Selline põhimõte võiks olla õiguspärane, lubamaks suure nominaalväärtusega pangatähte mitte vastu võtta, kuid seda ainult iga juhtumit eraldi analüüsides ning jättes üldise sularaha vastuvõtukohustuse siiski reegliks.¹¹⁴ Töö autor leiab, et selline teoreetiline käsitlus võib olla vajalik mõistmaks nn täpse summa põhimõtet, kuid praktikas tuleks olulisemaks pidada mõistlikkuse printsiibist tulenevat proportsionaalsuse põhimõtet, mille puhul 19 eurose kohustuse täitmiseks võib 20-eurost rahatähte lugeda sobivaks.

Vaid paar aastat tagasi, kui seadusliku maksevahendina kehtis veel Eesti kroon, sai näha ühistranspordis sildikesi, millel paluti juhile münte mitte pakkuda ja leida täpne piletiraha. Sellise sildi olemasolu tekitas paljudes sõitjates pahameelt ning inimesed võisid ekslikult arvata, et kui täpset piletiraha pole, siis jääb ka sõit ära. Sildid tähendasid aga pigem seda, et ühissõiduki juhil oli küll mugavam arveldada täpse rahaga, kuid pileti müümisest keeldumise õigust müntide pakkumise või ebatäpse raha puhul neil siiski ei saanud olla. Selliseid silte, kus palutakse pileti ostmiseks leida täpne raha, võib näha tänagi, kuid reisija teavitamiseks on lisatud ka info, et suuremate kupüüridega maksmisel võib tagastusraha hulk olla piiratud.¹¹⁵ Seega kerkib küsimus: kui bussi siseneb inimene, kellel on vaid 100-eurone pangatäht ning punktist A punkti B on vaja hädasti sõita, kas juhil on õigus anda tagastusraha vaid nii palju, kui konkreetsel momendil võimalik, lubada inimesel vahetusraha puudumisel tasuta sõitu või keelduda raha vastuvõtmisest ja jätta pileti hoopis müümata? Näiteks Tallinna Linnavolikogu 21.03.2013 vastu võetud ning 01.04.2013 kehtima hakanud määruse “Tallinna ühistranspordis sõidu eest tasumise kord ja sõidupiletite hinnad”¹¹⁶ § 7 lg 2 kohaselt saab ühissõiduki juhilt osta sularaha eest ühe sõidu pileti. See tähendab, et ühistranspordi juht on igal juhul kohustatud EKVS-s sätestatud määras sularaha vastu võtma ning püsivad sildid, millega kohustatakse sõitjaid arveldama vaid täpse rahaga või münte mitte pakkuma, on seega õigustühised. Kuivõrd lisatud on ka informatsioon tagastusrahaga tekkida võiva probleemi kohta, siis tuleks seda aktsepteerida ning võimalusel leida väiksem kupüür. Linnas ei tohiks

¹¹³ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 6. Vt lisaks: *Ibid*, p 46.

¹¹⁴ *Ibid*, p 6.

¹¹⁵ Nagel, A. Härma, H-L. Tallinn, 10.04.2013. Lisa 1.

¹¹⁶ Tallinna ühistranspordis sõidu eest tasumise kord ja sõidupiletite hinnad – Tallinna Linnavolikogu määrus number 12. RT IV, 29.03.2013, 3.

ebatäpse piletirahaga reisijal probleeme tekkida, kui läheduses on mõni asutus, kus saab suure rahatähe väiksemate vastu vahetada. Kirjeldatud probleem võib aga jääda lahenduseta, kui piletit soovitakse osta kaugliinil sõitva bussijuhi käest ning lähim asustatud piirkond, kus saab raha vahetada, asub kaugel. Töö autor on arvamusel, et sellisel juhul oleks õigustatud, kui bussijuht pakub tagastusraha konkreetsel hetkel võimalikus summas, palub lõpp-peatuses raha väiksemateks kupüürideks vahetada või äärmisel juhul keeldub pileti müümisest. Pidades tähtsaimaks EKVS § 2 lõikest 2 tulenevat põhimõtet, ei tohiks pileti müümisest keeldumine olla kindlasti esmane valik.

Lisaks täpse raha kriteeriumile esineb ka olukordi, kus tehnilistel põhjustel ei ole võimalik maksta kõigi seaduslike maksevahenditena kehtivate rahatähtede ja müntidega. Selliste juhtude hulka kuuluvad näiteks parkimisautomaadid, avalikult kasutatavad tualettruumid, müügiautomaadid või muud tehnilised lahendused, mis ei võta vastu igas väärtuses sularaha, samas aga võivad aktsepteerida maksekaarte. Ebatäpse raha puhul või pangakaardi puudumisel jääks tehing seetõttu tegemata.

Sellele, kuidas peaks tõlgendama olukorda, kui täpne raha tuleb tasuda automaati, on Tarbijakaitseamet andnud ka omapoolse selgituse: Seoses erinevate tehniliste võimalustega ei pruugi kõikides teenuse eest tasu võtvates automaatides olla võimalik tagada maksmist kõigi kehtivate pangatähtede erinevate vääringute ja kõigi euro müntidega, seda ennekõike põhjusel, et üksikasjalikku arvestamist erinevate vääringute ning müntide ja kupüüride lõikes teostavaid automaate, mis teatud tingimustel peaksid tagastama ka enamakstud raha, pole sellise teenuse osutamise puhul teenuseosutajal võimalik ja majanduslikult mõistlik soetada. Sellisel korral peaks olema näiteks tasulise tualettruumi või parkimisautomaadi läheduses tagatud võimalus raha vahetamiseks teenuse eest sobivaks tasumiseks.¹¹⁷ Lisaks peaksid töö autori hinnangul teavitama raha vahetamise võimalusest lähedalasuvates asutustes või müügipunktides ka vastavasisulised sildid automaadi juures. Eelnevast tuleneb, et kui klienti teenindab masin, siis tuleks eeldada, et teenuse või kauba eest maksmisel võivad esineda teatud piirangud seoses raha vastuvõtmisega ning ka selle tagastamisega. Samas peaks säilima tarbija põhjendatud ootus, et kohas, kus kaup või teenust pakutakse füüsiliselt eksisteerivas müügipunktis ja klienti teenindab füüsiline isik, on võimalus tasuda ka sularahas ning on garanteeritud võimalikult täpne tagastusraha. Igal juhul on eelnimetatud olukordades vajalik

¹¹⁷Eesti Maksumaksjate Liit. Ajakiri MaksuMaksja, 2011, veebruar (nr 2). Sina ei paku ja mina ei küsi. Tarbijakaitseameti vastus selgitustaotlusele. 11.02.2011. Arvutivõrgus: <http://www.maksumaksjad.ee/modules/smartsection/item.php?itemid=1178> (17.03.2012)

kliendi piisav teavitamine konkreetsest makseviisist. Kui klient asub kohustust täitma raha tasumise näol, siis tuleb eeldada, et vastav kokkulepe täitmise viisi kohta on sõlmitud.

Vajaliku raha vahetamisega võivad kaasneda aga lisakulud, mis ei tohiks olla täpse raha tasumise ideeks. Portugal on märkinud, et krediidasutused peaksid olema kohustatud vahetama tasuta suure nimiväärtusega pangatähti madalama nimiväärtusega pangatähtede ja kui põhjendatud, siis ka müntide vastu, sest sellise tegevuse lubamine võib vältida asjatuid pingeid ettevõtte ja tarbija vahelistes suhetes suure nominaalväärtusega pangatähtedega maksmisel ja edendada tõrgeteta sularahas rahaliste kohustuse täitmist.¹¹⁸ Käesoleva magistritöö autor on samuti veendumusel, et suurte pangatähtede vahetamine väiksemateks peaks toimuma tasuta vähemalt liikmesriigi keskpangas, panemata sel juhul kohustust erahuve teenivatele krediidasutustele vahetada teenustasuta suure väärtusega pangatähti väiksemateks või vastupidi. Täna Eestis Vabariigis eksisteerib aga olukord, et isikul, kes on saanud näiteks välisriigis töötades töötasu 500-eurostes kupüürides ning ta ei saa müügipunktis nimetatud rahatähega tasuda seoses tagastusraha puudumisega või täpse summa kriteeriumiga, on ainus võimalus pöörduda krediidasutuse poole, kes suure nimiväärtusega rahatähe väiksemate kupüüride vastu vahetab. Eesti suuremate krediidasutuste hinnakirjade kohaselt on sellise protseduuri teenustasuks 0,5% summast¹¹⁹ ehk 500-eurose kupüüri vahetamisel 2,5 eurot. Kui aga eraisik avab ajutiselt krediidasutuses arvelduskonto ja laseb sellelt raha väiksemates kupüürides välja maksta, siis selline protseduur ei ole vähem kulukas. Arvelduskonto avamine ning sularaha sissemakse oma kontole on krediidasutuse kliendile üldjuhul tasuta.¹²⁰ Sularaha väljamakse kontorist maksab eraisikule 0,25% - 0,5% summast, kuid vähemalt 1,60 kuni 3 eurot ühe väljamakse kohta,¹²¹ mis võib osutuda lõppkokkuvõttes veel kallimaks, kui kupüüride vahetamise teenus. Töö autor leiab, et sellised summad ei ole proportsionaalselt suured, kuid isiku asetamine fakti ette, kus seadusliku maksevahendiga saab tehingut sooritada vaid juhul, kui eelnevalt on selle eest makstud krediidasutusele teenustasu raha vahetamise eest, on kodaniku õigusi tarbijana äärmiselt kahjustav.

Eelnevat kokku võttes leiab käesoleva töö autor, et kõikide tehingute tegemisel tuleks lisaks Euroopa Nõukogu määrusele nr 974/98, Euroopa Komisjoni ja ELTEG-i soovitudele ning

¹¹⁸ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 10.

¹¹⁹ SEB Pank. Hinnakiri-sularahatehingud. Arvutivõrgus:

<http://www.seb.ee/hinnakiri#sularahatehingud> (08.01.2013); Swedbank. Hinnad ja kursid-sularahaoperatsioonid. Arvutivõrgus:

<https://www.swedbank.ee/private/home/more/pricesrates?language=EST> (08.01.2013); Nordea Pank. Hinnakiri-sularahas arveldamine. Arvutivõrgus:

<http://www.nordea.ee/Teenused+erakliendile/Hinnakiri/Sularahas+arveldamine/948262.html> (08.01.2013)

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ *Ibid.*

EKVS-ile silmas pidada ka hea usu ja mõistlikkuse põhimõtet. Kui võlgnik soovib oma rahalise kohustuse sularahas täita, siis see õigus peab temale jääma. Kui võlgnik aga otsustab 10 000 euro suuruse võla maksta 5-eurostes rahatähtedes või 2-eurostes müntides, tuleks sellist käitumist lugeda pigem hea usu põhimõtte vastaseks ning võlausaldaja võib VÕS § 6 lg 2 alusel sellisest täitmisest keelduda.¹²² VÕS § 91 lg 1 kohaselt ei ole võlausaldajal õigust nõuda kohustuse täitmist just mingil konkreetsel viisil, kui selles ei ole kokku lepitud või kui seda ei kasutata tasumise kohas tavaliselt majandustegevuses. Seega, kui maksmise viisis ei ole täpsemalt kokku lepitud, võib võlgnik oma rahalise kohustuse täita ükskõik millisel viisil, mis ei ole vastuolus hea usu põhimõttega ega väljakujunenud tegevus- või kutseala tavade ja praktikaga. Sarnane hea usu põhimõtte eeldus kehtib tegelikkuses ka kaupmehele. Olukord, kus hommikul esimene klient soovib toidukaupluses tavapärase ostu eest tasuda 50- või 100-eurose rahatähega ning kaupmees keeldub seda vastu võtmast, põhjendades oma otsust vahetusraha puudumisega, ei ole käesoleva töö autori arvates õiguspärane. Müügipunktid peaksid varuma kassasse sularaha piisavas koguses ning arvestada tuleks siinjuures eelkõige väljakujunenud praktikat. Seega ei saa mõistlikuks pidada pangatähtede vastuvõtmisest keeldumist, kui hommikul esimeste ostudega ei ole võimalik kliendile tagastusraha pakkuda. Eriolukorras tuleks vahetusraha puudumisest kassas või parimal juhul juba kaupluse uksele teavitada, et klient saaks vastava informatsiooni põhjal kaaludes teha valiku, kas ta soovib vajalikke sisseoste konkreetses kaupluses sooritada. Lisaks tuleks arvestada ka siinjuhul mõistlikkuse põhimõtet tulenevalt kaupleja käibest, müüdavate kaupade sortimendist ja hinnatasemest: toidukauplus peaks suutma kuni 100-eurose pangatähega tasujatele tagastusraha andma üldjuhul alati. Kui aga tegemist on kauplusega, mis müüb kodumasinaid või väärisesemeid, siis tuleks aktsepteerida muu hulgas vähemalt 200-euroseid pangatähti.

2.1.3. Määratud ja rikitud rahatähtede vastuvõtmisest keeldumine

Kaupmees võib kokku puutuda ka probleemiga, kus tema valdusesse satub kortsus, rebenenud, määratud või muul moel rikitud rahatäht. Sellisel juhul tekib küsimus, kas rikitud rahatäht on seaduslik maksevahend ning kas ja millal peab kaupmees seda rahalise kohustuse täitmisena aktsepteerima.

Nagu iga kohustusega, mis võlasuhtes esineb, peab ka rahalise kohustuse täitma teatava kvaliteediga. Kohustuse täitmise kvaliteedi sätestab VÕS § 77 lg 1, mille kohaselt peab võlgnik kohustuse täitma lepingule või seadusele vastava kvaliteediga. Sama paragrahvi lõige

¹²² Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus I, Üldosa. Kommenteeritud väljaanne. § 91, komm 4.2.

2 täpsustab, et kui kohustuse täitmiseks võlgnetakse liigitunnustega asi ja sellesse liiki kuuluvad asjad on erineva kvaliteediga, peab võlgnik kohustuse täitma vähemalt keskmise kvaliteediga asjaga. Raha loetakse tsiviilseadustiku üldosa seaduse¹²³ (edaspidi: TsÜS) § 51 lg 1 kohaselt liigitunnustega asjaks, kuna see on asendatav vallasasi, mida käibes määratakse arvu järgi ning millel puuduvad seda teistest sama liiki asjadest eristavad tunnused. Seetõttu juhul, kui rahaline kohustus täidetakse sularahas, eeldatakse võlgnikult, et kohustusena üle antud rahatähed ja mündid on vähemalt keskmise kvaliteediga.

Et ära hoida kuritegevust, siis on sularaha transportimisel üha enam kaitstud intelligentse pangatähtede neutraliseerimise süsteemiga, mis aktiveerub röövimise või varguse korral ja määrab rahatähti.¹²⁴ Euroopa Komisjoni soovitus punkt 5 mõnab, et ehkki intelligentse pangatähtede neutraliseerimise süsteemi abil turvatindiga määratud pangatähed on seaduslik maksevahend, peaksid liikmesriigid aktiivselt teavitama huvitatud osapooli (pangad, jaemüüjad, üldsus) sellest, et turvatindiga määratud pangatähed tuleb viia riiklikku keskpanka, sest tõenäoliselt on tegu varastatud rahaga ja seda ei tohiks vastu võtta. Määratud rahatähed kõrvaldatakse seejärel käibest liikmesriikide keskpankade poolt. Seega on olemas teatud määrumus, mille puhul võib olla tegemist varastatud rahaga ja mida ei ole soovitatav aktsepteerida.

Eesti Pank on andnud omapoolse selgituse kirjeldatud olukorrale: kui isiku valdusesse on sattunud kahjustatud või rikutud euro pangatäht või münt, siis tuleb pöörduda selle ümbervahetamiseks kommertspanga kontoris – pangatähest peab olema säilinud rohkem kui pool, mündil peab olema loetav vähemalt nimiväärtus ja vermimisaeg.¹²⁵ Kahjustatud euro rahatähe vahetamine on näiteks Swedbank pangakontoris tasuta,¹²⁶ teiste kommertspankade kohta samaväärne info puudub.

Euroopa Keskpanga otsuse euro pangatähtede nimiväärtuste, iseloomulike tunnuste, reprodutseerimise, vahetamise ja ringlusest kõrvaldamise kohta¹²⁷ artikkel 3 lg 1 sätestab, et riikide keskpangad vahetavad taotluse korral välja kahjustatud või rikutud ehtsad, seadusliku maksevahendina kehtivad euro pangatähed järgmistel juhtudel: kui esitatakse rohkem kui

¹²³ Tsiviilseadustiku üldosa seadus – RT I 2002, 35, 216; RT I, 06.12.2010, 12.

¹²⁴ European ATM Security Team Ltd. Public Awareness – Stained Banknotes. Arvutivõrgus: <https://www.european-atm-security.eu/Stained%20Banknotes/> (25.01.2013)

¹²⁵ Eesti Pank. Korduvad küsimused. Arvutivõrgus: <http://www.eestipank.ee/pub/et/tagasiside/tagasiside/kkk/#39> (21.02.2012).

¹²⁶ Swedbank. Hinnad ja kursid – sularahaoperatsioonid. Arvutivõrgus: <https://www.swedbank.ee/private/home/more/pricesrates?language=EST> (08.01.2013).

¹²⁷ Euroopa Keskpanga otsus euro pangatähtede nimiväärtuste, omaduste, reprodutseerimise, vahetamise ja käibelt kõrvaldamise kohta (EKP/2003/4, 2003/205/EÜ). Arvutivõrgus: http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/1_07820030325et00160019.pdf

50% euro pangatähest või kui esitatakse kuni 50% euro pangatähest ja vahetamise taotleja tõendab, et puuduvad osad on hävitatud. Lisaks lõikele 1 kohaldatakse seadusliku maksevahendina kehtivate euro pangatähtede vahetamisel, kui need on kahjustatud või rikutud, järgmisi täiendavaid tingimusi. Esiteks, kui tekib kahtlus, kas euro pangatähed on vahetamise taotleja seaduslikus valduses või kas euro pangatähed on ehtsad, peab taotleja tõendama oma isikut. Antud säte on vajalik selleks, et euro pangatähtede vahetamise õigust ei saaks ära kasutada kuritegelikul teel raha omandanud isikud. Juhul, kui oma seaduslikku valdust või rahatähtede ehtsust tõendada ei suudeta, on keskpangal õigus sularaha väljavahetamisest õigustatult keelduda. Teiseks, kui esitatakse plekkidega, saastunud või värvunud euro pangatähed, peab taotleja esitama kirjaliku selgituse plekkide tekke, saastumise või värvumise viisi kohta. See tähendab, et heausksel sularaha kasutajal on võimalus määratud raha õigustatult välja vahetada, riskimata kahju saamisega seetõttu, et müügipunktides määratud raha vastu ei võeta. Kolmandaks, kui euro pangatähed on kaotanud värvi vargusevastaste vahendite rakendumise tagajärjel ning need esitab isik, kelle tegevuseks on sularaha käitlemine, tuleb esitada kirjalik selgitus värvikaotuse põhjuse ja iseloomu kohta. Nimetatud punkt on oluline selleks, et sularaha käitleja ei jääks ilma rahatähtedest ainuüksi seetõttu, et raha püüti varastada ning kupüürid määrusid turvatindiga.¹²⁸

Siiski ühes EL-i liikmesriigis, Slovakkias, kaotab määratud pangatäht seadusliku maksevahendi staatuse.¹²⁹ Seadusliku maksevahendi seisundi kadumine tähendab, et krediidasutus ega ka jaemüüja ei pea ühelgi tingimusel vastu võtma määratud sularaha. See on oluline juhul, kui ei soovita, et raha varastanud isikutel oleks võimalus hõlpsalt määratud pangatähti kasutada ning samuti on see oluline jaemüügisektoris, kus ei tohiks sundida aktsepteerima pangatähti, mida keskpang ei pruugi varguse kahtluse tõttu uue pangatähe vastu vahetada.¹³⁰ Määratud rahatähe seadusliku maksevahendi seisundi kaotamine võib aga vallandada ka teiste õiguslikult ebakindlate põhjuste ettekäändeks muutumise, et kaotada muudelt pangatähtedelt seadusliku maksevahendi staatuse.¹³¹ Liikmesriigid on ühehäälselt nõustunud, et euro pangatähed, mis on määratud turvavärviga vargusvastaste seadmete poolt,

¹²⁸ Vt lisaks Euroopa Keskpanga otsus euro pangatähtede nimiväärtuste, omaduste, reprodutseerimise, vahetamise ja käibelt kõrvaldamise kohta (EKP/2003/4, 2003/205/EÜ) Art 3 lg 3.

¹²⁹ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 10.

¹³⁰ *Ibid*, p 11.

¹³¹ *Ibid*.

jäävad seaduslikeks maksevahenditeks kuni eurosüsteemi vastavasisulise tühistava otsuseni.¹³²

Eelnevast tuleneb, et kui pangatähed on määrdunud, siis need ei kaota veel oma seadusliku maksevahendi seisundit. Euro pangatähti, mis on kahjustatud või rikutud vähesel määral – näiteks neile on märgitud sõnu, numbreid või lühikesi lauseid – ei loeta tavaliselt kahjustatuks või rikutuks. Lisaks kõigele muule tuleb ka antud olukorras lähtuda hea usu ja mõistlikkuse põhimõttest VÕS §-de 6 ja 7 kohaselt, mis tähendab, et kõigi vähegi kortsus või natuke rebenenud ja kergelt määrdunud pangatähtede puhul ei ole kaupmehel või ostjal õigus neist keelduda, isegi mitte VÕS § 77 alusel. On selge, et rahatähte katsuvad paljud inimesed ning selle kvaliteet langeb päev-päevalt. Samuti ei saa välistada olukorda, et sularahaautomaadist välja tulnud rahatäht ei oleks määrdunud, kortsus või katki. Kui aga võlgnik täidab kohustuse rahatähtedes ja müntides, mis ei vasta vähemalt keskmisele kvaliteedile, on võlausaldajal igal juhul õigus sellist kohustuse täitmist mitte vastu võtta. Seega õigustatuks saab lugeda seda, kui kaupmees keeldub rikutud pangatähest vastavalt VÕS §-s 77 toodule, kuid nii kliendil kui ka kaupmehel on alati võimalus vahetada välja seadusliku maksevahendina kehtiv rahatäht eelnimetatud tingimustel kommertspanga vahendusel.

2.2. Maksekaardi eelistamine sularahale

Lisaks eelnevates alateemades kirjeldatud situatsioonidele, kus kaupmees keeldub teatud väärtusega rahatähtede või sentide vastuvõtmisest, muutub ka järjest tavapärasemaks olukord, kus kaupmees ei soovi sularaha üldse vastu võtta või ei võta sularaha vastu kõikides oma teeninduspunktides.

Viimasel ajal on hakanud mõned kaupmehed aktsepteerima ainult kaardimakseid nii ohutuse kui ka mugavuse põhjustel,¹³³ kuid peamine argument, mida sularaha mitteaktsepteerimise põhjuseks tuuakse, on selle suured käitlemiskulud. Sularaha kasutamine nõuab ulatuslikku infrastruktuuri, mis toob endaga kaasa märkimisväärsed kulud ja hõlmab mitmeid teabevahendajaid.¹³⁴ Kulusid kannavad nii kaupmees kui ka krediidasutus. Kuigi elektroonilisi makseid on võrreldes tšekkide ja sularahaga krediidasutustel odavam hallata, siis kaupmeestel on tihti odavam aktsepteerida sularaha, eriti väiksemate ostutehingute

¹³² Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 11.

¹³³ Bolt, W., Chakravorti, S. Economics of Payment Cards: A Status Report. DNB Working Paper. No. 193/December 2008. P 2.

¹³⁴ G4S Cash Solutions. The Netherlands/Belgium Cash Report 2011. P 29.

puhul.¹³⁵ Kaupmees omab kulusid seoses sularaha käitlemisega – hoiustamine, ohutu transportimine krediidasutuse kontoris, krediidasutuse poolt ülelugemine jms.¹³⁶ Kõige suuremaks kuluks võibki lugeda sularaha hoiustamist krediidasutuses, mis kujutab endast sularaha sissemakset pangavarvele, kuid ressursse kulub nii pangatähtede ja müntide lugemisele, pakkimisele ja transportimisele krediidasutuse kontoris.¹³⁷ Deebetkaardiga makstes ei pea kaupmees kulutama ressursse sularaha ettevalmistamisele või pabervahendite transportimisele krediidasutusse, mis elimineerib tasu, mida kaupmehed peavad tihti maksuma sularaha hoiustamisel.¹³⁸

Krediidasutus kannab eelkõige kulusid sularaha hoiustamisega, mille hulka võivad kuuluda hoiuruumi, kindlustuse, masinate, personali ja IT-süsteemidega kaasnevad kulud, lisaks ka kulu logistikale, transpordile ja turvalisusele.¹³⁹ On peetud arusaadavaks, et kommertspangad eelistavad elektroonilisi makseviise sularahale, kuid samas kaasnevad elektrooniliste maksetega kulud kaupmehele.¹⁴⁰ 2008. aastal oli Euroopas sularaha levitamise/jagamise, haldamise, käitlemise, töötlemise ja ringlussevõtmise ning selle aktsepteerimise kogukulu 84 miljardit eurot, mis vastas 0,60% Euroopa SKP-le ehk 130 eurole ühe inimese kohta.¹⁴¹

Iga kaupmees valib, milliseid maksevahendeid aktsepteerida, võttes aluseks käitlemiskulud, see tähendab, et makseviiside aktsepteerimise erinevus sõltubki enamjaolt käitlemiskulude erinevusest.¹⁴² Sellise mudeli järgi aktsepteerivad suuremad kaupmehed nii maksekaarte kui ka sularaha, keskmise suurusega kaupmehed, kes on spetsialiseerunud konkreetsele kaubale, aktsepteerivad ainult sularaha või maksekaarte (mitte mõlemaid) ja väiksemad kaupmehed aktsepteerivad ainult sularaha.¹⁴³ Peamine erinevus kulude vahel on see, et sularahamakse puhul suurenevad kaasnevad kulud makstava summa suurenemisel, kuid maksekaartide puhul jäävad kulud fikseerituks.

¹³⁵ Bolt, W., Humphrey D. Payment network scale economies, SEPA, and cash replacement. *Review of Network Economics*, Vol. 6, No. 4, December 2007. P 2.

¹³⁶ Meer, K. *Web-Based Enterprise Applications: Architecture, Systems, Security and Protocols*. iUniverse, 2005. P 124.

¹³⁷ Brits, H., Winder, C. Payments are no free lunch. *Occasional Studies*, De Nederlandsche Bank. Vol. 3, No. 2, 2005. P 11.

¹³⁸ Garcia Swartz, D. D., Hahn, R. W., Layne-Farrar, A. *The Economics of a Cashless Society: An Analysis of the Costs and Benefits of Payment Instruments*. P 8.

¹³⁹ G4S Cash Solutions. *The Netherlands/Belgium Cash Report 2011*. P 29.

¹⁴⁰ Bergman, M., Guibourg, G., Segendorff, B. *The costs of paying—Private and social costs of cash and card*. Sveriges Riksbank, working paper, No. 212, 2007. P 8

¹⁴¹ Walker, R. Significant Growth in Cashless Payments in Europe. Yet cash will remain predominant payment method in 2014. *EPC Newsletter*, Issue 8, August 2011. P 1. Vt lisaks: Pyykkö, E. *Review of the Payment Services Directive The question of surcharges*. ECR Policy Brief No. 5, October 2011. P 2.

¹⁴² Bolt, W., Chakravorti, S. *Economics of Payment Cards: A Status Report*. P 24

¹⁴³ *Ibid.*

Sularaha osakaal kogukuludest euroalal üldiselt on 0,49% SKP-st, kaardimaksetel on see aga 0,21% SKP-st.¹⁴⁴ Kulu ühe makse kohta on sularahamaksete puhul väiksem, 0,42 eurot, ja kaardimaksete puhul 0,99 eurot.¹⁴⁵ Eestis olid 2010. a. seisuga kaardimaksed suurema osakaaluga kui teistes euroala riikides ning kaardimakse kulu väiksem kui sularahamakse kulu (vastavalt 0,22 eurot ja 0,32 eurot makse kohta).¹⁴⁶ Kuna sularaha kasutatakse ikka veel üsna palju, moodustavad sularahakäitlemise kulud peaaegu poole kõikidest maksevahendite käitlemiskuludest, kuid keskmiselt kantakse sularahamaksega väiksemat ühikuhinda.¹⁴⁷ Sellegipoolest ei ole väga paljudel väiksematel jaekauplustel majanduslikult kasulik kaardimakseterminale muretseda, kuna väikese käibe tõttu võivad need pigem kahjumit põhjustada. Praegusel juhul on kaardimakse Eestis enamasti kulukam kui sularahamakse, seda just väikeste maksete koguse tõttu. Põhjuseks on eelkõige makseterminali tasu, mis võib olla nii renditasu (kindel summa kuus) kui ka maksete põhine tasu (kaardimaksete arv korrutatuna kindla summaga). Kui kaupleja maksab maksete põhise tasu, siis väikeste summade puhul on kaardimakse väga kahjumlik.¹⁴⁸

Jaemakseid iseloomustab suur osa kaudseid kulusid, eelkõige sularahata makseviiside puhul.¹⁴⁹ Juhul, kui müügipunktis soovitakse aktsepteerida sularaha väiksemate summade puhul ning kaardimakseid suurte summade puhul (sest nii on majanduslikult kasulik), siis esineb kaupmehel suurem võimalus väikeste ostude puhul saada münte ja väikese nominaalväärtusega sente, mida kaupleja ei pruugi soovida vastu võtta. Müntidega kaasneb kulukas käitlemine, kuid kaardimaksega kaasneb kahjumlik makseterminali kulu. Olukord, kus kaupmehel on õigus vastavalt vajadusele ja kulukusele määrata makseviis, on põhjendatud siis, kui kliendile jääb sularahas tasumise võimalus, olenemata ostusumma suurusest.

Sularaha kasutatakse enim “näost näkku” tehtavates tehingutes (62%) või müügiautomaatides (24%) ning kui maksevahendi valik on müügikohas piiratud, siis on üldiselt sularaha ning

¹⁴⁴ Schmiedel, H., Kostova, G., Ruttenberg, W. The Social and Private Costs of Retail Payment Instruments. A European Perspective. P 27.

¹⁴⁵ *Ibid*, p 28. Tähele tuleb panna, et Eesti Pank on pressiteates kaardimaksete arvestuslikuks kuluks ühe makse kohta esitanud 0,7 eurot. Selline info ei ole täpne, kuna hõlmab ainult deebetkaardi makseid. Deebet- ja krediitkaardi maksete arvestuslik kulu ühe makse kohta koos arvestatult on 0,99 eurot makse kohta.

¹⁴⁶ Eesti Pank. Pressiteated. 24.10.2012: Erinevate makseviiside kulu Eestis moodustab vähem kui protsendi SKPst. Arvutivõrgus: <http://www.eestipank.ee/press/erinevate-makseviiside-kulu-eestis-moodustab-vahem-kui-protsendi-skpst-24102012> (22.02.2013).

¹⁴⁷ Schmiedel, H., Kostova, G., Ruttenberg, W. The Social and Private Costs of Retail Payment Instruments. A European Perspective. P 43.

¹⁴⁸ Nagel, A. Härma, H-L. Tallinn, 10.04.2013. Lisa 1

¹⁴⁹ Schmiedel, H., Kostova, G., Ruttenberg, W. The Social and Private Costs of Retail Payment Instruments. A European Perspective. P 43.

pangakaardid enim kasutatavad vahendid (vastavalt 58% ja 23%).¹⁵⁰ Näiteks Hollandis aktsepteerib peaaegu iga jaemüüja makseid sularahas. Seda ei esine siiski absoluutselt kõikides müügikohtades, kus tehingu väärtus kipub olema üsna suur, nagu näiteks hotellides ja toidlustusettevõtetes, või kus sularaha ei võeta vastu turvalisuse huvides (mehitamata bensiinijaamad jms), kuid sellegipoolest on sularaha vastuvõetavus väga laialdane, ligikaudu 95-100%.¹⁵¹

Olukord, kus tehingu sooritamise hetkel asuvad pooled erinevates riikides, ei ole enam harv nähtus. Järjest enam tehakse oste interneti teel ning see on tavaline, et sellisel juhul ei saa inimene valida omale meelepärast makseviisi.¹⁵² Peamine põhjus sularahata maksevahendite kasutamiseks ongi vahemaa müüja ja ostja vahel – sularahamaksed ei ole sellisel juhul üldse võimalikud või on võimalikud vaid kõrgema hinna eest, näiteks kullersaadetise puhul.¹⁵³ Autor tõi käesoleva töö peatükis 2.1.1. välja ka ELTEG-i juhatuse otsuse, mille alusel võis sularaha mitteaktsepteerimist põhjendada olukorras, kus müük toimub ilma tehingupoolte füüsilise kontaktita. Sellisel juhul prevaleerib jällegi lepinguvabaduse printsiip, mille kohaselt klient saab tutvuda müügitingimustega, kauba saatmistingimustega ning selle võimalike kuludega ning vastavalt saadud informatsioonile teeb oma eelistatud ostuotsuse. Lisaks on selline käsitlus ka mõistlikkuse põhimõttega kooskõlas, kuna ei saa eeldada, et müüja peaks kaugmüügi puhul pakkuma erinevaid makseviise, kandes sellega tõenäoliselt ebamõistlikult suuri kulusid, mis ei pruugi toote hinnaga proportsionaalsed olla.

Praktikas kaasneb internetiostudega üldjuhul ka ostetud toodete saatmine. Seega kasutatakse üha enam pakiautomaatide teenust, mille puhul puudub tihti sularahas tasumise võimalus, mis tähendab, et paki saatmisel ja vastuvõtmisel saab tasuda ainult pangakaardiga või saab tasuda sularahas, kuid märgatavalt erinevatel tingimustel, näiteks lisatasu eest. Siiski tuleb tõdeda, et täpsemalt ei ole reguleeritud raha vastuvõtmise viis kaupade ja teenuste eest tasumise korral. Nagu täpse raha kriteeriumi korral, on Tarbijakaitseamet ka antud teema puhul arvamusel, et kaupade ja teenuste eest peaks olema võimalik tasuda nii maksekaardiga kui ka sularahas teenuse osutamise või kauba müümise kohas kaupleja juures juhul, kui kaupleja nimel

¹⁵⁰ Bounie D., François A. Cash, Check or Bank Card? The effects of transaction characteristics on the use of payment instruments. Telecom Paris Economics and Social Sciences Working Paper No. ESS-06-05, March 2006. P 8.

¹⁵¹ Bolt W., Jonker N., van Renselaar C. An empirical analysis of payment behaviour and debit card surcharges in the Netherlands. Proceeding of the Bank of Finland Payment Habits Seminar 2008, Expository studies, A:113 – 2009. P 160.

¹⁵² Vt lisaks: Bounie D., François A. Cash, Check or Bank Card? The effects of transaction characteristics on the use of payment instruments. Telecom Paris Economics and Social Sciences Working Paper No. ESS-06-05, March 2006. P 10.

¹⁵³ Deutsche Bundesbank. Payment behaviour in Germany. An empirical study of the selection and utilisation of payment instruments in the Federal Republic of Germany, 2009. P 64.

tegutseb ja klienti teenindab füüsiline isik, mitte aga masin.¹⁵⁴ Tarbijakaitseameti käsitlust võib laiendada paljudele situatsioonidele, kus makseviisis ei ole õigussuhte pooled eraldi kokku leppinud. Seega on Tarbijakaitseamet lähtunud eelkõige poolte lepinguvabaduse põhimõttest, mille puhul eeldatakse, et kui klienti teenindab masin, siis on pooled kokku leppinud sularahata makseviisides. Siiski püsib kaupmehel kohustus sellisest makseviisi piiramisest klienti eelnevalt teavitada vastavalt tarbijakaitseaduse ning keeleseaduse normidele, mille põhjal saab klient vastava ostuotsuse teha. Samas tuleb eelnevast eeldada, et juhul, kui tehing toimub näost näkku ning ei esine põhjendatud argumente sularaha vastuvõtmisest keeldumiseks, siis on kliendil igal juhul õigus kaupade ja teenuste eest sularahas tasuda.

Pakiautomaatidega sarnane probleem võib esineda ka bensiinijaamas, kus üha enam populaarsust kogub maksekaartide vastuvõtmine. Kui vaadelda bensiinijaama näidet, kus maksta saab ainult kliendi- või maksekaardiga, siis tekib küsimus, kas selline olukord võib olla õigustatud vaid siis, kui sularahamakse võimalus on sama tankla teistes tankurites või saab seda eeldada ainult juhul, kui bensiinijaamas teenindab klienti füüsiline isik? Lisaks tõusetub suurem probleem: kas sularahas maksmist peaks kaupmees võimaldama kõikides teeninduspunktides või piisab sellest, kui sularahas tasumist aktsepteeritakse vaid ühes kaupmehe teeninduspunktis?

Näiteks EMT arveid saab tasuda sularahas nii Eesti Posti, Elioni ja ka krediidasutuste teeninduspunktides, kuid nende poolt kehtestatud teenustasudega. EMT esindustes on arvete tasumine sularahas tasuta.¹⁵⁵ See aga ei tähenda, et arveid saaks sularahas maksta kõikides EMT esindustes üle Eesti. Maksete vastuvõtmine oli 01.12.2012. a. seisuga lõpetatud üheteistkümnes esinduses üle Eesti, seejuures on näiteks Narva EMT esinduses lõpetatud sootuks arveldustega seotud maksete vastuvõtmine, muuhulgas sularaha vastuvõtmine.¹⁵⁶ Eesti Energia riigile kuuluva ettevõttena ei aktsepteeri enda esindustes sularahamakseid üldse. Sularahas saab teenustasuta arveid tasuda vaid Eesti Posti esindustes ning lisaks saab sularahas arveid tasuda ka pangakontorites, kuid siis lisandub arvele teenustasu krediidasutuse sularahaarvelduste hinnakirja järgi.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Eesti Maksumaksjate Liit. Tarbijakaitseameti vastus selgitustaotlusele. 11.02.2011. a. Arvutivõrgus: <http://www.maksumaksjad.ee/modules/smartsection/item.php?itemid=1178> (27.03.2012)

¹⁵⁵ EMT. Sularaha ja ATM maksed. Arvutivõrgus: <https://www.emt.ee/abi/sularaha-atm> (10.12.2012)

¹⁵⁶ EMT. EMT lõpetab arveldusega seotud maksete vastuvõtmise suurema koormusega esindustes. Arvutivõrgus: <https://www.emt.ee/et/uudised/-/uudisvoog/uudis/14655392> (10.12.2012)

¹⁵⁷ Eesti Energia. Arved ja tasumine. Arvutivõrgus: <https://www.energia.ee/et/arved> (10.12.2012)

Rahandusministeerium saatis 15.11.2010 laiali selgitusi (teiste seas ka Tarbijakaitseametile ja Finantsinspeksioonile), kus kirjutati, et sularaha vastuvõtmise kohustus ei ole üldine ja kaupleja täidab kõiki nõudeid ka siis, kui võtab sularaha vastu vaid ühes oma tegetsemiskohas.¹⁵⁸ Rahandusministeeriumi selgitus põhineb RahaS-le, kuid töö autor leiab, et antud käsitus on asjakohane ka ajal, mil kehtib EKVS. RahaS § 4 sätestas, et Eesti Pank, samuti kõik teised Eesti Vabariigi pangad ja muud krediidasutused olid kohustatud kehtivat Eesti Vabariigi raha vastu võtma piiranguteta. Muud juriidilised isikud olid kohustatud vastu võtma kehtivaid münte korraga kuni 20 Eesti krooni ulatuses, pangatähti aga piiranguteta. Rahandusministeerium leidis, et RahaS § 4 teine lause pidi kohustatud isikuna silmas juriidilist isikut, mitte tema struktuuriüksust. TsÜS § 24 sätestab juriidilise isiku mõiste, mille kohaselt juriidiline isik on seaduse alusel loodud õigussubjekt ning § 26 lg 1 kohaselt on juriidilisel isikul võime omada tsiviilõigusi ja kanda tsiviilkohustusi. “RahaS § 4 teise lause sõnastusega ei seata juriidilisele isikule kohustust võtta sularaha vastu oma teeninduspunktides.”¹⁵⁹ TsÜS § 29 lg 2 mõttes on teeninduspunktid juriidilise isiku tegevuskohad, mis on eelkõige juriidilise isiku poolt peetava ettevõtte asukohad¹⁶⁰, mitte aga eraldi juriidilised isikud. “Näiteks võivad juriidilised isikud tagada sularaha vastuvõtmise kohustuse sellega, et võtavad kehtestatud piirnormides sularaha vastu oma asukohas, mis ei pruugi olla isiku tegevuskoht. Kuna tsiviilõigusi ja -kohustusi saavad võtta isikud, siis on põhjendatud mõista müüjana juriidilist isikut, mitte tema teeninduspunktis töötavat esindajat.”¹⁶¹ EKVS § 2 lg 2 ei erista juriidilisi isikuid krediidasutustest, vaid sätestab kohustuse “lõikes 1 nimetatata isikutele”. Käesoleva töö autor on seisukohal, et pigem tuleks nii endist RahaS-i kui ka EKVS-i tõlgendada selliselt, et sularaha vastuvõtmise kohustus ei laiene kõigile kaupleja tegevuskohtadele üldiselt, kuid kaupleja peab võimaldama sularaha vastuvõtmise vähemalt ühes oma tegevuskohas konkreetse piirkonna kohta. See tähendab, et kui EMT või Eesti Energia omavad Tallinnas kümme esinduspunkti, siis peab nendest vähemalt ühes olema võimalik tasuda sularahas. Kui EMT või Eesti Energia omab Narvas ühte teeninduspunkti, siis peab selles ainsas teeninduspunktis olema võimalik sularahas tasuda.

Eesti Energia ja ka EMT tegevus on lepinguvabaduse põhimõttest lähtuv, kuid tarbija õigusi liialt piirav. Kliendile kui teenuse kasutajale ja teenuse eest maksjale peaks jääma valikuvabadus, kas ja millistel tingimustel tehing sõlmida. Olukorras, kus asulas on üle kümne müügi- või teeninduspunkti ja millest vähemalt ühes on sularahamaksed

¹⁵⁸ Rahandusministeeriumi 15.11.2010.a. selgitus. Indeks: -13-1./10/13167

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2010. § 29, komm 3.4.

¹⁶¹ Rahandusministeeriumi 15.11.2010.a. selgitus. Indeks: -13-1./10/13167

aktsepteeritud, saab klient valida, milliste maksetingimustega nõustuda. Juhul, kui teeninduspunktis seatakse ette kohustuslik makseviis ning klient on seatud sundolukorda, kus ta peab konkreetsel viisil tasuma või jääma olulisest teenusest ilma, ei saa lugeda lepinguvabadusega kooskõlas olevaks. See tähendab, et mõistlikkuse ja hea usu põhimõttest tulenevalt prevaleerib lepinguvabaduse põhimõte. Ühelt poolt võib sularaha käitlemine tekitada kulusid ning selle vastuvõtmisest võiks loobuda piiratud määral, kuid teisalt peab kliendile jätma võimaluse ja õiguse valida sobiv makseviis, sealhulgas seadusliku maksevahendiga tasumise võimalus.

3. Seadusliku maksevahendi kohustuslikkuse põhimõtte töötasu ja pensioni maksmisel

3.1. Töötasu sularahas maksmise piiramine

Kehtiva tööõiguse kohaselt on isikul õigus töötasu maksmisele sularahas. Töölepingu seaduse¹⁶² (edaspidi: TLS) § 28 lg 2 p 2 kohaselt on tööandjal kohustus maksta töö eest töötasu kokkulepitud tingimustel ja ajal. TLS § 29 lg 3 teine lause sätestab, et töötasu makstakse rahas. TLS § 33 lg 4 täpsustab, et tööandja peab kandma töötaja töötasu ja muu tasu töötaja määratud pangakontole, kui ei ole kokku lepitud teisiti. See tähendab, et seaduse järgi eeldatakse töötasu maksmist panga kaudu, kuid kui pooled lepivad kokku töötasu maksmise sularahas, siis on see lubatud.

Sularahas töötasu maksmine võib kaasa tuua erinevaid probleeme, peamiselt võidakse seostada töötasu sularahas maksmist maksudest kõrvalehoidumisega. Eelkõige esineb kartus, et tööandja ei deklareeri sularahas palga maksmist ja seetõttu hoidub riigi poolt kehtestatud kohustuslike maksude tasumisest. Nn ümbrikupalga maksmise põhjuseks peetakse seda, et tööandja soovib tööjõukulude pealt kokku hoida riigi maksude tasumata jätmisega ning sellisel ebaausal teel püütakse saavutada teiste tööandjate ees konkurentsieelist.¹⁶³ Järgnevalt analüüsibki töö autor olukordi, mil Euroopa Liidu liikmesriigid on kasutusele võtnud abinõud maksupettuste ja sellest tuleneva varimajanduse vähendamiseks, kehtestades mõningaid piiranguid sularahas töötasu maksmisele ning sularahamaksetele üldiselt.

Näiteks Prantsuse töökoodeksi üldsätted (täpsemalt artikkel L3241-1) hõlmavad endas kohustust maksta töötasu sularahas, tšekiga, pangaülekandega või postiga, seejuures makstakse töötasu välja sularahas vaid juhul, kui töötaja seda ise taotleb.¹⁶⁴ Sularahas töötasu maksmisele on seatud ka rahaline piirang – 1500 eurot.¹⁶⁵ Belgias on kohustus kõik riigiametnike töötasud maksta pangaülekandega. Sama reegel kehtib ka erasektori ettevõtete

¹⁶² Töölepingu seadus – RT I, 22.12.2012, 30; RT I 2009, 5, 35.

¹⁶³ Orro, E. Varimajandus Eestis 2011 (elanike hinnangute alusel). Eesti Konjunktuuriinstituut. Tallinn, mai 2012. Lk 12. Arvutivõrgus:

http://www.arengufond.ee/upload/Editor/ettevotlus/Varimajandus_Eestis_KI_2011.PDF (28.03.2013)

¹⁶⁴ Legifrance. Les codes en vigueur. Code du travail. Arvutivõrgus: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=933AB62ACA16415C47F1244791E0AD8C.tpdjo17v3?idSectionTA=LEGISCTA000006178026&cidTexte=LEGITEXT000006072050&dateTexte=20130412> (12.04.2013).

¹⁶⁵ Le site officiel de l'administration française. Rémunération dans le secteur privé. Paiement du salaire. Arvutivõrgus: <http://vosdroits.service-public.fr/F2308.xhtml#N100A3> (12.04.2013).

töötajale niipea, kui ettevõtete nõukogud, ametiühingud või enamus selle ettevõtte töötajatest on pangaülekande maksevahendina omaks võtnud.¹⁶⁶

Siiani on töötasu erinevaid makseviise aktsepteeritud ka Soomes, kuid 11. jaanuaril 2013. aastal esitas Soome Töö- ja Majandusministeerium EKP-le taotluse, milles palus avaldada arvamust seoses seaduse muutmise eelnõuga. Soomes soovitakse jõustada seadust, mille kohaselt keelustatakse töötasu maksmine sularahas, kui selleks puudub kaalukas põhjus.¹⁶⁷

Euroopa Nõukogu määruse nr 974/98 preambuli punktis 19 on sätestatud, et piirangud pangatähtedes ja müntides maksete suhtes, mille liikmesriigid on kehtestanud üldistel põhjustel, ei ole vastuolus euro pangatähtede ja müntide seadusliku maksevahendi seisundiga tingimusel, et rahaliste võlgade tasumiseks on olemas teisi seaduslikke võimalusi. EKP mõõnis, et eesmärk võidelda maksudest kõrvalehoidumisega kvalifitseerub üldiseks põhjuseks, mis kaalub üles mõju sularahamaksete piiramisele.¹⁶⁸ Sularahapiirangud peavad olema muu hulgas proportsionaalsed taotletavate eesmärkidega. See tähendab, et iga võimalikku negatiivset mõju tuleb eelnevalt hoolikalt kaaluda ning kui leitakse, et riiklikult saadavad hüved on negatiivsetest mõjudest suuremad, võib alles siis sularahamaksete piiramine kõne alla tulla.

Oluliseks tuleb Soome otsuse puhul pidada seda, et sularahas arveldamise võimalus on tööandjale erijuhtudel siiski jäetud. EKP märkis, et seaduseelnõu ei nõua töötajatelt, kes ei oma pangakontot, selle avamist, et neile saaks töötasu maksta.¹⁶⁹ Nendel töötajatel on siiski õigus oma töötasu sularahas saada. See tähendab, et töösuhte tingimusi on seadusega oluliselt piiratud, kuid isikule ei panda kohustust sõlmida krediidasutusega eraldi leping, et saada kätte oma töötasu.

Üha suureneva probleemi, varimajanduse, tõkestamiseks on nii mõnedki Euroopa Liidu liikmesriigid soovinud muuta olemasolevaid või jõustada uusi seadusi, millega piiratakse sularahatehingute tegemist ning loodetakse seetõttu ära hoida ka maksupettusi ja muid võimalikke sarnaseid kuritegusid. Peamiselt on riigid soovinud sularahamakseid piirata eelkõige rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamiseks. EKP poole on pöördunud näiteks

¹⁶⁶ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 44.

¹⁶⁷ Ministry of Employment and the Economy. Press releases: Consumers and the Market. Legislative proposals deal with receiptless trade and undeclared salaries. Arvutivõrgus: http://www.tem.fi/?89514_m=109987&l=en&s=2469 (10.04.2013)

¹⁶⁸ Opinion of the European Central Bank of 8 February 2013 on limitations on cash payments in the context of payment of wages (CON/2013/11). P 2. Arvutivõrgus: http://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_con_2013_11_f_sign.pdf (10.03.2013)

¹⁶⁹ Opinion of the European Central Bank of 8 February 2013 on limitations on cash payments in the context of payment of wages (CON/2013/11). P 2.

Bulgaaria,¹⁷⁰ Kreeka¹⁷¹, Leedu¹⁷², Hispaania¹⁷³ ja Slovakkia¹⁷⁴ Rahandusministeeriumid ning Taani Majandusministeerium¹⁷⁵, soovides EKP arvamust erinevate seaduseelnõude kohta, mis piiravad sularahamakseid peamiselt varimajanduse ja maksudest kõrvalehoidmise vähendamiseks.

Kõikide taotluste puhul leidis EKP, et seaduseelnõud olid kooskõlas Euroopa Liidu õigusega, täpsemalt Euroopa Nõukogu määruse nr 974/98 preambuli punktiga 19, mille kohaselt võib sularahamaksetele piiranguid kehtestada üldistel põhjustel. EKP mõõnis, et punkti 19 eeldused olid kõikidel juhtudel täidetud, kuna eesmärk võidelda maksudest kõrvalehoidumisega kvalifitseerub üldiseks põhjuseks, mis kaalub üle sularahamaksete piirangu mõjud. Samuti oli täidetud ka preambuli punkti 19 teine eeldus, mis peab vajalikuks teiste seaduslike võimaluste olemasolu rahaliste võlgade taasmiseks. Elektroonilise makse nõude eesmärgiks on luua tehingust jälg, et identifitseerida maksjat ja makse saajat ning seeläbi vähendada “musta turu” kaupu ja teenuseid. Arvestades, et elektrooniliste maksete puhul on tehingust jälg loodud, eeldatakse, et sellel on eelkõige positiivne tagajärg ning kuritegevust ennetav mõju. EKP, kaaludes kõiki riikide poolt esitatud argumente, leidis, et sularahamaksete piiramine seaduseelnõudega on proportsionaalne taotletavate eesmärkidega ning riikide hüvesid teeniv, kuid samas tuleb silmas pidada, et oleks tagatud piisaval tasemel tarbija õiguste kaitse.

EKP pidas Kreeka taotluse puhul oluliseks märkida, et kuivõrd Kreeka karistusseadustik näeb ette karistuse sularaha vastuvõtmisest keeldumisel, tuleks seaduseelnõud muuta selliselt, et tagatakse õigusnormide kooskõla sularahamaksete piirangute kohaldamisel.¹⁷⁶ Sama probleemi ees on ka Eesti oma kahetiste seadustega. Ühelt poolt kohustatakse füüsilisi isikuid, äriühinguid ning ka riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutusi arveldama sularahas, sest Euroopa Liidu õiguse kohaselt omab euro sularaha täisväärtuslikku seadusliku maksevahendi staatust. Samas esinevad teatud piirangud sularahas arveldamisele erinevates siseriiklikes seadustes,

¹⁷⁰ Opinion of the European Central Bank of 10 November 2010 on restriction on cash payments (CON/2010/79). Arvutivõrgus: http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2010_79_f_signed.pdf (22.03.2013).

¹⁷¹ Opinion of the European Central Bank of 30 April 2010 on a draft law on restring fairness in taxation and addressing tax evasion (CON/2010/36). Arvutivõrgus: https://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2010_36.pdf (10.03.2013)

¹⁷² Opinion of the European Central Bank of 10 May 2012 on restrictions of settlements in cash /CON/2012/36). Arvutivõrgus: http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2012_36.pdf (10.03.2013)

¹⁷³ Opinion of the European central Bank of 8 May 2012 on limitations on cash payments (CON/2012/33). Arvutivõrgus: http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2012_33.pdf (10.03.2013)

¹⁷⁴ Opinion of the European Central Bank of 31 October 2012 on restrictions on cash payments (CON/2012/83). Arvutivõrgus: http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2012_83_f.pdf (10.03.2013)

¹⁷⁵ Opinion of the European Central Bank of 10 May 2012 on limitations on cash payments (CON/2012/37). Arvutivõrgus: http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2012_37_f.pdf (10.03.2013)

¹⁷⁶ Opinion of the European Central Bank of 30 April 2010 on a draft law on restring fairness in taxation and addressing tax evasion (CON/2010/36). P 2.

mis lähevad vastuollu Euroopa Nõukogu määrusega nr 974/98. Praegusel juhul on palga maksmine sularahas lubatud, aga peamiseks küsimuseks tulevikus võib osutuda ka Eesti mõistes see, kas keelata sularahas töötasu maksmine täielikult või jätta võimalused sularahas maksmiseks erandolukordades. Töö autor on seisukohal, et sularahas tasumise täieliku keelustamisega paneks see pangakontota töötaja (näiteks Eestis ajutiselt töötav välismaalane) liialt koormavasse olukorda. Konto puudumisel tuleb isikul esmalt pangakonto avada ning seetõttu kanda igakuiselt lisakulusid konto hooldustasude näol. Juhul, kui töötajal on pangakonto olemas, siis oleks töötasu kandmine pangakontole ka õigustatud, eelkõige tulenevalt üldistest põhjustest, mida autor eelnevalt analüüsinud on.

3.2. Pensioni sularahas väljamaksmise piiramine

Erinevalt käesoleva töö eelmises alapeatükis analüüsitud töötasule on sularahaga arveldamine rohkem pärsitud riigi poolt makstava pensioni kättesaamisel. Alates 01.02.2009 muutus pensionite väljamaksmise kord, pensionid ja riiklikud toetused hakkasid laekuma pangaarvele ning kojukande võimaluse eest pidi inimene hakkama ise lisatasu maksuma. Otsust põhjendati järgnevalt: “Posti teel on väljamaksete tegemine riigile liialt kulukas, võrreldes panga teel väljamaksete tegemisega. Muudatuse eesmärk oli suurendada pangateenuse kasutamist riiklike pensionite ja hüvitiste kättesaamisel. Pangas ei pea pensionit või toetust ootama kindlal kuupäeval, vaid saab valida endale sobiva aja raha kättesaamiseks.”¹⁷⁷ Kui aga pensionisaajal pangakonto puudub ning ta soovib pensioni kätte saada sularahas, tuleb toetuse saajal endal tasuda Eesti Postile postiteenuse kulu. Teenustasu pensioni või sotsiaaltoetuse kojukande teenuse eest on alates 01.01.2013. a. 4,88 eurot väljamakse kohta.¹⁷⁸

Riikliku pensionikindlustuse seaduse¹⁷⁹ § 36 lg 1 kohaselt makstakse riiklikku pensioni iga kuul jooksva kuu eest vastavalt pensionäri soovile tema arvelduskontole Eestis, pensionäri Sotsiaalkindlustusametis vormistatud kirjaliku avalduse või notariaalselt tõestatud avalduse alusel teise isiku, sealhulgas kohaliku omavalitsuse üksuse arvelduskontole Eestis, pensionäri kulul posti teel kojukandena või pensioni saaja arvelduskontole välisriigis, kusjuures pensioni saaja maksab oma makseteenuse pakkuja nõutavad tasud. Sama paragrahvi lõike 5 alusel makstakse riiklikku pensioni maksja kulul posti teel kojukandega Sotsiaalkindlustusametile esitatud põhjendatud taotluse alusel isikule, kellel on

¹⁷⁷ Pensionikeskus. Muutub pensionide väljamaksmise kord. 08.09.2008. Arvutivõrgus: <http://www.pensionikeskus.ee/?id=2755> (08.01.2013)

¹⁷⁸ Eesti Post. Riiklike pensionide ja toetuste väljamaksmine. Arvutivõrgus: http://www.post.ee/eraklient_pensionide_toetuste_valjamaksmine (08.01.2013)

¹⁷⁹ Riikliku pensionikindlustuse seadus – RT I 2001, 100, 648; RT I, 06.12.2012, 2.

liikumistakistus või kes elab hajaasustusel ja kellele pangateenus on raskesti kättesaadav ning kes on sügava puudega töövõimetuspensionär või sügava puudega püsivalt töövõimeks tunnustatud rahvapensioni saav isik või vanaduspensioniealine isik.

Lisaks Eestile makstakse ka Soomes pensionit välja ainult pangakontode kaudu. Kui pensioni saaja kontonumber ei ole teada, siis makstakse pension välja rahakaardiga.¹⁸⁰ Ka Saksamaal on isikud ametiasutustelt maksete saamiseks kohustatud tihti omama pangakontot.¹⁸¹ Inglismaal on pensionite ning rahaliste toetuste väljamaksmiseks erilisem süsteem. Üldiselt laekub pension pangakontole, kuid pensionisaaja, kellel pangakonto puudub, saab kaardi, millega väljastatakse pension kohalikes kioskites, toidupoodides ja supermarketites.¹⁸² Selle kaardiga ei saa maksta kaupade ja teenuste eest, kuid saab välja võtta sularaha. Selline lahendus on hea seetõttu, et vähem asustatud kohtades ei pruugi olla sularahautomaate, rääkimata pangakontoritest, kust pensionär saaks sularaha välja võtta. Prantsusmaal makstakse pension välja otse pensionisaaja pangakontole, kuid isik, kes elab välismaal, saab oma pensioni võimalusel kätte ka sularahas või tšekiga.¹⁸³ Kreeka riigiasutuste poolt tehtud maksed võivad olla tehtud pangaülekanne kaudu soodustatud isikule summas, mis ületab 1500 eurot, kui konkreetne ametiasutus ei oma piisavalt sularaha.¹⁸⁴ Maksed, mis ületavad 10 000 eurot ja sõltumata sellest, kas maksu sooritav amet omab piisavalt sularaha, peavad kindlasti olema tehtud pangaülekanne kaudu.¹⁸⁵

Lisaks pangakontorite ja sularahautomaatide kasutamisele on Eestis loodud ka mitmeid täiendavaid variante pensioni kättesaamiseks: üheks võimaluseks on näiteks Eesti Posti postipanga teenuse kasutamine, mille puhul saavad inimesed oma pensionid ja toetused kätte postkontorist.¹⁸⁶ Alates 01.03.2013 muutus Eesti Posti postipanga teenuse osutamise protsess. Nüüdsest osutatakse postkontorites teenust elektrooniliselt kaardimakse terminali vahendusel: sularaha sissemaksmiseks oma arvelduskontole, sularaha väljavõtmiseks arvelduskontolt ning pangakontode vahel tehtavateks ülekanneteks on vaja kasutada Eestis väljaantud deebetkaarti.¹⁸⁷ Mitte-elektronilistes Postipankades ei ole vajalik pangakaardi olemasolu,

¹⁸⁰ Finnish Centre for Pensions. Frequently Asked Questions. Arvutivõrgus: <http://www.etk.fi/en/service/faq/780/faq> (25.01.2013)

¹⁸¹ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 24.

¹⁸² GOV.UK. Simple Payment for benefits, pensions and child maintenance. Arvutivõrgus: <https://www.gov.uk/simple-payment> (15.01.2013)

¹⁸³ l'Assurance Retraite. Paiement de la retraite. Dates des paiements. Arvutivõrgus: <https://www.lassurance-retraite.fr/cs/Satellite/PUBPrincipale/Retraites/Paiement-Votre-Retraite/Dates-Paiements?packedargs=null#ancreArt1> (12.04.2013)

¹⁸⁴ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 45.

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ Pensionikeskus. Muutub pensionide väljamaksmise kord. 08.09.2008.

¹⁸⁷ Eesti Post. Finantsteenused. Postipank. Arvutivõrgus: http://www.post.ee/eraklient_postipank (25.01.2013)

kuid sularaha väljavõtul ning maksekorralduste tegemisel on eelduseks arvelduskonto omamine SEB Pangas, seejuures sularahatoimingute tasu on 0,2% kuni 0,4% summast.¹⁸⁸

Eesti Posti andmete kohaselt on pensionite kande teenuse mahud uue korra vastuvõtmisest alates märgatavalt vähenenud.¹⁸⁹ Pensioni kojukannete arvu vähenemine on paratamatu, kuna 2008. aastal said inimesed pensioni sularahas kätte tasuta, kuid 4,88 eurot on igakuiselt pensionisaajale tõenäoliselt liialt kulukas, et seda üksnes pensioni kojukandmise eest tasuda. Antud olukorras on riik pannud isikule kohustuseks pangakonto või pangakaardi omamise. Kuigi postkontoreid on võrreldes pangakontoritena oluliselt rohkem ja nende asukoht võib olla pensionäridele soodsam, on pensioni sularahas kättesaamine tehtud kulukaks ja ebamugavaks.

Kuna euro sularaha on Eesti riigis seaduslik maksevahend, siis selle omandamine ja kasutamine peaks toimuma ilma lisatasudeta. Kui pensionimakse tasutakse pangaülekandega, siis VÕS § 725 lg 6 kohaselt maksab maksejuhise täitmisel maksja tema makseteenuse pakkuja poolt nõutavad tasud ning saaja tema makseteenuse pakkuja poolt nõutavad tasud. Nii sätestas ka riikliku pensionikindlustuse seaduse § 36 lg 1, mille kohaselt pensioni maksmisel pensioni saaja arvelduskontole näiteks välisriigis maksab pensioni saaja oma makseteenuse pakkuja nõutavad tasud. Seetõttu tekib küsimus, kui pensionit makstakse välja sularahas, siis millise põhjenduse alusel pannakse tasu maksmise kohustus makse saajale? Kuna sellises võlasuhtes puudub eraõiguslik krediitiasutus vahelülina, kes kehtestaks oma hinnakirja alusel lisatasusid, siis teenustasu sularahas pensioni väljamaksmise eest on kehtestanud Eesti Post postiteenuse kulu näol.¹⁹⁰ Makse tehakse riigi poolt sularahas, aga makse saaja peab tasuma lisatasud. Igal juhul tuleks kaaluda, mis on sularahas maksmisega seotud piirangute taotletavad eesmärgid ning kas piirangud taotletavate eesmärkide saavutamiseks on proportsionaalsed ning tasakaalus.

Ka avalikus õiguses võib kasutada lepingu mõistet väljendamaks kokkulepet, mille sisuks on õiguste ja kohustuste tekitamine, muutmine või lõpetamine.¹⁹¹ Demokraatliku riigikorralduse iseärasusest tulenevalt erineb kodaniku ja riigi vaheline ettevõtte ja kliendi suhetest – äriorganisatsiooni klient on harva tema tarbitavate teenuste tootja või organisatsiooni omanik,

¹⁸⁸ Eesti Post. Finantsteenused. Postipank.

¹⁸⁹ Eesti Post. Uudised. Arvutivõrgus: 18. jaanuar 2011 – Pensionide kojukanne kulges latusalt. Arvutivõrgus: <http://www.post.ee/index.php?id=10217> (25.01.2013)

¹⁹⁰ Eesti Post. Riiklike pensionide ja toetuste väljamaksmine. Arvutivõrgus:

http://www.post.ee/eraklient_pensionide_toetuste_valjamaksmine (08.01.2013)

¹⁹¹ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus I, Üldosa. Kommenteeritud väljaanne. § 3, kott 3.1.9.

avaliku sektori organisatsiooni klient on samal ajal enamasti ka kodanik, s.t teatud mõttes riigi või teenuse kui institutsiooni omanik.¹⁹² Kodanikena on inividid osanikud kõigis valitsuse teenustes, mitte ainult neis, mida nad otseselt tarbivad, kuid siiski osutab ka avalik sektor kodanikele teenuseid ning on seega teenindaja rollis – seetõttu on kodanikukeskne lähenemine selles sfääris õigustatud ja vajalik.¹⁹³

Seega tuleks riigi poolt makseteenuseid organiseerida vastavalt inimeste vajadusele, mitte riigi nõudmistele. Ka antud juhul võib kodaniku ehk pensionisaaja ja riigi vahelist suhet nimetada võlasuhteks, kus riik on pensionisaaja ees võlgnik ehk kohustuse täitja, ning rakendada tsiviilsuhtele kehtivaid VÕS üldsätteid. Sellisel juhul tuleb vaadata VÕS §-i 90, mille kohaselt kannab võlgnik oma kohustuse täitmisega seotud kulud. Raha ülekandmisega seotud kulud võivad eksisteerida juhul, kui võlgnik täidab rahalise kohustuse pangavahendite kaudu ning on seetõttu seotud krediidiasutuse poolt sätestatud maksetingimustega VÕS § 725 lg 6 ja riikliku pensionikindlustuse seaduse § 36 lg 1 mõttes. Kohustuste täitmisega seotud kulusteks võib aga lugeda näiteks asja kohaletoomise või vedamise kulusid¹⁹⁴, mida antud juhul pensioni kättetoimetamine on. Eelkõige tuleb tõdeda, et riik tegutseb pensionite väljamaksmisel hea usu põhimõtte vastaselt. Kui pensioni kojukannete lõpetamise põhjuseks on toodud eelkõige suured postikande kulud, siis jääb põhjendamatuks olukord, kus näiteks ühe korrusmaja pensionisaajad või pensionäridest abielupaar peavad igaüks eraldi tasuma 4,88 eurot pensioni kojukande eest, sõltumata sellest, et pensioni kandmise koht on sama.

Seoses lisatasu kehtestamisega postiteenuse tasu näol tuleb siinkohal toetuda Riigikohtu lahendile nr 3-3-1-15-05¹⁹⁵, mida oleks asjakohane kasutada nii lisatasude õiguspärasuse hindamisel eraõiguslikus suhtes kaupmehe juures kui ka riigi poolt kehtestatud sularaha väljamaksetega kaasneva lisatasu analüüsimisel. Riigikohus arutles nimetatud lahendis küsimuse üle, kas on õiguspärane nõuda tarbijatelt teenuse ja kauba eest sularahas tasumisel eraldi tasu selle makseviisi kasutamise eest.¹⁹⁶ Kohus leidis, et on õigusvastane sularaha kui makseviisi kasutamise eest eraldi tasu nõudmine. Antud lahendit võib töö autori arvamuse kohaselt kasutada analoogia korras ka järgnevalt: nii, nagu kaupmehel ei ole õigust lisatasustada kliendi poolt tehtavaid sularahamakseid müügipunktis, ei ole ka riigil õigust lisatasustada sularahas pensioni väljamakset. Kui sularaha on seaduslik maksevahend ning

¹⁹² Nõmm, K., Kaldjärv, M. Riiklike teenuste kodanikukeskus ja uus tehnoloogia. Riigikogu Toimetised 4/2001. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11871> (15.03.2013)

¹⁹³ *Ibid.*

¹⁹⁴ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus I, Üldosa. Kommenteeritud väljaanne. § 90 komm 4.

¹⁹⁵ RKHKo 04.05.2005 nr 3-3-1-15-05.

¹⁹⁶ RKHKo 04.05.2005 nr 3-3-1-15-05 p 13.

pensionisaaja soovib, et riik täidaks oma kohustuse sularahas, siis peab tal selleks õigus olema ilma lisatasudeta. Kui aga pensionisaaja omab krediidasutuses arvelduskontot, siis võib olla õigustatud pensioni tasumine nimetatud kontole.

Kui Riigikohus leidis eelnimetatud lahendis lisaks ka seda, et teenusele lisatav tasu võib olla tasu teenusega seotud lisahüve eest,¹⁹⁷ siis pensioni sularahas väljamaksmist ei saa vaadelda kui lisahüve. Lisahüveks võib üldjuhul tõepoolest lugeda asja kohaletoometamise või saatmise kulusid, kuid kui Eestis kehtib seadusliku maksevahendina euro sularaha, siis peaks pensioni sularahas väljamaksmist käsitlema prioriteedina ning krediidasutuses oleva arvelduskonto läbi pensioni saamist lisahüvena, mille eest võib vajadusel lisatasu küsida.

Lisaks eeltoodule tekitab küsimusi ka see, kas riik saaks pensionite sularahas väljamaksmise piiramisel tuua paralleele eelnevalt käsitletud palkade väljamaksmisega ja seda õigustada üldiste põhjustega ning üldsuse huviga, tuues aluseks kojukande suured kulud. Kuivõrd palkade sularahas tasumine võib soodustada varimajandust, maksupettusi ja ka rahapesu ning see omakorda kahjustab riigi majandust, siis võib üldiste põhjuste olemasoluga nõustuda. Pensioni maksab riik ise, mistõttu ei saa varimajanduse ja rahapesu tõkestamine siinkohal kõne alla tulla. Suuri kulusid võib üldiste põhjuste eeldusena jaatada, kuid see ei ole ainus tingimus, mille alusel sularahamakseid piirata tohib.

Kui töötasude sularahas maksmise puhul leidis EKP, et mõningad piirangud seaduseelnõudes olid vajalikud ning proportsionaalsed, kuna Euroopa Nõukogu määruse nr 974/98 preambuli punkti 19 eeldused olid täidetud, siis tuleb samu eeldusi ka pensionite väljamaksmise puhul hinnata, et jõuda järelduseni, kas lisatasud on vajalikud ning proportsionaalsed ja tasakaalus taotletavate eesmärkidega. Kui üheks peamiseks eelduseks on seatud üldiste põhjuste olemasolu, mida pensionite kojukande kulukusega võib äärmisel juhul jaatada, siis teine tingimus, rahaliste võlgade tasumiseks on olemas teisi seaduslikke võimalusi, pole täidetud. Situatsioonis, kus pensionisaaja ei oma krediidasutuses arvelduskontot, kuid riik nõuab seda pensioni lisatasudeta väljamaksmise puhuks, ei ole sularahas arveldamise piiramine õiguspärane ega proportsionaalne. Preambuli punkti 19 kohaselt on antud juhul rahalist võlga kohustatud tasuma riik, kuid kui pensionisaajal ei ole arvelduskontot, siis ei tohiks talle panna ka kohustust riigi rahaliste kohustuste täitmiseks eraõigusliku krediidasutusega leping sõlmida. See tähendab, et võla tasumiseks ei ole seaduslikku võimalust enne, kui pensionisaaja ei ole oma arvelduskontot avanud. Selline olukord, kus pensionisaaja ehk võlausaldaja peab seadusliku võimaluse võla saamiseks ise looma, ei ole kooskõlas preambuli

¹⁹⁷ RKHKo 04.05.2005 nr 3-3-1-15-05 p 13.

eelnimetatud punktiga. Preambuli punkti 19 mõte seisneb pigem selles, et pensioni sularahas väljamaksmise piiramist võib üldistel põhjustel ehk kulukusest tulenevatel põhjustel lubada, aga ainult sellisel juhul, kui pensionisaajal on arvelduskonto juba eelnevalt olemas. Lisaks kõigele muule ei ole Sotsiaalkindlustusamet ega ka Eesti Post andnud selgitusi, kuidas ja mille alusel kujuneb pensioni ja teiste hüvitiste kojukande täpne hind. Seega tuleb tõdeda, et praegune lahendus pensioni väljamaksmise süsteemis on liialt radikaalne, kodanike õigusi piirav ja ebaproportsionaalne. Samuti ei ole tänane lahendus kooskõlas seadusliku maksevahendi kohustuslikkuse printsiibiga. Kaaluda võiks sarnast käsitlust, nagu Soome seaduseelnõuga töötasu sularahas maksmise puhul, kus seaduse kohaselt peab töötasu maksma töötaja pangakontole, kuid juhul, kui töötajal puudub pangakonto, siis temalt selle avamist eraldi ei nõuta. See tähendab, et riik ei saa isikult nõuda spetsiaalselt arvelduskonto avamist ka riikliku pensioni väljamaksmiseks, sellega kaasnevat konto hooldamise tasu igakuist maksmist või muid kulusid, mis arvelduskonto omamisega kaasneda võivad. Lisaks jäävad ka halvemasse olukorda need pensionärid, kes on sunnitud avama arvelduskonto, et pensionimaksud igakuiselt sinna laekuda saaks, kuid kelle kodude läheduses ei ole sularahaautomaati ega muud võimalust sularaha arvelduskontolt tasuta kättesaamiseks. Täna Eestis, kus veel paljud tehingud, eriti maapiirkondades, sooritatakse sularahas, on selline olukord põhjendamatu.

4. Seadusliku maksevahendi vastuvõtmise õigus riiklike maksude ja kohustuste tasumisel

Juhul, kui pakiautomaatide kasutamine või bensiinijaamades maksekaardiga tasumine on isiku enda vaba valiku küsimus, siis riik on kehtestanud teatud toimingute sooritamisel kohustusliku tasu ning seoses sellega ka kohustusliku makseviisi koos makseviisist tulenevate lisatasudega. Järgnevalt analüüsib töö autor sularahamaksete piiramist ja lisatasustamist riigi ees rahalise kohustuse täitmisel, eelkõige maksude, riigilõivude ja trahvide tasumisel.

4.1. Maksukohustuste sularahas tasumise piiramine

Maanteeameti koduleheküljel liiklusregistri büroode kontaktandmete juures asetseb järgnev informatsioon: “Enamlevinud panga deebetkaartidega saab riigilõivu tasuda toimingu käigus klienditeenindaja juures. Kaardiga maksmisel kehtivad pankade poolt kehtestatud teenustasud. Sularahas saab vastavalt riigilõivuseadusele maksta kuni 10-eurost riigilõivu. Teenustasu 0,2% summast (min 1,90 eurot) ja kaardimakse puhul on teenustasu tehingult 1,90 eurot.”¹⁹⁸ Ka kohtupidamises nõutud riigilõivu tasumisel kehtivad samad reeglid – riigilõivu summas kuni 10 eurot saab maksta sularahas kohtumajas. Kui riigilõiv ületab 10 eurot, tuleb see enne avalduse kohtule esitamist tasuda pangaülekandega.¹⁹⁹

Riigilõivuseaduse²⁰⁰ (edaspidi: RLS) § 9 lg 3 kohaselt on riigilõivu tasuja soovil riigilõivu võtja kohustatud kuni 10 euro suuruse riigilõivu vastu võtma sularahas. Riigilõivu sularahas vastuvõtmise kord on kehtestatud rahandusministri 21.09.2010 nr 47 määrusega “Riigilõivu sularahas vastuvõtmise, tasumise kontrollimise ja tagastamise kord”.²⁰¹ Nimetatud määruse § 3 kohaselt väljastatakse riigilõivu sularahas vastuvõtmisel kviitung. Riigilõivu sularahas vastuvõtja täidab tasuja juuresolekul sularaha vastuvõtmise kviitungi kahes eksemplaris, millest esimene antakse tasujale. § 5 sätestab, et vastuvõetud riigilõiv kantakse Rahandusministeeriumi riigilõivude pangakontole ning Eesti Vabariigi välisesinduste vastuvõetud riigilõiv kantakse riigieelarvesse.

¹⁹⁸Maanteeamet. Liiklusregistri bürood. Arvutivõrgus: <http://www.mnt.ee/index.php?id=11451>

¹⁹⁹Kohtud. Menetlus tsiviilkohtus. Arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/56339>. Menetlus halduskohtus. Arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/56332>

²⁰⁰Riigilõivuseadus – RT I 2010, 21, 107; RT I, 19.12.2012, 11.

²⁰¹Riigilõivu sularahas vastuvõtmise, tasumise kontrollimise ja tagastamise kord – rahandusministri määrus nr 47, RT I 2010, 68, 517.

Maanteeameti pressiesindaja Timo Viljar on riigilõivude sularahas maksmise piirangut kommenteerinud juba ajal, mil euro asemel kehtis Eestis kroon ning riigilõivu sularahas tasumise piirmääraks oli 100 krooni. Timo Viljari sõnul külastas aastal 2007 Eesti Riiklikku Autoregistrikeskust (edaspidi: ARK) päevas ligi 9000 klienti, neist 900 Tallinna bürood. “Arvestades, et iga külastaja jätab ARKi keskmiselt 1000 krooni, oleks niivõrd suure sularahakoguse hoidmine ja transportimine tema sõnul riigiasutusele ilmselgelt riskantne ja kulukas. ARK ei ole see asutus, mis peaks kohvrite viisi raha panka viima, sest sellega kaasneks risk, et rahaautosid hakatakse röövima. Näiteks 900 000 krooni sularaha tunduks ahvatlev selle kontingendi jaoks, kes sooviksid seda raha endale. Selle ärahoidmisega lisanduksid aga suured kulutused turvasüsteemidele ja riskianalüüsidele. Kui sisseoste tehes tasub kaardimaksete teostamise eest üldjuhul pood, siis ARK sellist luksust endale lubada ei saa.”²⁰² Viljari sõnul ei ole ARK-l kuidagi võimalik inimeste eest pankadele teenustasu maksta, sest muidu jääks riik iga maksega mingist summast ilma. Lisaks kommenteeris Viljar, et riigilõivu tasumisel makstavad teenustasud ei ole ARK-i poolt paika pandud, neil ei ole mingisugust sõnaõigust teenustasude osas ja nad peavad järgima teenustasusid, mis pangad on neile ette seadnud.²⁰³

Hetkel kehtiv, 22.04.2010. a. vastu võetud RLS läheb konkreetselt vastuollu 22.04.2010. a. vastu võetud ja 01.01.2011. a. jõustunud EKVS-ga ja ka Euroopa Nõukogu määrusega nr 974/98, kuna sätestab sularahamaksetele 10-eurose piirmäära. Riigilõivu, mis ületab 10 eurot, tasumiseks on isikul kohustuslik pangakontot või deebetkaarti omada, et teostada riigiasutuses kaardimakse või tasuda riigilõiv pangaülekande kaudu. Lisaks sellele näeb maksmise kord ette ka lisatasud nii sularaha- kui ka kaardimakselt.

EL-i liikmesriigid jagunevad eelkõige kahte gruppi: need, kes ei võta avalike kohustuste tasumiseks sularaha üldse vastu ja need, kes võtavad sularaha vastu teatud piirmäärani. Sularaha täielik vastuvõtmise kohustus kehtib näiteks Austrias, kus Austria Keskpank on kohustatud vastu võtma münte piiranguteta ja Austria Vabariik üldiselt, liidumaad ja ametiasutused on kohustatud vastu võtma kuni 100 euro münti ühe makse raames,²⁰⁴ muus osas on sularaha vastuvõtmine Eestiga sarnaselt reguleeritud ehk pangatähti peab ametiasutus piiramatult vastu võtma. Kreekas saab avalikke rahalisi kohustusi, mis ületavad teatud väärtuse, teha vaid tšekiga. Piirmäär on 500 eurot ettevõtetele ja nende üksustele ning

²⁰² Ellam, H. ARKi soovimatus sularahaga tegeleda kergendab inimeste taskuid – Eesti Päevaleht, 10. detsember 2007. Arvutivõrgus: <http://www.epl.ee/news/eesti/arki-soovimatus-sularahaga-tegeleda-kergendab-inimeste-taskuid.d?id=51111893> (27.01.2013)

²⁰³ *Ibid.*

²⁰⁴ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 51.

füüsilisest isikust ettevõtjatele, 1000 eurot teistele füüsilistele ja juriidilistele isikutele.²⁰⁵ Sloveenias on maksude tasumine sätestatud seadusega ning riigi-, õigus- ja muud asutused, mis tegelevad ettevõtlusega, peavad vastu võtma kõik maksed kaupade või teenuste eest sularahata maksevahendite kaudu – peamiselt pangaülekandega, välja arvatud väiksemate maksete puhul või kui makse kohta garanteeritakse asjakohased dokumendid.²⁰⁶

Saksamaal kehtivad seadusliku maksevahendina samuti euro pangatähed ja mündid, aga ametiasutused sulgevad järjest enam sularahakontoreid, mis tähendab, et kodanikud on *de facto* sunnitud täitma rahalisi kohustusi ametiasutuste ees sularahata maksevahendeid kasutades, kuid nad võivad siiski kasutada sularahamakseid erandlikel juhtudel.²⁰⁷ Belgias on kehtestatud ülempiir sularahas tasumisele üldiselt rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise eesmärgil. Riigimaksud, lõivud ja kõik muu sarnane tuleb tasuda ainult pangaülekandega.²⁰⁸ Hollandis on sätestatud, et ministriumid edendavad kohustuslikke makseid pangaülekannete kaudu ja soovivad hoiduda maksekaartide, sularaha ja tšekkide kasutamisest riigimaksude ja muude kohustuste tasumisel.²⁰⁹ Nende näidete puhul tuleb täheldada, et isegi, kui sularahas tasumist on piiratud, ei ole avalike kohustuste tasumiseks kehtestatud lisatasusid.

Sularahas maksmise ja selle raames küsitava teenustasu temaatikat on analüüsinud ka õiguskantsler.²¹⁰ Õiguskantsler on märkinud, et antud juhul on riigi poolt kehtestatud lahendus, kus riik kasutab avalike teenuste parimal viisil kättesaadavaks tegemisel erasektori pakutavaid võimalusi, toonud kaasa olukorra, kus avalik-õiguslikku kohustust täites kaasneb eraõigusliku kohustusena teenustasu maksmine – sellises olukorras sõltub kohustuse lõplik suurus eraõiguslikust juriidilisest isikust krediitiasutuse kehtestatavast tasust.²¹¹

Õiguskantsleri argument, et eristada tuleks kohustuslikke avalikke teenuseid ehk nn kodanikukohustusi ja vabatahtlikke avalikke teenuseid, mida isik täidab vabatahtlikult juhul, kui soovib osaleda õiguskäibes²¹², võib olla oluline, kuid ei muuda seadusliku maksevahendi käsitlust antud kontekstis. Kodanikukohustusteks võivad olla maamaks või ka näiteks kohalikud maksud. Vabatahtlikult makstavaks avalikuks teenuseks peab õiguskantsler

²⁰⁵ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 45.

²⁰⁶ *Ibid*, p 52.

²⁰⁷ *Ibid*, p 24.

²⁰⁸ *Ibid*, p 44.

²⁰⁹ *Ibid*, p 51.

²¹⁰ Õiguskantsleri 15.02.2011. a. seisukoht panga teenustasule liikluustrahvi maksmisel. Lk 2. Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_seisukoht_vastuolu_puudumine_panga_teenustasu_liikluustrahvi_maksmisel_0.pdf (03.02.2013)

²¹¹ *Ibid*, lk 2.

²¹² *Ibid*.

riigilõivu. Magistritöö autor ei nõustu õiguskantsleri arvamusega, et riigilõivu tasumine on üksnes vabatahtlik ning sõltub pelgalt inimese õiguskäibes osalemise soovist. Töö autor leiab, et vaatamata paljudele vabatahtlikele toimingutele, mis on riigilõivustatud (riigilõivud seoses erinevate registrikannetega jms), sisaldab riigilõivuseadus paljuski ka neid toiminguid, millela normaalne ühiskonnas tegutsemine oleks pärsitud (näiteks isikut tõendavate dokumentide taotlemisel tehtavad toimingud) ning mida ei saa nimetada ainuüksi vabatahtlikuks nende toimingute olemusest tulenevalt.

Õiguskantsler on leidnud, et kui maamaksu puhul ei ole isikul võimalust kohustuse täitmisest loobuda, siis on pangale makstav teenustasu osa ka avalikust kohustusest ning sama seisukoht kehtib ka vabatahtlikult õiguskäibes osalemisel (nt juhiloa taotlemisel riigilõivu tasumine + teenustasu maksmine krediidasutusele riigilõivu vastuvõtmisel).²¹³ Töö autor on õiguskantsleriga ühel arvamusel, et eristada tuleks kohustuslikke ja vabatahtlikke avalikke teenuseid, kuid ei pea õigeks, et kohustusliku avaliku teenuse eest tasumisel panga kaudu ning sellest makstav teenustasu saaks olla osa avalikust kohustusest. Teenustasu ei kuulu mitte riigile, vaid eraõiguslikule krediidasutusele ning selle arvamine avaliku kohustuse osaks ei ole õigustatud. Maksekaardiga tasudes sõlmib makse tegija ning makseteenuse pakkuja (antud juhul krediidasutus) VÕS § 709 lg 1 alusel makseteenuse lepingu ning makse tegija on kohustatud tasuma seetõttu ka makseteenuse pakkuja poolt nõutavad lisatasud. See aga ei tähenda, et lisatasud saaksid sisalduda avaliku kohustuse hinnas, kui teenustasu läheb VÕS § 725 lg 6 alusel makseteenuse pakkujale.

Lisaks sellele, et Riigikohus on lahendis nr 3-3-1-15-05 leidnud, et kauba või teenuse eest on kohustus võimaldada sularahas tasumist, tegi Riigikohus ka järelduse, et kõik kauba müümisega seotud kulud, sh ostja poolt kasutatava makseviisi kulud, tuleb kajastada müügihinnas. Sama eeldus kehtib töö autori arvates ka teenuse osutamisel riigilt kodanikule ning selle teenuse hinna määratlemisel. See aga ei tähenda, et sularahas tasumisel võib nõuda teistsugust teenustasu või sularaha vastuvõtmisest üldse keelduda.

Üks peamisi eeliseid sularahas maksmise juures on see, et võlasuhtesse ei ole vaja kaasata kolmandaid isikuid pankade näol. Kui riik näeb ette kohustusliku tasuna maamaksu või toimingu riigilõivustamise, siis on isikul õigustatud ootus, et maamaksu või riigilõivu tasudes on ta õigussuhtes riigiga, mitte ei pea makseteenuse lepingut sõlmima lisatasu eest muu hulgas ka eraisikust krediidasutusega. Küsimuse alla saab seada, kas riigiga avalik-õiguslikus võlasuhtes osalemiseks annab isik kodanikukohustuse täitmiseks ka automaatselt

²¹³ Õiguskantsleri 15.02.2011. a. seisukoht panga teenustasule liiklustrahvi maksmisel. Lk 2.

tahteavalduse krediidasutusega lepingu sõlmimiseks? Kui aga juhul, kui isik otsustab krediidasutusega makseteenuse lepingut mitte sõlmida, siis kas seeläbi on ta automaatselt jätnud täitmata kohustuse ka riigi ees ning riigil on õigus tema puhul sanktsioone rakendada?

Riigi ja kodaniku vahelisele õigussuhtele rakenduvaid sätteid ja põhimõtteid analüüsis autor ka töö peatükis 3.2. Õigussuhetes riigiga ei saa rääkida lepinguvabaduse printsiibist selle klassikalises mõttes. Üldjuhul peavad lepinguvabadusest tulenevas võlasuhtes tahteavaldused, mida lepingupooled kokkuleppe saavutamiseks teevad, oma sisult olema vastassuunalised ning poolte vaheline kokkulepe peab sisaldama sõlmitava lepingu tingimusi sellisel määral, mis võimaldab järeldada tahet olla õiguslikult seotud.²¹⁴ Kohustuslike maksude puhul ei küsita kodaniku arvamust ega oodata tema nõustumist tasu maksmisega. Seega ei ole tegemist tavalise pakkumuse ja nõustumuse võlasuhtega. See aga ei tähenda, et riigil võiks olla õigus panna kohustuseks tasulise eraõigusliku lepingu sõlmimine maksekohustuste tasumiseks, keeldudes seejuures seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest. Riigi ülesanne on kaitsta võlasuhte nõrgemat poolt, antud juhul kodanikku ning riigi suhe kodanikega peaks toimima heas usus.

Kui VÕS § 90 kohaselt tuleb oma kohustuse täitmisega seotud kulud kanda võlgnikul, siis juhul, kui tegemist on võlasuhtega, kus ainult ühel poolel on õigused ja teisel poolel kohustused, siis kannab täitmisega seotud kulud ainult üks võlasuhte pool ehk kohustatud isik.²¹⁵ Antud juhul aga ei saa eelnevat põhimõtet ega sätet tervikuna kohaldada, sest ei tohi unustada, et riigil lasub samuti kohustus, nimelt Euroopa Nõukogu määrusest tulenev seadusliku maksevahendi vastuvõtmise kohustus. Seega pole õigustatud, et isik kodanikukohustust täites peaks tasuma seadusliku maksevahendiga tasumisest tulenevad lisatasud, kui Euroopa Nõukogu määruse nr 974/98 kohaselt on isikutel kohustus sularaha, eelkõige paberraha, tingimusteta vastu võtta. Samuti võiks ka siin kasutada analoogiat eraõiguslike suhete kõrvutamisel avalik-õiguslike suhetega. Kodanik on tarbija rollis ja riik ettevõtja rollis kauba või teenuse pakkujana. Kui eraõiguslikus suhtes on ülim poolte ühine tahe ja lepinguvabadus, siis õigussuhtes, kus üheks pooleks on riik, peaks domineerima üksikisiku kaitse. Antud olukorras, kus maamaksu tasujaks on füüsiline isik kodanikuna ning maamaksu saajaks riik kohaliku omavalitsuse näol, on kodanik nõrgem pool, keda tuleb kaitsta nii lepingulise suhte kui talle ebamõistlike lepingutingimuste pealesurumise eest. Töö autor on veendumusel, et riigi poolt kehtestatud kohustuslike maksude puhul ei saa rääkida

²¹⁴ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus I, Üldosa. Kommenteeritud väljaanne. § 9, komm 4.1.1.

²¹⁵ *Ibid*, § 90, komm 4.

kohustatud isiku nõustumusest maksude tasumisega või mitte, kuid riik ei saa ka nõuda selliste kohustuslike maksude tasumist ebamõistlikult koormavatel tingimustel, jättes sularaha kasutamise võimaluse alternatiivina kaalumata.

Õiguskantsler on juhtinud tähelepanu asjaolule, et seisuga 30.06.2010 kuulus Eestis eraisikutele 2 380 000 arvelduskontot, mille pinnalt võib järeldada, et väga suurel osal Eesti elanikest on olemas arvelduskonto mõnes pangas.²¹⁶ Õiguskantsler juhib ka tähelepanu, et sellest ei saa järeldada, et riik võiks täiesti loobuda alternatiivsetest maksmisviisidest ning piirduda kõikidel juhtudel eeldusega, et ainuvõimalik lahendus avalikku kohustust täita ongi vaid panga vahendusel.²¹⁷ Õiguskantsleri sõnul ei tohiks kohustuste täitmine toimuda vaid krediitiasutuse vahendusel ning seetõttu on ka kehtestatud 10 euro suurune sularahamakse limiit olukorras, kus Euroopa Nõukogu määruse nr 974/98 kohaselt on piiratud vaid müntide vastuvõtmine (ükski isik ei ole kohustatud ühegi üksikmakse puhul vastu võtma rohkem kui 50 münti, välja arvatud käibeletaske ametiasutus ja käibeletaske liikmesriigi õigusaktidega spetsiaalselt määratud isikud). See aga tähendab, et isikute jaoks, kelle rahaline kohustus ületab määratud piirangut, puuduvad ikkagi alternatiivsed maksevahendid ning nad on seatud fakti ette, kas loobuda näiteks riigilõivustatud toimingust või maksta muu hulgas krediitiasutusele teenustasu. Lisaks ei reguleerita ka olukordi, kus elektroonilise maksevahendiga tasumine on häiritud või isegi võimatu.

Õiguskantsler on uurinud rahandusministrilt, millistel kaalutlustel on piiratud riigilõivu tasumisel vaid 10 euro määraga. “Minister selgitas, et riigilõivu sularahas vastuvõtmise eesmärgiks on vältida väiksemate summade sularahas tasumisega pankadele teenustasu maksmise kohustust. Piirmäärana eesmärgiks on avaliku sektori kulude kokkuhoid ning isikutele mugavama teeninduse võimaldamine. Väiksemate lõivudega hõlmatud toimingud on valdavalt sellised, mida tehakse isiku nõudmisel koheselt, mistõttu ei ole õige isiku „jooksutamine“ panka ja tagasi.”²¹⁸

Rahandusminister pöördus omakorda teiste ministeeriumite ja kohaliku omavalitsuse üksuste poole ning leiti, et ei ole põhjendatud suurendada sularahas tasutavat riigilõivumäära, kuna sellega kaasnevad märkimisväärsed kulud personalile, turvalisusele, infotehnoloogiale, büroole ja inventarile, inkasseerimisele.²¹⁹ Käesoleva töö autor leiab, et rahandusministri seisukohtadega ei saa täielikult nõustuda osas, milles tuuakse argumendiks sularahakäitlemise

²¹⁶ Õiguskantsleri 15.02.2011. a. seisukoht panga teenustasule liiklustrahvi maksmisel. Lk 2.

²¹⁷ *Ibid.*

²¹⁸ *Ibid.*

²¹⁹ *Ibid.*

märkimisväärsete kulud. Olukorras, kus Euroopa Nõukogu määrus nr 974/98 sätestab kohustuse euro sularaha vastu võtta, ei saa põhjendatuks lugeda riigiasutuse märkimisväärsete kulude argumenti. Euroopa Nõukogu määruse nr 974/98²²⁰ preambuli punktis 19 on sätestatud väga oluline põhimõte, mis lubab piirata seadusliku maksevahendi ehk sularaha kasutamist ja vastuvõtmist. Punkt 19 seab sularahamaksete piirangule kaks eeldust – üldise põhjuse ja teiste seaduslike võimaluste olemasolu. Teisteks seaduslikeks võimalusteks võib pidada näiteks pangapäilekandega või maksekaardiga tasumist, kuid üldised põhjused (inglise k. *public reasons*) viitavad millelegi, mis peaksid eelkõige üldsuse huve teenima. Üldistele põhjustele ehk kõige lähedasem õigusmõiste on avalik huvi. Kuigi avaliku huvi mõiste on täpsemalt määratlemata, liialt abstraktne ning võib muutuda vastavalt olustikule, saab seda kasutada, mõistmaks sularaha vastuvõtmise piirangu sisu ja mõtet.

Antud juhul on seadusliku maksevahendi vastuvõtmise piiramise lubamine küsitav, kuna pole selge, kas see toimub üldsuse huvides. Kas üldsuse huvides võib olla see, et riigiasutused ei kannaks sularahamaksete tõttu suuri kulusid või pigem see, et iga isik saaks maksta talle ette nähtud õigusega seadusliku maksevahendiga? Käesoleva magistr töö autor leiab, et need olukorrad on jäetud seadustega reguleerimata või siis reguleeritud kodanike õigusi liialt piirates, jättes inimesed seadusliku maksevahendiga tasumise õigusest ilma. Praegusel juhul on vaieldav, kas riigilõivu maksekaardiga tasumine ning selle lisatasustamine teenib avalikku huvi või pigem riigiasutuste huve. Töö autor on seisukohal, et üldiste põhjuste jaatamiseks ei piisa vaid riigiametite ja –asutuste seisukohast, et sularaha käitlemine on kulukas. Kuivõrd kohaliku omavalitsuse üksused, ministriumid ja muud riigiasutused eelduslikult puutuvad kokku, hoiustavad, vajadusel transpordivad või muul viisil käitlevad dokumente ja andmeid, mis vajavad kõrget turvalisust, siis ainuüksi sularaha käitlemisega kaasnevad kulud turvalisusele, personalile, infotehnoloogiale, büroole jms ei saa olla kaalukaks argumendiks seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest keeldumisel. Lisaks võrdles autor magistr töö peatükis 2.2. kulusid nii sularaha- kui ka kaardimaksetele ning analüüsi tulemusena leidis, et sularahamaksetega kaasnevad küll kulud, kuid need ei ole tähelepanuväärselt suuremad võrreldes teiste makseviiside kuludega. Põhjendatud on inimeste ootus, et nad saavad ministriumites või muudes riigiasutustes ka seadusliku maksevahendi ehk sularahaga maksta ning ainuüksi ametipoolne sularaha käitlemise keerukus ja kallidus ei kaalu üles olukorda, kus isik kohustuslikku makset sooritades peab sellest teatud osa eraettevõttele tasuma. Sellisel juhul võiksid ka kaupmehed tuua sularahakäitlemisega kaasnevad kulud argumendiks, et mitte sularaha tarbijatelt vastu võtta, ent ometi on lepinguvabaduse põhimõtet

²²⁰ Euroopa Nõukogu määrus (EÜ) nr 974/98, 3. mai 1998. a. euro kasutuselevõtu kohta.

siinkohal seadusega piiratud, millest kaupmehel on kohustus üsna rangelt kinni pidada. Riigikohus on ka lahendis nr 3-3-1-15-05 märkinud, et juhul, kui sularahas tasumise võimaldamine poleks kohustuslik ja eraldi tasu nõudmine selle makseviisi eest oleks õigusvastane, siis on tõenäoline, et tarbijale ei antagi võimalust tasuda sularahas. Selline lõpptulemus poleks kindlasti tarbija huvides.²²¹ Riigiametite tegevus läheb antud juhul vastuollu Euroopa Nõukogu määrusega nr 874/98 ning muuhulgas ka EKVS-ga ja Euroopa Komisjoni soovitusega.

Kuivõrd riigimaksud on niigi koormava iseloomuga, siis tuleb kodanikule jätta vähemalt õigus makseviisi üle otsustamiseks. Riigiasutus ei tohiks kohustuste tasumise nõudmisel kuritarvitada oma õigusi, jättes kodanikud seadusliku maksevahendiga maksmise õigusest sootuks ilma või kehtestada sularahas maksmisele lisatasusid ning mitte pakkudes alternatiivseid maksevahendeid. Töö autor on seisukohal, et isegi juhul, kui kõiki argumente arvesse võttes riigilõivu sularahas tasumise piiramist lugeda õigustatuks, peaks sularahas tasumine igal juhul jääma võimalikuks eriolukordades, kus krediidasutuse kaudu makse tegemine on häiritud või võimatu. Kindlasti ei ole õige teha nii resolootseid otsuseid eelnevalt nõu pidamata huvigruppidega, keda sularahas tasumise piiramine kõige enam mõjutab. Peale selle võib olla antud küsimuses vajalik ka EKP-ga konsulteerimine.

4.2. Trahvide sularahas tasumise piiramine

Järgnevalt tuleb analüüsimisele sularahas trahvide maksmine ning riigi poolt määratud kohustuste maksmisega kaasnevad lisatasud. Isikule, kes 2010. aastal pöördus avaldusega õiguskantsleri poole, oli määratud kiirmenetluse korras liiklustrahv suuruses 600 krooni, mille ta soovis sularahas tasuda, kuid ei saanud seda teha ilma krediidasutusele 35-kroonist teenustasu maksmata.

Sularahas maksmise piirangud tulenevad peamiselt väärteomenetluse seadustikust²²² (edaspidi: VtMS). VtMS § 54 lg 3 p 1 kohaselt tuleb hoiatustrahv tasuda pankra otsuse kättesaamisest alates seitsme päeva jooksul. Lg 3 p 1¹ sätestab erandi, et kui hoiatustrahv määratakse piirirežiimi rikkumise või Eesti Vabariigi riigipiiri või ajutise kontrolljoone ebaseadusliku ületamise eest, võib hoiatustrahvi tasuda kohtuvälisele menetlejale sularahas. Samuti sätestatakse sularahapiirangud ka VtMS § 57 lg 1 p-ga 16 ning lg 1 p-ga 16¹. Väärteotrahvi saab tasuda ainult pangaülekandega. Vajaduse korral saab väärteotrahvi tasuda

²²¹ RKHKo 04.05.2005 nr 3-3-1-15-05 p 9.

²²² Väärteomenetluse seadustik – RT I 2002, 50, 313; RT I, 04.07.2012.14.

ka sularahas, kasutades pangakontori sularaha sissemakse teenust.²²³ Lisaks kohaldub sularaha sissemaksmisel võõrale kontole ka teenustasu protsent summast, vastavalt pangakontori hinnakirjale. VtMS-i kohaselt puudub isikul võimalus seadusliku maksevahendiga täita oma avalik-õiguslikku kohustust riigi ees ilma eraõiguslikule isikule teenustasu maksmata.

Kui eelnevalt sai eristada kohustuslikke ja vabatahtlikke avalikke teenuseid, siis õiguskantsler leidis oma 15.02.2011. a. seisukohas, et väärteotrahv ei ole tüüpiline avalik teenus, vaid tegemist on riigi reaktsiooniga inimese õigusrikkumisele.²²⁴ Õiguskantsleri arvamuse kohaselt on, erinevalt riigilõivust, isikul võimalik oma tegudega negatiivne tagajärg ära hoida ja seetõttu on põhjendatud olukordade ja isikute erinev kohtlemine avaliku kohustuse täitmisega kaasnevate kulude tasumise. Negatiivseks tagajärjeks võib siinkohal lugeda trahvi ja ka selle maksmisega kaasnevat teenustasu.²²⁵

Õiguskantsleriga nõustub töö autor ainult selles, et olukordade ja isikute erinev kohtlemine võib üldjuhul olla õigustatud olukorras, kus isik on oma teoga rikkunud seadust (antud juhul VtMS-i), sellega on kaasnenud trahvi tasumise kohustus ning isikul on olnud võimalik selline tagajärg ära hoida. See aga ei tähenda, et piirata tohiks seadusliku maksevahendiga trahvide tasumist. Kodanikul tekib riigi ees rahaline kohustus kas automaatselt (nt maamaks) või isiku enda tahtest tulenevalt (nt trahvid) ning sularaha on seadusliku maksevahendina VÕS § 91 lg 1 kohaselt rahalise kohustuse täitmiseks sobiv instrument.

Riigikohus on lahendi nr 3-3-1-15-05 punktis 10 öelnud, et seadusandja on pärast RahaS vastuvõtmist kehtestanud küll mitmeid piiranguid sularaha makseviisi kasutamisele, kuid pole muutnud seadusest tulenevat üldnormi - kohustust võimaldada tasumist sularahas. Kui riigilõivu sularahas tasumise piiranguks oli 10 eurot, siis VtMS-st tuleneb, et suurel osal juhtudest ei ole trahve üldse võimalik sularahas maksta või on võimalik maksta ainult lisatasu eest, mis Riigikohtu hinnangul ei ole samuti lubatud.

Tarbijakaitseaduse §-s 47² nähakse ette väärteokaristus seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest keeldumise eest kauba müügil või teenuse eest tasumisel. Selle kohaselt karistatakse isikut rahatrahviga kuni 200 trahviühikut, juriidilist isikut sama teo eest aga rahatrahviga kuni 2000 eurot. Antud säte kohaldub juhul, kui mistahes isik pole nõus kliendilt vastu võtma kehtivaid euro münte korraga kuni 50 tükki või paberraha piiramatul kogusel.

²²³ Politsei- ja Piirivalveamet. Trahvid. Arvutivõrgus: <https://www.politsei.ee/et/nouanded/trahvid/>

²²⁴ Õiguskantsleri 15.02.2011. a. seisukoht panga teenustasule liiklustrahvi maksmisel. Lk 2.

²²⁵ *Ibid.*

Seega tuleb möönda, et riigiasutuste tegevus läheb vastuollu Euroopa Nõukogu määrusega nr 974/98 ning vastavalt siseriiklikule normistikule on õigus kohaldada tarbijakaitseseaduses sätestatud karistust. Lisaks sellele ei ole õigustatud olukord, kus isik kaotab seadusliku maksevahendiga tasumise õiguse pelgalt seetõttu, et on omale loonud riigi ees kohustuse vabatahtlikult. Eelnevast tulenevalt leiab käesoleva töö autor, et sularahas tasumise piirangud nii trahvide kui ka üldse riiklike kohustuste tasumisel ei ole põhjendatud.

Õiguskantsleri seisukohas on selgitatud, et sularahas tasumise piiramise või isegi võimatuse probleem võib osutada kaalukaks olukorras, kus pangakonto on arestitud ja pank keeldub uue konto avamisest.²²⁶ Sisuliselt võib sama probleem olulise tähtsusega olla ka riigimaksude ja – lõivude tasumise puhul. Õiguskantsler möönis, et sellisel juhul ei jää isikul muud üle, kui maksta pangale teenustasu, kasutada näiteks Eesti Posti postipanga teenust või leida muid lahendusi – leida abi kolmandatelt isikutelt või kasutada Eestis registreerimata krediitiasutuste teenuseid.²²⁷

Olukord, kus riik tegelikkuses jaatab probleemi olemasolu, et pangakonto arestimisel võib jääda isikul riigi ees kohustus täitmata, kuid ainsad väljapakutud lahendused ei näe isegi ette võimalust maksta sularahas, jääb arusaamatuks. Kui vaadata Euroopa Nõukogu määruse nr 874/98 preambuli punkti 19, mis lubab sularahamakseid piirata üldistel põhjustel, kui rahaliste võlgade tasumiseks on olemas teisi seaduslikke võimalusi, siis tekib küsimus, kas praeguses olukorras on need eeldused täidetud. Sularahamaksete piiramine ei ole sätestatud üldistel põhjustel, kui põhjuseks on riigi soovimatus kanda sularaha käitlemisega kaasnevaid kulusid. Lisaks läheb punktiga 19 vastuollu olukord, kus isikul puuduvad rahalise kohustuse tasumiseks muud seaduslikud võimalused ehk puudub arvelduskonto või maksekaart ja sellega seoses kaasnevad isikule koormavad lisakohustused (arvelduskonto avamisega kaasnevad lisakulutused, uue konto avamine välisriigis, kolmanda isiku leidmine jms). Seega ei saa sularahamakseid piirata eelnimetatud määruse preambuli punkti 19 mõttes, kuna teisi seaduslikke võimalusi ei eksisteeri, vaid isik peab need trahvi tasumiseks alles ise looma.

Antud juhul ei saa seega õigustatuks lugeda kaardimaksete kohustuslikkust ega ka teenustasu lisamist, kuna lisatasud ei teeni üldsuse ega riigi, vaid eelkõige krediitiasutuste huve. Mõned EL-i liikmesriigid, nagu Saksamaa, Soome, Holland, Iirimaa, Sloveenia ja Malta on leidnud, et nendes riikides peaks lisatasustamine olema seaduslikult lubatud.²²⁸ Enamik EL-i liikmesriike on siiski veendunud, et lisatasu (kas konkreetselt ühele maksevahendile suunatud

²²⁶ Õiguskantsleri 15.02.2011. a. seisukoht panga teenustasule liiklustrahvi maksmisel. Lk 3.

²²⁷ *Ibid.*

²²⁸ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 7.

või samaväärsed meetmed, millel on mõju kõikidele maksevahenditele tervikuna) ei tohi kehtestada seadusliku maksevahendiga ehk euro pangatähtede ja müntidega sooritatud maksetele, kuid lisatasusid võib kehtestada muudele maksevahenditele, ainuüksi lubatud maksevahendi staatus ei omista neile veel seadusliku maksevahendi seisundit kui sellist.²²⁹ Sama käsitlust võib kasutada nii riiklike kohustuste korral kui ka eraõiguslikus võlasuhtes, sest lisatasude kehtestamine on mõlema õigussuhte puhul aktuaalne teema.

Lahendis nr 3-3-1-15-05 leidis Riigikohus, et sularahas tasumine peab olema võimalik ilma lisatasudeta ning magistritöö autori arvamuse kohaselt ei eksisteeri ühtegi mõistlikku põhjendust, miks ei võiks ja ei peaks Riigikohtu seisukohti analoogia korras arvesse võtma ka kodaniku ja riigi vahelistes võlasuhtes, mille kohaselt peab kodanik sooritama riigi ees rahalise kohustuse, sõltumata kohustuse olemusest.

Riigikohus leidis, et tarbijakaitseadus sätestab küll kaupleja kohustuse teavitada tarbijat teenuse hinnast ja sellele lisatavatest tasudest või teenuse tariifidest, kuid silmas ei peeta võimalust nõuda teenuse osutamisel, erinevalt kauba müümisest, eraldi tasu mõne makseviisi kasutamise eest. Teenusele lisatava tasuna ei saa käsitada eraldi tasu sama teenuse eest tasumisel kasutatava makseviisi eest. Kohus leidis eelnimetatud lahendis veel, et ainuüksi sularaha makseviisi kasutamise eest eraldi tasu nõudmine võib olla õigusvastane ka seepärast, et kauba või teenuse hinnas kajastuvad sellisel juhul teiste makseviiside võimaldamiseks tehtud kulutused.

Riigikohus pidas vajalikuks märkida, et kui RahaS võeti vastu 20. mail 1992, siis arvestades tolleaegset infotehnoloogilist taset oli ilmselge, et rahaseadus pidas silmas kohustust võimaldada tasumist sularahas. Selline üldnorm on säilinud tänaseni, kuid arvestades Eesti kiiret infotehnoloogilist arengut ka viimase kaheksa aasta jooksul arvates ajast, mil lahend on tehtud, tuleks kaaluda, kas nimetatud üldnorm peab silmas just tasumist sularahas või võib seda normi tõlgendada ka kui elektroonilise rahaga ehk maksekaardiga tasumist. Siinkohal on autor seisukohal, et olenemata infotehnoloogilisest arengust, sooritatakse väga paljud tehingud Eestis ikka veel sularahas,²³⁰ seega tuleb EKVS-i § 2 lõiget 2 tõlgendada siiani nii, et sularahas tasumise võimaldamine on teatud piirini kohustuslik. Autor nõustub, et raha võib tänapäeval eksisteerida erineval kujul: e-rahana, rahana maksekaardil, kliendikaardil või mobiilil. Kuid seaduseandja on EKVS-i paragrahvi 2 sõnastanud nii, et “pangatähtede” ja “müntide” all saab mõista vaid füüsiliselt eksisteerivat sularaha. Sularahata maksed on küll

²²⁹ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 7.

²³⁰ Eesti Pank. Pressiteated. Eestis makstakse kaardiga üha enam. Arvutivõrgus: <http://www.eestipank.ee/press/eestis-makstakse-kaardiga-uha-enam-25012013> (08.01.2013)

soositud, kuid riigil puudub tänaseni võime hoida neid igal võimalikul hetkel töös. Selge on, et arvestades tänast Eestit, oleks seaduseandja pidanud EKVS-i sõnastama nii, et ta sobiks ka hetkel toimivasse ühiskonda. Praegusel juhul peaks aga sularahas tasumine olema võimaldatud üldjuhul igal pool ja piiranguteta, kuid hea usu ja mõistlikkuse põhimõttest ning EKP poolt heaks kiidetud praktikast tulenevalt võib seda ka piirata olukordades, kus see ühe lepingupoole õigusi põhjendamatult ei riiva. Riigikohtu seisukohaga on kooskõlas ka Euroopa Komisjoni soovitus punkt 4, milles on selgesõnaliselt sätestatud, et euro pangatähtede ja müntide maksevahendina kasutamise eest ei tohiks nõuda lisatasu maksmist.

Probleem ei seisne selles, kas krediidasutusel on õigus trahvi maksmisel üldiselt lisatasusid kehtestada, vaid pigem selles, et väärtetrahvi tasumise võimalus on vaid elektroonilist maksevahendit kasutades või alternatiivina sularaha sissemaksena pangakontoris teenustasu eest. Kui töö peatükkides 3.2. ja 4.1. analüüsis autor pensioni väljamaksmisel VÕS §-i 90, mille alusel peab võlgnik kandma oma kohustuse täitmisega seotud kulud, siis trahvide ega ka riigilõivude maksmisel ei saa autori hinnangul sama põhimõtet rakendada, sest trahvide või riigilõivu maksimisega kaasnevad seadusliku maksevahendi valikust tulenevad teenustasud, mida saab lugeda lisatasuks ning mille kohta on arvamust avaldanud Riigikohus lahendis nr 3-1-1-15-05. Käesoleva töö peatükis 3.2. uuris autor ka riigi ja kodaniku vahelist õigussuhet riigi poolt määratud maksekohustuste tasumisel ning leidis, et seadusliku maksevahendi kasutamine peaks nii era- kui ka avalikus sektoris olema ühtmoodi määratletud. Kohus leidis lahendis nr 3-3-1-15-05, et teenusele lisatav tasu on tasu teenusega seotud lisahüve eest, kuid antud juhul ei ole sularahamakse võimaluse näol tegemist riigi poolt pakutava lisahüvega. Ka praegusel juhul soovib isik riigi ees tekkinud kohustuse tasuda seadusliku maksevahendiga, mis on rahalise kohustuse täitmiseks sobiv vahend, kuid ei saa seda teha kas üldse või ilma krediidasutusele sularaha sissemaks eest teenustasu maksmata. Töö autor on veendumusel, et antud olukord, kus riik on kehtestanud reeglid, mis ei ole kooskõlas Euroopa Nõukogu määrusega nr 974/98, ei ole õiguspärane isegi vaatamata sellele, et isik on kohustuse ise loonud. Seega ei saa põhjendatult lugeda ka teenustasu kohustuse panemist maksjale või seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest absoluutset keeldumist.

Riigiasutused suunavad teenuste eest tasumist järjest enam läbi krediidasutuste, tuues põhjuseks sularaha käitlemise suured kulud. Kui müügipunktis peab kaardimakse pakkumise eest tasuma kaupmees, kes sularaha käitlemise vähendamise huvides kaardimakset klientidele võimaldab, siis riigiasutused panevad selle kohustuse kaardiga maksjale, jättes ühtlasi maksmise kohustusega isiku ilma makseviisi valikust.

Vahel võib olla sularaha mugavam, kui mitte isegi ainus maksevahend. Võib tekkida olukordi, kus elektroonilised maksed on häiritud või nende sooritamine võimatu ning seetõttu ei tohiks sularahas tasumist nii jäigalt siseriiklike seadustega piirata. Isegi juhul, kui õigustatuks võiks lugeda olukorda, kus on kehtestatud piirangud sularahas tasumisele, peaks piirangute suurusi vajadusel kaaluma ning eriolukorras või võlgnikust olenemata põhjustel (näiteks elektrikatkestus, häire maksesüsteemis jms) jääma võimalus kasutada alternatiivseid maksevahendeid, eelkõige sularaha, ja seda ilma teenustasuta.

Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärgiks oli erinevate probleemide analüüsimise näol püüda leida vastuseid küsimustele, kas seadusliku maksevahendi ehk sularaha vastuvõtmisest keeldumine teatud tingimustel on lubatud, põhjendatud ja kooskõlas nii Eestis kui ka Euroopa Liidus kehtivate normidega. Samuti, kas lisa- ja teenustasud sularahas arveldamise puhul on õiguspärased ning millised probleemid võivad nendega kaasneda. Töös sai kinnituse ka hüpotees, et olenemata otsekohalduvast Euroopa Nõukogu määrusest nr 974/98 ja asjaolust, et nimetatud määrus on ülim Eesti Vabariigi seaduste suhtes, eksisteerib olukordi, kus sularaha vastuvõtmist võib limiteerida või koguni selle vastuvõtmisest loobuda.

Nii eraõiguslikus kui ka avalik-õiguslikus suhtes tuleb kinni pidada ühtsetest põhimõtetest. Probleemiks on, et õigusaktide tõlgendamine toimub kohati erinevalt nii Euroopa Liidu tasandil kui ka siseriiklikult ning see tekitab kahetisi lahendusi seadusliku maksevahendi vastuvõtmisel.

Magistritöös selgus, et kõige olulisem on eristada maksevahendit ja seaduslikku maksevahendit, milleks Euroopa Liidu mõistes peetakse sularaha ning millest keeldumine on võimalik ainult põhjendatud juhtudel. Euroopa Liidu ühisrahana kasutatava euro seadusliku maksevahendi määratlus on liikmesriigiti kahetsusväärsetl erinev. Ka konkreetsete regulatsioonide puudumine seadusliku maksevahendi vastuvõtmise piiramise lubatavuse osas on viinud olukorrani, kus liikmesriigid on siseriikliku õigusega oluliseks seadnud erinevaid õiguspõhimõtteid. See, kas prevaleerib lepinguvabaduse, hea usu ja mõistlikkuse või hoopis seadusliku maksevahendi kohustuslikkuse printsiip, tuleb eelnevalt siseriiklikul pinnal kindlaks teha.

Lisaks on problemaatiline ka olukord, kus õiguspõhimõtted ühe riigi seadustes ning ka erinevate EL-i liikmesriikide siseriiklikes seadustes kipuvad omavahel vastuollu minema. Nii õigussuhted riigiga kui ka eraettevõtetega peaksid olema reguleeritud vähemalt põhimõtteliselt sarnaselt. Erinevate valdkondade reguleerimiseks koostatakse ning võetakse vastu uusi seadusi, kuid ei arvestata sellega, et need seadused peaksid olema kooskõlas nii omavahel kui ka Euroopa Nõukogu määrustega. Seadustega on reguleeritud kitsad valdkonnad, mis sätestavad reeglid konkreetsetele õigussuhetele (kodanik-ettevõtja, kodanik-riik, ettevõtja-riik), nähes igat valdkonda pragmaatilisest küljest, kuid jättes arvestamata üldisi EL-i põhimõtteid, millest kinnipidamine on kohustuslik kõikidele liikmesriikidele. Kuna

puudub ka Euroopa Kohtu praktika eelpool käsitletud temaatika kohta, siis leiame end situatsioonist, kus erinevad seadused annavad edasi erinevaid põhimõtteid ning see pole kindlasti olukord, mida EL-i määrustega on soovitud siseriiklikul pinnal ette näha.

Riikidevahelised erinevused võivad olla põhjendatud traditsioonidega, mis kehtisid enne euro kasutusele võtmist. Nii on näiteks toimunud Soome, kehtestades ka euro sentides maksmisele ümardamisreeglid. Samuti on riikidevahelised erinevused põhjendatud ka tavade ja praktika juurdumisega. Riikide areng on erinev ning seetõttu ei saa kõiki reegleid analoogia korras adapteerida kõikidesse EL-i liikmesriikidesse. Kui Skandinaaviamaad on elektrooniliste maksete poolest juhtkohal²³¹, siis ei ole õige proovida samu põhimõtteid peale suruda ka Ida-Euroopa riikidele, kes ei pruugi sularahast loobumiseks veel valmis olla. Praeguses eelarvepiirangute kliimas, mis mõjutab kõiki ühiskonna osi, leiab Euroopa Maksenõukogu, et igale üksikisikule, organisatsioonile või liikmesriigile tuleks jätta kõik võimalused avatuks, kuidas jõuda kõige efektiivsema viisini euro sularaha kui seadusliku maksevahendi kasutamises ja levitamises.²³²

Töös leiti, et lepinguvabadus ei ole vähemalt Eestis seadusliku maksevahendi vastuvõtmise kohustusest ülim. Seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest võib keelduda ainult mõistlikkuse ja hea usu põhimõttele tuginedes, kui rahalise kohustuse täitmiseks antud seaduslik maksevahend ei ole võlgnetava summaga proportsionaalne, kaupmehel puudub ajutiselt tagastusraha andmise võimalus või seaduslik maksevahend ei ole vähemalt keskmise kvaliteediga. Sularaha väljamaksmise võimalikkus eksisteerib seaduse järgi siiani töötasude puhul, kuid pensionite väljamaksmisel on seda õigustamatult piiratud, nõudes väljamaksmisega kaasnevat lisatasu makse saajalt. Riiklike kohustuste tasumisel on samuti seadusliku maksevahendi kasutamist oluliselt piiratud ning tööst tulenes, et selline piiramine saab olla Euroopa Liidu õigusega kooskõlas vaid juhul, kui on olemas teised seaduslikud võimalused rahalise kohustuse täitmiseks.

Siiski tuleb tõdeda, et siseriiklikes seadustes määratud piirnormid, mille raames võib sularaha vastuvõtmist piirata, ei pruugi igas olukorras asjakohased olla ning nendest rangelt kinnipidamisse tuleb suhtuda skeptiliselt vähemalt nii kaua, kuni ei peeta vajalikuks konkreetsete sätete ülevaatamist, täiendamist, muutmist või sisu selgitamist vastavalt riigi praktikale ja arengule.

²³¹ Véber, Z., Brosch, J. Can cash payment be limited in a modern payment system? MNB Bulletin, January 2013. P 55.

²³² Machado, L. Missed Opportunity. European Commission recommendation on scope and effects of euro cash as legal tender.

Käesolevas töös selgus, et enamikes EL liikmesriikides on sularahamaksete lisatasustamist peetud seadusvastaseks, sest see läheb vastuollu seadusliku maksevahendi põhimõttega.²³³ Ei saa pidada õigustatuks olukorda, kus isikul on võimalus sularahas maksta ehk sisuliselt on täidetud seadusliku maksevahendi vastuvõtmise kohustus, kuid sellise makseviisiga kaasnevad isikule suuremad kulutused. Lisatasude kehtestamine sularahamaksetele peaks olema keelatud nii kauplejale kui ka makseteenuse pakkujale. Need on kahjulikud seadusliku maksevahendi kasutamisele ja staatusele üldiselt ning mõjutavad väga konkreetselt rahaliste kohustuste täitmist sularahas.²³⁴

Eesti on siiani kinni pidanud seadusliku maksevahendi vastuvõtmise kohustuslikkusest selles osas, mis puudutab enim jaemüüjate ning tarbijate vahelisi õigussuhteid. Töö autor leiab, et on igati õige kohustada seaduslikku maksevahendit aktsepteerima, kuid sellest kohustusest peab saama kõrvale kalduda vähemalt hea usu ja mõistlikkuse printsiipidega kooskõlas. Kui eelnimetatud suhetes on säilinud ka siseriiklikul tasandil Euroopa Nõukogu määruse nr 974/98 põhimõtted, siis sama ei saa öelda kodaniku ja riigi vaheliste õigussuhete kohta, kus riik on jätnud omale liialt suure otsustamisõiguse, minnes kohati vastuollu eelnimetatud määruse sätetega, mis on siseriiklike seaduste suhtes ülim.

Tarbijad on harjunud rahalisi kohustusi täitma sularahas ning soovivad seda teha ilma lisatasudeta. Tarbija jaoks peab maksevahend olema lihtsalt kättesaadav, kasutatav ja mõistetav, samuti peaks see olema laialdaselt maksevahendina aktsepteeritav, sest keegi ei taha kogeda pettumust leti ees, kui kaup on välja valitud, kuid vaatamata maksevahendi olemasolule ei saa sellega tasuda.²³⁵ Käesolevas töös selgus, et sularaha vastuvõtmisest ei pääse üldjuhul ükski kauba- ega teenusepakkuja, kuid kui hinnata ja arvesse võtta Eesti Vabariigi infotehnoloogilist arengut viimase kümnendi jooksul, tuleb tõdeda, et elektrooniliste teenuste, kaasaarvatud elektroonilise raha kasutamine maksekaartide ja internetitehingute näol on hüppeliselt kasvanud. Seega tuleks kaaluda, kas seadusandja poolt kehtestatud normid, mis kandusid rahaseadusest ka euro kasutusele võtmise seadusesse, on tänaseni adekvaatsed või võib neid kiiresti arenevas ühiskonnas ka teisiti tõlgendada. Näiteks tuleks lähtuda töös läbivalt mainitud hea usu ja mõistlikkuse põhimõtetest ning anda hinnang tegutsemisele kaasusepõhiselt ja lähtuvalt konkreetsetest asjaoludest.

²³³ Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG). P 7.

²³⁴ *Ibid.*

²³⁵ Heikkinen P. A Framework for Evaluating Mobile Payments. Evolving Payment Habits. Proceeding of the Bank of Finland Payment Habits Seminar 2008, Expository studies, A:113 – 2009, pp 223-248. P 232.

Right to perform monetary obligations with legal tender in practice

Summary

The purpose of this thesis was to analyse through practical case studies whether and under which circumstances, a merchant, the state or a natural person has the right to refuse to accept legal tender in Estonia.

Cash is still popular because people like the ease of using it, cash value is also clear and accepted by everybody. Cash will inevitably lose its significance – its usage in everyday transactions becomes less important and other payment instruments, especially electronic payment instruments, will gain more power. The thesis focused on issues that relate to the use of cash in private as well as in public relations. In addition, the work focused on the interpretation of the acts and decrees which regulate the usage of cash as legal tender.

The Estonian Law of Obligations Act, specifically § 91, stipulates that a monetary obligation may be performed in cash but may also be performed in some other form. This must be agreed by the parties or if such form is used in the ordinary course of business at the place of payment. § 92 stipulates also that a monetary obligation shall be performed at the nominal value of the money unless otherwise provided by the law or the contract. In addition to the nominal principle, it is also important that the money paid to perform a monetary obligation shall be valid at the time of payment in the state in whose currency the payment is made (Law of Obligations Act § 93).

The definitions of payment methods are occasionally changed with regard to the development of society, but the concept of legal tender is still unclear at times.

The main assignment is to define means of payment and legal tender and then try to distinguish them. In European Union law the legal tender is mostly considered to be cash but defining the European Union single currency euro as legal tender is rather different in Member States.

Legal tender is always money but not all money may be legal tender. Debit or credit cards and other means of payment are not ‘illegal’, but private means of payment. Legal tender is the

physical form of money issued by the monetary authority to serve as means of payment in a standardised manner. Banknotes which have legal tender status are invested with the power of fully and validly discharging a monetary obligation, independently of the amount of the debt, unless the parties have agreed upon the use of an alternative means of payment.

At the present, an understanding of legal tender can vary in the European Union Member States. The European Union law has defined the concept of legal tender, but its use, impact and legal consequences have been left to the national legislation's task. If the creditor can consider any means of payment valid (cheque, bill, cash or bank transfer), cash is legal tender *per se*. It was agreed at the European Union level that although bank transfers were a perfectly valid means of payment to settle a monetary debt, their acceptance has not been made universally mandatory so that they cannot benefit from legal tender status.

European Council Regulation No 974/98 from 3 May 1998 on the introduction of the euro which is binding in its entirety and directly applicable in all Member States regulates the concept of euro cash as legal tender. Council Regulation No 974/98 Article 10 and Article 11 stipulate that the European Central Bank (ECB) and the central banks of the participating Member States shall put into circulation banknotes and coins denominated in euro or in cent. These banknotes and coins denominated in euro shall be the only banknotes and coins which have the status of legal tender in all these Member States. Except for the issuing authority and for those persons specifically designated by the national legislation of the issuing Member State, no party shall be obliged to accept more than 50 coins in any single payment.

Today the Act on the Introduction of the Euro regulates the adoption of legal tender in Estonia. The Bank of Estonia and other Estonian banks are obliged to accept euro coins and banknotes without restrictions, other persons are obliged to accept up to 50 euro coins, regardless of their value, but banknotes without restrictions. Responsibility of the refusal to accept legal tender is regulated by the Consumer Protection Act.

European Commission had issued a Recommendation on 22 March 2010, on the scope and effects of legal tender of euro banknotes and coins (2010/191/EU). Article 2 stipulates that the acceptance of euro banknotes and coins as means of payments in retail transactions should be the rule. A refusal thereof should be possible only if grounded on reasons related to the 'good faith principle' (for example the retailer has no change available). In business to consumer relationships the very concept of legal tender means that if a customer insists on paying in

cash when concluding a contract then cash should not be refused, unless the retailer can bring forward restrictively defined objective reasons to do so.

The author also focused on the situations where a merchant or service provider refuses to accept small denomination euro cents or large denomination euro banknotes. Commission Recommendation Article 3 stipulates that high denomination banknotes should be accepted as means of payment in retail transactions. A refusal thereof should be possible only if based on reasons related to the 'good faith principle' (for example the face value of the banknote tendered is disproportionate compared to the amount owed to the creditor of the payment). The reasonableness principle could be considered to be the refusal of small denomination cents if the merchant is able to prove that small denomination euro cents entail too high a handling cost which are not reasonable considering its turnover. The author found that refusal to accept legal tender should not be permanent and the refusal of high denomination banknotes should remain only for exceptional cases.

The refusal of acceptance of 1 and 2 euro cents may lead to the rounding rules. Commission Recommendation Article 9 stipulates that in European Union Member States where rounding regimes have been adopted and prices consequently rounded to the nearest five cents, 1 and 2 euro cent coins should remain legal tender and should continue to be accepted as means of payments. Rounding rules may also lead to a surcharge on cash payments and this is not in accordance with European Union law.

Recently, some merchants have started to accept only card payments for safety and convenience reasons,²³⁶ but the main argument of why cash is rejected is related to high a handling cost. A merchant incurs high coin handling costs but with card payments it incurs high card processing and payment terminal costs. It was discussed that acceptance of cash does not extend to all merchant's or service provider's selling points in general, but the merchant or service provider must provide at least one selling point which accepts cash in any particular region. This means that when a service provider has ten selling points in Tallinn, then it must be possible to pay in cash in at least one of them in at least one of them. If the service provider has only one selling point in a particular region, then it must be possible to pay in cash in that point.

The current labour law in Estonia also allows employers to pay remunerations in cash. According to The Employment Contracts Act an employer shall transfer an employee's wages

²³⁶ Bolt, W., Chakravorti, S. Economics of Payment Cards: A Status Report. DNB Working Paper. No. 193/December 2008. P 2.

and other remuneration to the bank account indicated by the employee, unless agreed otherwise. This means that the law assumes payment of wages through the bank transfer, but if the parties agree to the payment of wages in cash, then it is allowed.

Payment of state obligations, fees or pensions with legal tender are very limited. In practice, the limitations on cash payments are justified to a certain extent in order to prevent money laundering and terrorism financing. Council Regulation No 974/98 Recital 19 stipulates that limitations on payments in notes and coins, established by Member States for public reasons, are not incompatible with the status of legal tender of euro banknotes and coins, provided that other lawful means for the settlement of monetary debts are available.

This restriction will be in accordance with the European Union law only if there are other legal options to pay monetary obligations or debts. The proposed restrictions on cash payments must be proportionate to the objectives pursued by laws. European Central Bank has acknowledged that the aim of countering tax evasion qualifies as a public reason within the meaning of Recital 19, which is more important than the impacts of cash payment limitation.²³⁷

From 01.02.2009 the payment procedure of state pension changed, since then pensions and other benefits are paid to the bank account. A state pension is paid as home delivery by post at the expense of the pension payer. This is only relevant to a person with restricted mobility or a profound disability or someone who lives in a low density area with restricted access to banking services. Others must pay 4.88 euros for their home delivered pension because of high costs of delivery for the State. At the same time, Law of Obligations Act § 90 stipulates that an obligor shall bear the costs of performance of the obligor's obligations. Costs of performance could be considered as the delivery or transportation costs which in this case is the delivery of pension. The author has stated that if a pensioner does not have a bank account, it should not be under an obligation to create one. Also it is unjustifiable that the state puts the citizen under the obligation to enter a contract with a private bank to enable them to receive benefits from the State. It means that there are no other lawful means available for the settlement of monetary debts unless the pensioner has opened a bank account. This kind of situation does not comply with the principle that limitations on payments in banknotes and coins, established by Member States for public reasons, are not

²³⁷ Opinion of the European Central Bank of 8 February 2013 on limitations on cash payments in the context of payment of wages (CON/2013/11). P 2.

incompatible with the status of legal tender of euro banknotes and coins, provided that other lawful means for the settlement of monetary debts are available.

The State has also established a mandatory fee and surcharges for the certain operations. State Fees Act § 9 subsection 3 stipulates that on the request of the payer of a state fee, the body charging the state fee is required to accept a state fee of up to 10 euros in cash. In this case, the state has created a situation where the public service obligation or taxes involve the payment of private service fees. Fees do not belong to the state but the private banks, and it is justified that the service providers must be remunerated for their services. However, the issue is that there are no suitable alternatives available. The State can not make obligations before the State subject to unreasonably burdensome conditions, where a simpler solution could be payments made with legal tender. Commission Recommendation Article 4 also stipulates that no surcharges should be imposed on payments with euro banknotes and coins. In this case, the payments and surcharges don't serve the public reason or public interest but rather the interests of smaller groups, like banks and the body collecting the state fees. Also the imposition of cash surcharges may conflict with the legal tender status.

The author also analysed the problems which arise from the conflict of contractual freedom and the mandatory legal tender acceptance. The main goal of the thesis at hand was to find a confirmation to the hypothesis, that despite the fact that the mandatory acceptance of legal tender prevails over contractual freedom, there are still situations in which the acceptance of cash as legal tender is not reasonable or even justified. It was found that in Estonia the freedom of contract does not prevail over the mandatory acceptance of legal tender. The refusal should be the exception and always based on reasons related to the "good faith" principle, reasonableness and objective reasons. Such as legal tender given to fulfill a monetary obligation is not proportional to the amount owed or for example the face value of the banknote tendered is disproportionate compared to the amount owed or the merchant has no change available or money tendered does not have at least average quality. If there are no such objective reasons the merchant's refusal is unjustified, hence the acceptance of cash is not only important for the concept of legal tender but it is strongly linked to the consumer rights, particularly in terms of consumer protection.

If the debtor wants to fulfill monetary obligations in cash, then he has the right to do that. If, however, the debtor decides to pay a 10 000 euro debt in 5 euro banknotes or 2 euro coins, it should be considered to be against the principle of good faith.

It arose from the cases that in both private and public relations the principles have to be equivalent. It was found that the interpretation of the law is different in European Union Member States as well as in national level which creates dual solutions for legal tender acceptance.

The author believes that it is correct to oblige the acceptance of legal tender, but it must be possible to derogate from this obligation. It is important to retain the principles which are included in the European Council Regulation No 974/98. Estonia has applied the concept of mandatory acceptance of legal tender in the situations concerning relations between retailers and consumers. However, the State bodies have left themselves a wide decision-making area, sometimes going against the provisions of the Regulation mentioned above, which is supreme to the national law. Payments in cash should be possible in any case, especially in exceptional circumstances when the payment processes through banks are disrupted or even impossible.

Kasutatud materjalide loetelu

Kasutatud kirjandus

1. Arda, A. Euro Banknotes and Coins: A Commentary on Article 106 TEC. Smit & Herzog on the Law of the European Union, 2005.
2. Bergman, M., Guibourg, G., Segendorff, B. The costs of paying—Private and social costs of cash and card. Sveriges Riksbank, working paper, No. 212, 2007.
3. Bolt, W., Humphrey D. Payment network scale economies, SEPA, and cash replacement. Review of Network Economics, Vol. 6, No. 4, December 2007.
4. Bolt, W., Chakravorti, S. Economics of Payment Cards: A Status Report. DNB Working Paper. No. 193/December 2008.
5. Bolt W., Jonker N., van Renselaar C. An empirical analysis of payment behaviour and debit card surcharges in the Netherlands. Proceeding of the Bank of Finland Payment Habits Seminar 2008, Expository studies, A:113 – 2009, lk 145-183.
6. Bounie D., François A. Cash, Check or Bank Card? The effects of transaction characteristics on the use of payment instruments. Telecom Paris Economics and Social Sciences Working Paper No. ESS-06-05, March 2006.
7. Brits, H., Winder, C. Payments are no free lunch. Occasional Studies, De Nederlandsche Bank. Vol. 3, No. 2, 2005.
8. De Lapasse, P. The legal status of the euro. Legal Aspects of the European System of Central Banks. European Central Bank. Pp 235-242.
9. Deutsche Bundesbank. Payment behaviour in Germany. An empirical study of the selection and utilisation of payment instruments in the Federal Republic of Germany, 2009.
10. European Central Bank. Annual Report 2011. European Central Bank, 2012
11. Garcia Swartz, D. D., Hahn, R. W., Layne-Farrar, A. The Economics of a Cashless Society: An Analysis of the Costs and Benefits of Payment Instruments. AEI-Brookings Joint Center for Regulatory Studies, 2004
12. Heikkinen P. A Framework for Evaluating Mobile Payments. Evolving Payment Habits. Proceeding of the Bank of Finland Payment Habits Seminar 2008, Expository studies, A:113 – 2009, lk 223-248.

13. Hensley, S. Why the war on cash is doomed to fail. Asian Banking & Finance Magazine, 02.03.2012. Arvutivõrgus:
<http://asianbankingandfinance.net/cash-management/commentary/why-war-cash-doomed-fail> (17.11.2012)
14. Howard, M., Masefield, R., Chuah, J. Banking Law Guide. Butterworths Law, 2006.
15. Johnson, C.A., Steigerwald, R. S. Legal and Policy Aspects of the Central Bank's Role in the Payment System. Current Developments in Monetary and Financial Law Vol. 5, Volume 5, 2006.
16. Kingisepp, M. Tarbijakaitseõigus Euroopa Liidus ja Eestis. Hagen-Nord OÜ, 2010.
17. Krauskopf, B. How euro banknotes acquire the properties of money. In European Central Bank, Legal Aspects of the European System of Central Banks, 2005, lk 243-256.
18. Kull, I. Lepinguvabaduse põhimõtte Euroopa ühtlustavas tsiviilõiguses ja Eesti tsiviilõiguse reform – Riigikogu Toimetised 2/2000. Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11654> (21.03.2013)
19. Machado, L. Missed Opportunity. European Commission recommendation on scope and effects of euro cash as legal tender. EPC Newsletter, Issue 7, July 2010.
20. Mark, M., Raa, R., Siibak, K., Tupits. A. Eesti pangandusõiguse alused. Õpik õigus- ja majandusteaduskonna üliõpilastele. Juura, 2003.
21. Mbuya, J. C. The Pillars of Banking. Dr John Chibaya Mbuya, 2008.
22. Meer, K. Web-Based Enterprise Applications: Architecture, Systems, Security and Protocols. iUniverse, 2005.
23. Nõmm, K., Kaldjärv, M. Riiklike teenuste kodanikukeskus ja uus tehnoloogia – Riigikogu Toimetised 4/2001, lk 159-165. Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11871> (15.03.2013).
24. Proctor, C. Mann on the Legal Aspect of Money. Seventh Edition. Oxford University Press, 2012.
25. Pyykkö, E. Review of the Payment Services Directive The question of surcharges. ECRI Policy Brief No. 5, October 2011.
26. Quaden, G. Costs, advantages, and disadvantages of different payment methods. National Bank of Belgium, report, December, 2005.
27. Report of the Euro Legal Tender Group (ELTEG) on the definition, scope and effects

- of legal tender of euro banknotes and coins. Brussels, 2009.
28. Salmony, M. Why is use of cash persisting? Critical success factors for overcoming vested interests. *Journal of Payments Strategy & Systems*, Volume 5 Number 3, 20.04.2011, lk 246-272.
 29. Santomero, A. M., Viotti, S., Vredin, A. *Challenges for Central Banking*. Kluwer Academic Publishers, 2001.
 30. Schmiedel, H., Kostova, G., Ruttenberg, W. *The Social and Private Costs of Retail Payment Instruments. A European Perspective*. European Central Bank. Occasional Paper Series, No. 137/September 2012.
 31. Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. *Võlaõigusseadus I, Üldosa. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn, 2006.
 32. Véber, Z., Brosch, J. Can cash payment be limited in a modern payment system? *MNB Bulletin*, January 2013. Pp 52-61.
 33. Walker, R. Significant Growth in Cashless Payments in Europe. Yet cash will remain predominant payment method in 2014. *EPC Newsletter*, Issue 8, August 2011.

Kasutatud normatiivaktid

1. Euroopa Nõukogu määrus (EÜ) nr 974/98, 3. mai 1998. a. euro kasutuselevõtu kohta.
2. Euroopa Keskpanga otsus euro pangatähtede nimiväärtuste, omaduste, reprodutseerimise, vahetamise ja käibelt kõrvaldamise kohta (EKP/2003/4, 2003/205/EÜ).
3. Opinion of the European Central Bank of 30 April 2010 on a draft law on restring fairness in taxation and addressing tax evasion (CON/2010/36). Arvutivõrgus: https://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2010_36.pdf (10.03.2013)
4. Opinion of the European Central Bank of 10 November 2010 on restriction on cash payments (CON/2010/79). Arvutivõrgus: http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2010_79_f_signed.pdf (22.03.2013).
5. Opinion of the European central Bank of 8 May 2012 on limitations on cash payments (CON/2012/33). Arvutivõrgus: http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2012_33.pdf (10.03.2013).
Opinion of the European Central Bank of 10 May 2012 on restrictions of settlements in cash /CON/2012/36). Arvutivõrgus: http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2012_36.pdf (10.03.2013).

- Opinion of the European Central Bank of 10 May 2012 on limitations on cash payments (CON/2012/37). Arvutivõrgus:
http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2012_37_f.pdf (10.03.2013)
6. Opinion of the European Central Bank of 31 October 2012 on restrictions on cash payments (CON/2012/83). Arvutivõrgus:
http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/en_con_2012_83_f.pdf (10.03.2013).
 7. Opinion of the European Central Bank of 8 February 2013 on limitations on cash payments in the context of payment of wages (CON/2013/11). Arvutivõrgus:
http://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_con_2013_11_f_sign.pdf (10.03.2013)
 8. Eesti Vabariigi põhiseadus – RT 1992, 26,349; RT I, 27.04.2011, 2.
 9. Eesti Vabariigi rahaseadus – RT 1992, 21, 299. Kehtetu.
 10. Euro kasutusele võtmise seadus – RT I 2010, 22, 108 – RT I, 30.12.2010.22.
 11. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus. RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5.
 12. Riigilõivuseadus – RT I 2010, 21, 107; RT I, 19.12.2012, 11.
 13. Riigilõivu sularahas vastuvõtmise, tasumise kontrollimise ja tagastamise kord – rahandusministri määrus nr 47, RT I 2010, 68, 517.
 14. Riikliku pensionikindlustuse seadus – RT I 2001, 100, 648; RT I, 06.12.2012, 2.
 15. Tarbijakaitse seadus – RT I 2004, 13, 86; RT I 2007, 56, 375.
 16. Tsiviilseadustiku üldosa seadus – RT I 2002, 35, 216; RT I, 06.12.2010, 12.
 17. Töölepingu seadus – RT I 2009, 5, 35; RT I, 22.12.2012, 30;
 18. Võlaõigusseadus – RT I 2001, 81, 487; RT I 08.07.2011, 21.
 19. Väärteomenetluse seadustik – RT I 2002, 50, 313; RT I, 04.07.2012.14.
 20. Tallinna ühistranspordis sõidu eest tasumise kord ja sõidupiletite hinnad – Tallinna Linnavolikogu määrus number 12. RT IV, 29.03.2013, 3.

Kasutatud kohtupraktika

21. Riigikohtu halduskolleegiumi 04.05.2005 otsus Radiolinja Eesti AS kaebus Tarbijakaitseametile 20. jaanuari 2003. a ettekirjutuse nr 1-9/18 tühistamiseks. Kohtuotsuse nr: 3-3-1-15-05.

22. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 26.01.2011 otsus Ralph Bennetti hagi Oxford Investments OÜ ja OPDF One OÜ vastu makstud ostuhinna tagastamiseks a leppetrahi saamiseks. Kohtuotsuse nr: 3-2-1-139-10.

Muud materjalid

23. Eesti Panga 25.01.2013 pressiteade “Eestis makstakse kaardiga üha enam”. Arvutivõrgus: <http://www.eestipank.ee/press/eestis-makstakse-kaardiga-uha-enam-25012013> (02.04.2013)
24. Eesti Pank. Korduvad küsimused. Arvutivõrgus: <http://www.eestipank.ee/pub/et/tagasiside/tagasiside/kkk/#39> (21.02.2012)
25. Eesti Post. 18. Jaanuar 2011 – Pensionide kojukanne kulges ladusalt. Arvutivõrgus: <http://www.post.ee/index.php?id=10217> (25.01.2013)
26. Eesti Post. Riiklike pensionide ja toetuste väljamaksmine. Arvutivõrgus: http://www.post.ee/eraklient_pensionide_toetuste_valjamaksmine (08.01.2013)
27. Ellam, H. ARKi soovimatus sularahaga tegeleda kergendab inimeste taskuid – Eesti Päevaleht, 10. detsember 2007. Arvutivõrgus: <http://www.epl.ee/news/eesti/arki-soovimatus-sularahaga-tegeleda-kergendab-inimeste-taskuid.d?id=51111893> (27.01.2013)
28. Eesti Maksumaksjate Liit. Ajakiri MaksuMaksja, 2011, veebruar (nr 2). Sina ei paku ja mina ei küsi. Tarbijakaitseameti vastus selgitustaotlusele. 11.02.2011. Arvutivõrgus: <http://www.maksumaksjad.ee/modules/smartsection/item.php?itemid=1178> (17.03.2012)
29. EMT. EMT lõpetab arveldusega seotud maksete vastuvõtmise suurema koormusega esindustes. Arvutivõrgus: <https://www.emt.ee/et/uudised/-/uudisvoog/uudis/14655392> (10.12.2012)
30. EMT. Sularaha ja ATM maksed. Arvutivõrgus: <https://www.emt.ee/abi/sularaha-atm> (10.12.2012)
31. Euroopa Keskpank. Sissejuhatus – euro kasutamine. Arvutivõrgus: <http://www.ecb.int/euro/intro/html/index.et.html> (12.04.2012)

32. Euroopa Komisjoni soovitus, 22. märts 2010, euro pangatähtede ja müntide seadusliku maksevahendi staatuse ulatuse ja mõju kohta (2010/191/EL). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:083:0070:0071:ET:PDF>
33. European ATM Security Team Ltd. Public Awareness – Stained Banknotes. Arvutivõrgus: <https://www.european-atm-security.eu/Stained%20Banknotes/> (25.01.2013)
34. EU funding news from Welcomeurope. New recommendation on the scope and effects of legal tender of euro banknotes and coins. Arvutivõrgus: <http://eufunding.welcomeurope.com/?p=3475> (23.04.2013)
35. Finnish Centre for Pensions. Frequently Asked Questions. Arvutivõrgus: <http://www.etk.fi/en/service/faq/780/faq> (25.01.2013)
36. GOV.UK. Simple Payment for benefits, pensions and child maintenance. Arvutivõrgus: <https://www.gov.uk/simple-payment> (15.01.2013)
37. G4S Cash Solutions. The Netherlands/Belgium Cash Report 2011.
38. l'Assurance Retraite. Paiement de la retraite. Dates des paiements. Arvutivõrgus: <https://www.lassuranceretraite.fr/cs/Satellite/PUBPrincipale/Retraites/Paiement-Votre-Retraite/Dates-Paiements?packedargs=null#ancreArt1> (12.04.2013)
39. Le site officiel de l'administration française. Rémunération dans le secteur privé. Paiement du salaire. Arvutivõrgus: <http://vosdroits.service-public.fr/F2308.xhtml#N100A3> (12.04.2013)
40. Legifrance. Les codes en vigueur. Code du travail. Arvutivõrgus: http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=933AB62ACA16415C47F1244791E0AD8C.tpdjo17v_3?idSectionTA=LEGISCTA000006178026&cidTexte=LEGI-ITEXT000006072050&dateTexte=20130412 (12.04.2013)
41. Ministry of Employment and the Economy. Press releases: Consumers and the Market. Legislative proposals deal with receiptless trade and undeclared salaries. Arvutivõrgus: http://www.tem.fi/?89514_m=109987&l=en&s=2469 (10.04.2013)
42. Nordea Pank. Hinnakiri – sularahas arveldamine. Arvutivõrgus: <http://www.nordea.ee/Teenused+erakliendile/Hinnakiri/Sularahas+arveldamine/948262.html> (08.01.2013)
43. Orro, E. Varimajandus Eestis 2011 (elanike hinnangute alusel). Eesti Konjunktuuriinstituut. Tallinn, mai 2012. Lk 12. Arvutivõrgus:

- http://www.arengufond.ee/upload/Editor/ettevotlus/Varimajandus_Eestis_KI_2011.PDF (28.03.2013)
44. SEB Pank. Hinnakiri – sularahatehingud. Arvutivõrgus:
<http://www.seb.ee/hinnakiri#sularahatehingud> (08.01.2013)
45. Suomen Pankki. FAQ: Euro banknotes and coins. Arvutivõrgus:
http://www.suomenpankki.fi/en/suomen_pankki/faq/pages/eurosetelit.aspx
(13.12.2012)
46. Swedbank. Hinnad ja kursid – sularahaoperatsioonid. Arvutivõrgus:
<https://www.swedbank.ee/private/home/more/pricesrates?language=EST> (08.01.2013)
47. Pensionikeskus. Muutub pensionide väljamaksmise kord, 08.09.2008. Arvutivõrgus:
<http://www.pensionikeskus.ee/?id=2755> (08.01.2013)
48. Rahandusministeeriumi 15.11.2010. selgitus. Indeks: -13-1./10/13167
49. Tarbijakaitseameti juhend suure nominaalväärtusega pangatähtede vastuvõtmise kohta. Arvutivõrgus:
http://www.tka.riik.ee/public/Suure_nominaalvaartusega_pangatahtede_vastuvotmine_1.pdf (04.02.2012)
50. Wincor Nixdorf Report. The Cash revolution. February, 2010.
51. Õiguskantsleri 15.02.2011. a. seisukoht panga teenustasule liiklustrahvi maksmisel. Arvutivõrgus:
http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_seisukoht_va_stuolu_puudumine_panga_teenustasu_liiklustrahvi_maksmisel_0.pdf (03.02.2013)

Lisa 1

Kirjavahetus Anneli Nageli, Tarbijakaitseameti kaubandustalituse juhataja kt ja magistritöö autori vahel. Tallinn, 10.04.2013:

1. Mis on peamised põhjused, mida kaupmehed toovad põhjenduseks, et müntide ja suuri rahatähtede vastuvõtmisest keelduda?

Suurte rahatähtede vastuvõtmisest keeldumisel toovad kauplejad peamiseks argumendiks tagastusraha puudumise ning samuti asjaolu, et igas müügipunktis ei ole võimalik rahatähtede õigsust kontrollida. Müntide puhul võib põhjuseks olla eelkõige käitlemisega tekkiv kulu.

2. Kas Eestis eksisteerib müügipunkte, mis ei võta vastu 1- ja 2-sendiseid ning mis on selle peamiseks põhjuseks? Kas praktikas on ette tulnud Soome eeskujul ümardamist?

Kaubandustalitusel saab rääkida mõningatest kaebustest, kus kaupmees on keeldunud münte või 50-eurost ja suuremat kupüüri vastu võtmast. Karistatud selle eest ei ole, piisab tähelepanu juhtimisest. Eestis ei ole Tarbijakaitseametini jõudnud kaebusi, mille kohaselt eksisteerib Eestis sarnaselt Soomele müügipunkte, kus ei võeta vastu 1- ja 2-sendiseid. Samuti ei võimalda ka Eestis kehtivad seadused sellist olukorda.

Lisaks väikese nominaalväärtusega sentide vastuvõtmisest keeldumisele ei ole ka ümardamine seadusega lubatud, kuigi seda on mõned juhud ette tulnud. Põhjuseks on kaupmehed toonud eelkõige kiirema teeninduse pakkumise.

3. Kuidas on seoses euro kasutusele võtmisega muutunud raha vastuvõtmine ühistranspordis? Millistes situatsioonides võib veel "täpse raha" kriteeriumit kohata?

Sarnaselt olukorrale, kui Eestis kehtis veel kroon ning ühistranspordis võis näha silte, millel paluti juhile münte mitte pakkuda või leida vaid täpne piletiraha, on ka praegu ühistranspordis teave, kus palutakse leida võimalikult täpne sõiduraha. Müntide vastuvõtmisest keeldumise teade on asendunud teabega, et makstes suurema kui x-suuruse kupüüri, võib olla tagastusraha hulk piiratud. Muudel juhtudel ei ole „täpse raha“ kriteeriumit sellisel moel kohatud.

4. Mis on põhjused, miks kaupmees ei võimalda kaardiga väikeseid summasid maksta?
Kuidas teavitatakse sellest klienti enne ostu sooritamist?

Tarbijatele on tänasel päeval vastumeelne ka teave, kui kaardiga väikseid summasid maksta ei saa. Peamiseks põhjuseks, miks kaupleja ei võimalda kaardiga või sularahas teatud suuruses summasid maksta, on terminalitasu. Terminalitasu võib olla nii renditasu (kindel summa kuus) kui ka maksete põhine tasu (teatud kindel summa * kaardimaksete arv). Kui kaupleja maksab maksete põhise tasu, siis väikeste summade puhul on kaardimakse väga kahjumlik. Piiri väikese ja suure summa vahel on määranud kaupleja ning eelkõige on tähele pandud piiranguid 2-5 euro suuruses. On juhtumeid, kus teave on paigutatud kassa juurde nähtavale kohale, kuid samuti on juhtumeid, kui soovatakse maksta väikest summat kaardiga ning alles siis on kaupleja tehingust keeldunud.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hanne-Loore Härma

(sünnikuupäev: 17.10.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
“Seadusliku maksevahendi kasutamise õigus praktikas”,

mille juhendaja on dotsent Andres Tupits ja kaasjuhendaja lektor Ave Hussar,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 06.05.2012